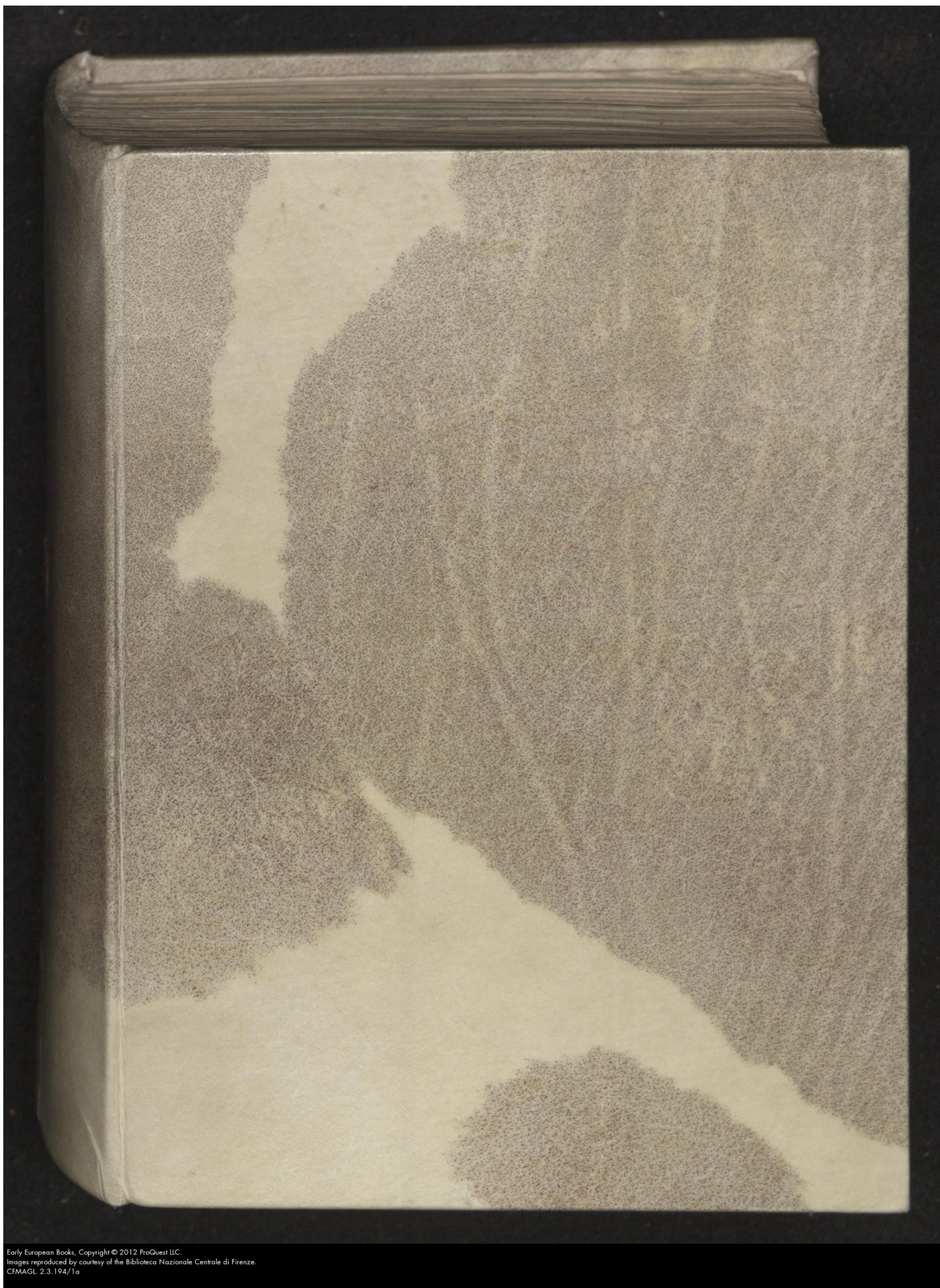

1
2
3
194

R. MOSIS MAIMONIDÆ
DE
IDOLOLATRIA
LIBER,
cum interpretatione Latina,
& notis,
DIONYSII VOSSII.

AMSTERDAMI,
Apud IOH. & CORNELIVM BLAEV.
M DC XLII.

INCLYTIS

ANGLIÆ

ACADEMIIS,

ALMIS MATRIBVS,

GEMINIS SORORIBVS,

omni doctrinarum genere florentissimis,
ac universo orbe celeberrimis,

hoc opus

MAIMONIDÆ

DE IDOLOLATRIA,

cum tralatione & commentario

DIONYSII VOSSII,

fratris, dum viveret, suavissimi,

venerationis, ac debiti cultus ergo,

L. M. Q. D. C.

ISAACVS VOSSIVS GER. FIL.

LECTORI S.

QVoties memoria subit tristissimæ illius diei, quæ familiæ nostræ; imò, eruditissimorum etiam hominum judicio, Reip. literariæ, funesta adeò illuxit; erepto fratre, heu fratre quondam meo, Dionysio Vossio: toties animo vehementer commoveor, cogitans mecum, qualem amiserim; alterum nempe, post clarissimum parentem, meorum pariter, ac fratris Gerardi, (cujus itidem tristis memoria nunquam animo excidet meo) optimum simul, ut pietatis, sic studiorum ducem. Talem enim uterque experti sumus; pręcipuè in penitioribus literis, cùm Latinis, tum Græcis: in quarum utrisque, ut de divino ejus ingenio nihil dicam, summis ipse doctoribus Leidensi in Academia usus erat. In Latinis enim, præcipueque historia Romana, audierat parentem nostrum, ac præterea nobilem, & eximium virum, Danielem Heinsium: in Græcis verò literis, vix decennis, audire jam publicè cœperat τὸν μακαρίτην * Io. Meursium. Earundemque literarum tanto deinceps etiam amore arsit; ut non temere esset celebriorem invenire ejus linguæ scriptorem, quem si non totum semper legisset, (quod ea in ætate nulla præstare poterat industria) non amplius saltem, quàm delibâsset. Atque hoc nunc etiam testatur ea vis floridorum, excerptorumque, ex scri-

* In beatorum sedes receptum.

ſcriptoribus Græcis; quæ, manu ipſa fratris exarata, adhuc ſervantur. Sed qualem in literis hiſce ego, fraterque, habueramus; talem eundem ſperabamus nobis, partim in Hebræis (quæ lingua quàm ei familiaris fuerit; argumento ſit, quòd jam in ea bis legerat univerſos Veteris Inſtrumenti libros, antequam expleret annum ætatis quartum ſupra decimum) partim Aramæis, & Chaldaicis; ubi doctorem habuerat Nob. & Clariſſimum virum, Conſtantinũ l'Empereur: partim Arabicis, in quibus prius magiſtro uſus fuit magno illo Thoma Erpenio, τῷ μακαρίτῃ*: poſteaque ſummo itidem viro, (quem in Matheſi ſimul ſequebatur ducem) Iacobo Golio: quo non alter meliùs dicet, quantum hac etiam valuerit lingua. Atque argumento præterea fuerit grandis ea vocum Arabicarum acceſſio, qua Raphelengianum lexicon adauxit, vix annos natus ſexdecim. Per ſe idem poſtea ſtudium Armenicæ, Æthiopicæ, aliarumque Orientis, vel Auſtralium linguarum, fuerat aggreſſus. Atque ut magis Eccleſiæ ſtudia juvaret, magnis quoque impenſis ſibi jam comparârat Thalmudicos, & Rabbinicos libros; conſilio fere, & operâ in hoc uſus Manaſſis Ben-Iſraël, hominis Iudæi; ſed integræ vitæ, & perdocti: quem & conſulebat ſubinde; præcipuè in illis ad veteris Synagogæ ritus pertinentibus. Eò facilius adductus fuit, ut Conciliatorem ejus facili labore ex Hiſpanica, cujus non minùs, quàm Gallicæ, Italicæque callentiſſimus erat, Latinè redderet: nec fine tamen alio, quàm ut ad loca Scripturæ

* Beatæ memoriæ.

ἐναν-

ἐναντιοφανῆ * concilianda, (quæ profectò non infima eſt Sacræ eruditionis pars) etiam Rabbinorum accederet auctoritas; magiſque ſic firmarentur, quæ de iſtis tradidere Eccleſiæ homines: falſæ verò Rabbinorum opiniones certiùs refellerentur; præſertim ab iis, qui divini legiſlatoris Pentateuchum enarrarent. Eodemque tempore, & antè etiam, diſtentus fuit, Latinè non paullò majori curâ reddendo duodeviginti Annalium Belgicorum libros; quos linguâ vernaculâ prudentiſſimè conſcripſerat Everardus Reidanus, Illuſtriſſimo Comiti Guilielmo Naſſovio, Friſiæ Gubernatori, à conſiliis. In tralatione hac præcipuè quidem operam dedit, ut fidum interpretem decuit, nequid Reidano dictum præteriret, vel diceret indictum: proxima verò cura fuit, ut quatenus interpreti liceret, idem & puritatem exprimeret Cæſaris, & σεμνότητα * Taciti; quos ſcriptores duos ex proſaicis, poſt Tullium, prope in ſuccum ac ſanguinem verterat. Ac ſcimus non alienum hoc ab conſilio fuiſſe, ut rerum uſu firmatior, ipſe ſimiliter conſignaret, quæ, poſt Reidani exceſſum, ab Illuſtriſſimis fœderatæ Belgicæ Ordinibus adverſus potentiſſimum Hiſpaniarum Regem geſta forent. In quibus qualem ſe fuerit præbiturus; multum quidem ex Reidani tralatione capere conjecturam licet: magis tamen ex iis, quæ ipſe ſcripſerat, velut (ut nunc ſolum editis inſiſtam) è panegyrico ejus gemino; quorum priorem ſoluta, alterum ligata oratione dixit Celſiſſimo Arauſionenſium Principi. Oratio quoque ejus excuſa

* Quæ pugnare inter ſe viderentur.

* Magnificam, ac ſublimem dictionem.

Dan-

Dantiſci, honori Nobiliſſimi Iuvenis Andreæ Chone Iaſki Romę in peregrinatione mortui: quam rogatus à cõſanguineis defuncti exarârat. Cum verò jam miranda ejus, pro illa quidem ætate, eruditio paſſim prædicaretur; in Dorpatenſem Livoniæ Academiam, à Sereniſſimo Suecorum Rege Guſtavo recens conſtitutam, literis Academiæ ejus Cancellarii, Livoniæque Gubernatoris, Illuſtriſſimi Baronis Io. Skytte (cæteros ejus titulos non apponam, quia ſupra omnes eos eſt ſumma viri virtus) tanti, inquam, viri literis ad Hiſtoriarum, & Eloquentiæ, profeſſionem perhonorificè arceſſitus fuit. Sed valetudo matris optimæ detinebat, & paterna ſollicitudo, & quod ipſe mallet perficere, partim ea, quibus jam prælum ferveret, partim item alia nonnulla. Quibus de cauſſis, nec antea vel precibus, vel ampliſſimis promiſſis, potuerat adduci; ut itineris, quod, præter alia loca, Conſtantinopolin erat inſtitutum, comes fieret illuſtri & generoſo Chriſtophoro de Slupecki, L. Baroni de Conari, divini ingenii, & reconditæ doctrinæ juveni, patriſque mei triennio prope hoſpitis iucundiſſimi. Abſolutâ tamen Reidani tralatione, faciliùs in iter Suecicum conſenſit: præſertim cum videret hoc agi, ut in lingua ejus nationis exercitatior, ex archivis cognoſceret antiqua Sueonum geſta; iiſque cognitis, etiam domi ſuæ, ſi ſic mallet, gentis fortiſſimæ hiſtoriam contexeret. Multum verò tum in eo ad hæc permovendo potuit favor eximius illuſtriſſimæ illius trigæ, Ioannis, Benedicti, & Iacobi

Skyt-

Skyttiorum, inclyti ejus viri, quem dicebam, filiorum variis adeò laudibus excellentium. Quorum primus postea bello hoc Suecico, ac Germanico, & consilio bonus, & manu promptus, omnibus ducis muniis expletis, fortiter occubuit: juvenis ob raram doctrinam, eamque virtutem bellicam, non Suecicis modò, sed exteris etiam annalibus, celebrandus. Cum illustrissimo hoc juvene Sueciam petere decreverat frater. Sed, ut incerta sunt, fragiliaque omnia humana, pauculis ante præstitutam diem mensibus, morbus eum invasit, & mori in Christo, sicut vixerat, paratissimum, meliores in sedes transtulit, annos natum XXI, & quod paullum excurrit. Anno enim CIↃ IↃ CXII, IV Id. Martii, natus erat Dordrechti, urbe Hollandiæ principe, è sacro eum fonte mox suscipiente Amplissimo Viro, conjunctissimo parentis priori è connubio affine; nostræ autem materteræ magnæ filio, Iacobo Corputio; antea in Collegio fœderatis Belgis præfectorum rei maritimæ Roterodami delegato, nunc Reip. Dordrechtanæ consultissimo Senatore, ac Scabino. Obiit verò Amstelodami CIↃ IↃC XXXIII, VIII Kal. Novembris; eapse die, quâ annis antea XXXI terræ mandatus erat Leidæ avus noster maternus, vir nobilis, sed longè omnigenâ doctrinâ nobilior, Theologiæ imprimis, Franciscus Iunius, Dionysii filius; in cujus memoriam fratri nomen Dionysio impositum fuerat. Suo fratrem sepulchro in æde Nova, vel S. Catharinæ appellata, condi voluit nobilis, doctissimusque Guilielmus Ar-

lan-

landerveniæ Dominus; quicum ei aliquot annis, & Leidæ, & Amſtelodami, amor verè fraternus, & ſumma ſtudiorum, Græcorum imprimis, fuerat conjunctio. Ac prope quadriennio pòſt, eopſe menſe, eidem Arlandervenius ipſe illatus ſepulchro fuit. Atque hic ille Arlandervenius eſt, cui Cretam ſuam vir optimè de literis, Græca præcipuè antiquitate, meritus, Ioannes Meurſius dicavit. Aliaque, ad ejus laudem pertinentia, propediem, ſpero, lucem videbunt. Varia, quæ in variis meditatus erat frater, ſedulò adſervo; idonea fuſiſſimæ doctrinæ teſtimonia; nec minùs immenſæ induſtriæ; quæ penè ſola, ſi naturam quidem hominum attendamus, valetudinem attrivit, vitamque imminuit. Nec, qui pietatis exemplar foret omnibus, alio unquam nomine increpitus fuit, quàm ob ſtudia immoderata; quæ ſæpe continuabat ad tertiam poſt noctem intempeſtam, non ſine dolore parentum, matris optimæ imprimis. Etſi verò in ſchedis ejus multa reperiam præclara; quominus tamen lucem hactenus viderint, Plinius fecit; qui inſuſurrat, nondũ perfecta haberi debere pro non inchoatis. In duobus tamen aliud animi: nempe Caſtigationibus, & uberibus notis in Cæſaris commentarios de bello Gallico: ac tractatione Maimonidæ de Idololatria cum luculento commentario. Hæc enim ita parum à perfectione aberant, ut lucem ferre poſſe viderentur. Itaque illa in Cæſarem edere ſtatuerat cariſſimus frater meus, Gerardus: & jam, nequid deſideraretur, in volumine, quod Cæſaris nomine

pro-

prodiret; caſtigationes, & notas ipſe meditabatur in octavum de bello Gallico, qui Hirtii eſt; ac ejuſdem de Africano, & Alexandrino bello, libros; nec non Oppii, vel Balbi commentarium de bello Hiſpanienſi. Sed dum in iis eſt, (ô duram ſortem) fatis ipſe etiam concedit, impenſè mihi commendata variorum editione; præcipuè eorum, quæ ad Valerium Flaccum, & Cenſorinum, elaboraſſet. Quod ad Maimonidem verò, eum cum Dionyſiana verſione, ac notis, ipſi nunc damus. Dicavimus verò florentiſſimis duabus Angliæ Academiis: quarum utramq; luſtrârat frater; nec ab antiquitate duntaxat laudabat, quam non in principe, ſed ſecundaria laude pono; verùm ab viris omnigenæ doctrinę, & humanitatis laude eximiis: quarum hanc ſummam quidem lætus viderat erga clariſſimum parentem: ſed nec proletariam cognôrat erga liberos ejus ternos, itineris comites; in his ſe ipſum etiam; qui, natu horum minimus, vix tum ex ephebis exceſſiſſet. Atque hæc ille poſtea prædicare apud me, & Gerardum, ætate minores, ſæpius ſolebat. Nec diſſimulabat, ex quo tanta Academiæ utriuſque, imò orbis lumina, oculis & auribus uſurpâſſet; vehementiùs ſe accenſum ad ſacra ſtudia, tantorum virorum, paternoque etiam exemplo, excolenda. Nec verba nobis dare voluiſſe, ſatis arguunt multa adeò, ex antiquis eccleſiæ doctoribus, in ſchedis, quas adſervo, cùm aliis ſæpe, tum feſtis præcipuè diebus, non minori judicio, quàm labore conſignata. Sed de fratre, ejuſque ſtudiis, ſatis; præſertim,

quando cogito malignum hoc ſeculum; quo pauci, quibus carent virtutibus, eas in aliis, etiam poſt fata, vel æſtimant, vel agnoſcunt. Et fortaſſe, abſque eo eſſet, addidiſſem non minora alia. Sed quia ea ſunt magnis, & cordatis viris, teſtatiſſima, quorum recenti adhuc memoriæ inhærent; ab his, quam me, referri malim. Imò jam magnâ id parte à variis factum; quorum judicia, occaſione commodâ, ſi Deus ſiverit, promam in patriam redux. Nunc ſatis duxi, ex tam multis ſubdere verſus pauxillos ante octennium in exequiis fratris ſcriptos, à paterno, priùs in Leidenſi Academia, nunc in Amſtelodamenſi Athenæo, collega conjunctiſſimo, Caſpare Barlæo, ſummo & Philoſopho, & Poëta; ut cæteras mirandi viri laudes reticeam. Vale, mi Lector, ac fratri defuncto fave; quandò ſic inſtituit adoleſcentiam, ut, præter ætatis ejus morem, non inane ſectaretur nomen; ſed Deo vellet probari, & probis: atque hinc ob pietatem, virtuteſque eximias; inde ob mortem, nimiis ſtudiis, ſi humanitus ſpectemus, acceleratam; ſolùm illud dubium fecerit omnibus, utrumne dulciorem, an triſtiorem, reliquerit memoriam ſui. Lutetiæ Pariſiorum. CIↃ IↃC XLI. Kal. Novembris.

Cla-

Clariſſimo Viro,

D. GERARDO VOSSIO,

Hiſtoriarum & Politices Profeſſori celeberrimo,

Collegæ conjunctiſſimo;

cum funus præſtantiſſimi Iuvenis

DIONYSII VOSSII,

Filii ſui chariſſimi, efferret,

Anno CIↃ IↃC XXXIII, IV Kal. Novembris.

Iam tibi Scaligeri præbent ſolatia patres;
Docta quibus ſoboles occidit ante diem.
Iam ſua prælustres objectant funera Douzæ,
Et tot fatali pignora rapta manu.
Magnorum ſors iſta virûm eſt, clariſſime VOSSI,
Et lachrymas jungunt nomina tanta ſuas.
Sat vixit, miſero quem virtus eximit ævo,
Nec memor ingenii fama latere ſinit.
Cœperat huic ingens Latium debere Iuventæ,
Et Taciti quiddam grandius ore loqui.
Græcia ſolertes tali ſub vindice voces,
Priſcaque dictabat verba diſertus Arabs.
Vna ſacroſanctos verſans induſtria myſtas,
Nunc tibi Iudæum, nunc dabat illa Syrum.
Chaldæuſque ſenex iſto ſapuiſſet alumno,
Et proprium Maimon mox ſtupuiſſet opus.
Iamque ſtupet, dum cuncta ſuis idola faceſſunt
Sedibus, & vani diſperiere Ioves.

Confu-

Confudit linguas Lachesis. quæque omnibus æque
Et poterat fari dissona, muta silet.
Quid juvenem fletu decoras? qui redditus astris
Iam propior Iunî suspicit ora nepos:
Et gradientis Avi se majestate tuetur,
Errantemque inter sidera ponè premit.
Illic sub pedibus quicquid mortale beatus
Calcat. at hoc unum, Te lacrymare, vetat.
Si talem genuisse juvat, concede Tonanti:
Et magno pignus nobile redde Deo.
Præsecuit spes ille tuas. sed spondet, eodem
Patre tibi rursum crescere posse novas.

CASPAR BARLÆVS.

R. MO-

R. MOSIS MAIMONIDÆ
DE
IDOLOLATRIA
LIBER,

cum interpretatione Latina
& notis
DIONYSII VOSSII.

הלכות
עבודת ככבים ומזלות
וחקות הגוים

פרק ראשון

בימי אנוש טעו בני
האדם טעות
גדול ונבערה עצת חכמי
אותו הדור ואנוש עצמו מן
הטועים היה ווו היתה
טעותם: אמרו הואיל והאל
ברא כוכבים אלו וגלגלים
להנהיג את העולם ונתנם
במרום וחלק להם כבוד
והם שמשים המשמשים
לפניו ראויים הם לשבחם
ולפארם ולחלוק להם כבוד

DISSERTATIONES
de cultu stellarum ac planetarum, & statutis gentium.

Caput I.

Emporibus Enos gravissime homines errarunt, & stupore obruti sunt animi sapientum illius ævi. Etiam ipse Enos inter errantes erat. Hic autem fuit error eorum. Quandoquidem, inquiebant, Deus creavit stellas ac sphæras istas ad regendum mundum, easque in sublimi posuit, & honoris participes fecit; & illis ministris utitur; merito profectò laudemus eas, atque extollamus, & honorem iis im-

וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך׃

pertiamnr. Atque hæc voluntas ipſius Dei benedicti eſt, ut magnificemus, ac veneremur, quemcumque ille evexit, & honore affecit: perinde ac Rex miniſtros ſuos honoratos vult; qui honor eſt ipſius Regis.

NOTÆ.

De Idololatria.] Hæc vis verborum, עבודת כוכבים ומזלות. quæ ſi κατὰ πόδα transferas, ſonent *cultus ſtellarum ac planetarum.* Sed quia corporum cœleſtium cultus principium idololatriæ fuiſſe creditur, ſolent eum Hebræi עכום appellare. Nec aliunde profectum, quod in Ægyptiorum Hieroglyphicis ſtellâ Deus exprimebatur. Ἀστὴρ, inquit Orus, παρ' Αἰγυπτίοις γραφόμενος, Θεὸν σημαίνει. Cauſam non addidit, alioqui in cæteris talium curioſus. Eſt autem ea, quam dixi. Fortaſſis eodem referendum, quod apud Romanos lamella ærea, ſtellæ in modum facta, loci inaugurati ſignum fuit; ut ex P. Servilio augure tradit Feſtus. Sed Hebræi idololatriam alias עבודה זרה *cultum extraneum,* nuncupare ſolent. Quo nomine Titulus Thalmudicus eſt, ex quo pleraque in hunc libellum Maimonides tranſtulit. Iſtud autem עכום non modo pro ipſa idololatria; ſed & pro idolo, delubro, cunctiſque eo pertinentibus uſurpatur. Vnde infra Autor noſter cap. III, §. 9. המגפף עכום והמנשק לה. *Qui idolum amplectitur, & oſculatur.* ibid. §. 11. העושה עכום לעצמו, *Faciens ſibi ipſi ſimulachrum.* Nimirum quia finis idoli eſt cultus. cap. VII. 23. עכום שהיה לה מרחץ, *Delubrum, cui balneum eſt,* & paſſim aliis locis.

Temporibus Enos.] Nititur hæc opinio Geneſ. IV. 26. אז הוחל לקרא בשם יהוה, quæ Hebræorum plerique interpretantur, *tunc profanatum eſt in invocando nomine Domini.* Nec multum diverſa mente Arabs metaphraſtes, حينيذ بدوا الناس ليميلوا من طاعة الله, *Tunc inceperunt homines recedere ab obedientia Dei.* Sed melius Scripturæ mentem adſecutus eſt Aquila, qui tranſtulit, τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖσθαι ἐν ὀνόματι Κυρίου. Similiter paraphraſtes Chaldæus, (qui an Aquila, an alius ſit, jam non diſputo) habet, בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי. *Illis diebus inceperunt homines orare* (proprie reddas, *ab orando)*

orando) *in nomine Domini*. Mens ejus esse videtur, tunc publice preces dici cœpisse; aut homines statis temporibus eas frequentasse. Vt locum non habeat id, quod objicit R. Levi ben Gerson, S. Scripturam hic non loqui de cultu veri Dei; quippe quem jam antea Adam, Hebel, & Cain, invocaverint. Nimirum non distinxit inter publicas, & privatas preces. Quicquid est, non dubito, mentem S. Scripturæ esse, Enosi tempore, quo jam auctum humanum genus erat, publice cœtus convenire cœpisse, ad invocandum nomen Dei; vel tum demum statis horis, nimirum diei initio, cumque cibus sumendus, vel nox inciperet, preces Deo suscipi solitas. Quin nec S. Scripturę verba satis conveniunt opinioni eorum, qui ad idololatriam hæc trahunt. Quid enim hoc est, *Tunc profanatum est ad invocandum nomen Domini*. Ergone profanum orare Deum? Scio, dicere eos, tunc profanatum esse in invocando nomine Dei, illud tribuendo diis falsis. Verùm nihil hic Scriptura de diis falsis; quod tamen maxime addendum erat; ut recte contra R. Selomonem obseruat R. Elihezer Germanus in Maase a-sem, * כי לומר מהוחל לקרא דברים אחרים העיקר חסר. *Nam si dicas, profanatum esse in invocandis aliis rebus nomine Domini, ipsum fundamentum abest:* id est, abest in Mose mentio rerum, quas illi, ut deos, invocatas volunt. Quippe Iarchi dixerat, tunc herbis, & hominibus, divinitatem adscribi cœptam. Adde quod ipsa phrasis repugnare videtur. Potius enim נקרא, quam לקרא scribendum erat, si הוחל exponere liberet *profanatum est*. Idem locum habet, siquis provocet ad expositionem Davidis Kimchi, qui קרא hic pro nomine accipiens interpretatur: *Tunc profanata est invocatio nominis Domini*. Video tamen, viros quosdam eruditissimos, qui his annis scripsere, in illam opinionem transiisse. Quibus non accedo, cum Chaldæi verba מלצלאה exponunt, *ut non orarent*: nam prorsus contrarium notant, & לצלאה, an מלצלאה scribas, eodem redit. Accedit, quod non videtur Spiritus Sanctus tam solicite traditurus fuisse, quo tempore abominandæ superstitiones cœperint; sed potius, quando homines publice Deum invocare orsi sint. Sane arbitror, utcumque se res habeat, non temere adeo Maimonidæ & Hebræorum cæteris, ex verbis, quæ ambigua esse ne ipsi quidem diffiteri possint, statuendum fuisse idololatriæ exordium. Sic quoque merito damnes, quod tam audacter Enosum, velut idololatriæ reum agit. Pie magis LXX senes, qui transtulerunt, οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, innuentes, sperasse Enochum, & videre cupiisse diem illum, quo divinum nomen publice celebraretur. Videntur autem LXX pro אז הוחל legisse אז הוחיל. A senibus non multum abit Nicolaus Lyra, quando ait,

* Maase Bereſith cap. 22.

Enos instructus à patre suo justo tantum profecit in cultu divino, ut adinvenerit quædam verba devota ad deprecandum Deum. Litera Hebraica sic habet: Tunc cœpit invocari nomen Domini. quod exponunt Hebræi de idololatria: quia, ut dicunt, tunc inceperunt homines attribuere nomen Dei creaturis; ut Soli, & Lunæ, & idolis. Non tamen ab isto Enos, qui justus fuit, & devotus; sed à filiis Cain sibi contemporaneis, sicut supra dictum est de Iabel, & Tubal. Quin & merito parum verisimile dixeris, Sethi, tam pii viri, filium, fuisse idololatram; cum posteri ejus in ipsa Scriptura בני אלהים *filii Dei*, vocentur. At Cain filios, ut ad prava plerumque hominum ingenium magis inclinat, credibile est parentum suorum fuisse exemplum secutos. Postremo, tametsi omnia istæc vera esse concederemus, nihilominus merito incuriæ Maimoniden argueris, quod idololatriam à temporibus diluvium prægressis repetens, eam post diluvium secundo cœpisse non cogitaverit, vel neglexerit scribere: cum illud vel maxime fuerit tradendum, quo tempore post κατακλυσμὸν cœperit. Quod Seruchi, vel Therachi ætate factum putatur.

Quandoquidem, inquiebant, stellas, & quas videmus sphæras.] Melius sane Maimonides idololatriam à cœlestium corporum cultu cœpisse statuit, quam Iarchi, qui homines primo & herbas cultas arbitratur. Etenim ad verba Genes. IV. 27. אז הוחל לקרא בשם יהוה, *Tunc incepit invocari nomen Domini*: ait, את שמות האדם ואת שמות העשבים בשמו של הקדוש ברוך הוא לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות, *in nominibus hominum, & plantarum, nomine Dei benedicti, ut ea haberentur idola, ac dii vocarentur.* Obiter nota, eruditissimum virum, quem ubi invitus dissentio, nihil attinet dicere, pro עשבים *herbæ* legisse עצבים, id est, *idola*; quod tamen in nulla editione reperio. Porro autorem nostrum pravæ religionis exortum superstitioni adscribere, mirum non est. Quippe si, ut ille voluit, temporibus Enosi idololatria cœpit, valde verisimile est, homines non potuisse tunc penitus ignaros esse veri Dei: de quo proculdubio multa à parentibus acceperant. Itaque potius peccaverint ἐθελοθρησκείᾳ, quam inscitia. Sed malim statuere, ignorantia eos peccavisse. Nimirum duo in errorem eos impulere; quod summum & ἀόρατον illum Deum nequaquam comprehenderent; quodque illi, qui ejus miracula à parentibus acceperant, eadem posteris tradere neglexerant. Vnde statim deflexerunt ad cultum eorum, quæ eis videri poterant, & quorum beneficiis maxime juvarentur, Solis, Lunæ, cæterorumque id genus. Innuunt id satis verba Deuter. IV. 19. *Ne tollas oculos tuos versus cælum, & adspicias Solem ac Lunam*, &c. quem ad locum recte R. Levi ben Gerson ait, הזכיר השמש תחלה כי פעולותיו יותר גלויות. *Primo Solis meminit,*

quia

quia virtutes ejus maxime manifestæ sunt. Quibus gemina sunt illa Cæsaris de Germanis: *Deorum numero eos solos ducunt, quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam.* Idololatriam à Chami posteris ortam, dubitandum non est; unde omnes uno ore Scriptores tradunt, primos Deorum cultum Ægyptios esse adeptos. Verè Lucianus libello de Syria Dea: Πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἐννοίην λαβεῖν, καὶ ἱερὰ εἵσασθαι, καὶ τεμένεα, καὶ πανηγύρεις ἀποδέξαι. *Primi hominum, quos scimus, Ægyptii dicuntur & Deorum percepisse notitiam, & templa statuisse, & lucos, ac solemnes edidisse conventus.* Rationem & caussam primæ idololatriæ optime aperuit Diodorus Siculus, vir summa diligentia antiquitates gentium perscrutatus. Ait is libro I Bibliothecæ: Τοὺς ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν, καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε Ηλιον καὶ Σελήνην, ὧν τὸν μὲν Οσιριν, τὴν δὲ Ισιν ὀνομάσαι. *Homines antiquissimos, mundum supra se contemplatos, nec absque stupore admiratos universi naturam, existimasse esse Deos æternos, ac primos, Solem & Lunam; quorum illum Osirim, hanc Isim appellari.* Manifeste hæc docent, ignorantiam veri Dei, & divinitatem illis sideribus non aliam ob caussam attributam, quam quia plurimum ab iis boni hominibus proveniret. Vidit id quoque Prodicus Chius, qui ut apud Sextum Empiricum lib. VIII. cap. II. adversus Mathematicos est, affirmabat Solem, Lunam, cæteraque ὠφελοῦντα τὸν βίον, pro diis homines habuisse, διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν, *ob utilitatem & adjumenta eorum:* & subdit, καθάπερ οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Νεῖλον: *quemadmodum Ægyptii Nilum.* Cujus fluminis ipsum nomen satis cultus caussam ostendit. Nam si Horo Niliaco fides est, *Noun* נון ab Ægyptiis vocabatur, id est *Novus*: nimirum quia inundatione sua agros eorum innovaret, ac fœcundos redderet. Idem quoque gentium maxime barbararum religio arguit; quas inter Americani ea imprimis colunt, quorum maximas esse vires in res naturales experiuntur. Vide, quæ fuse tradidit eruditus scriptor Iosephus Acosta.

ב כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחן ו

§. II. Postquam adscendit hoc verbum in animos eorum, cœperunt ædificare sideribus templa, & sacrificare, ac laudare, & ornare

ולפארן בדברים ו
ולהשתחוות. למולן כדי
להשיג רצון הבורא בדעתם
הרעה וזה היה עיקר עבודת
כ"וס וכך היו אומרים
עובדיה היודעים עיקרה
לא שהן אומרים שאין שם
אלוה אלא כוכב : זה הוא
שירמיהו אומר מי לא ייראך
מלך הגוים כי לך יאתה
כי בכל חכמי הגוים ובכל
מלכותם מאין כמוך ובאחת
יבערו ויסכלו מוסר הבלים
עץ הוא כלומר הכל יודעים
שאתה הוא לבדך אבל
טעותם וכסילותם שמדמים
שזה ההבל רצונך הוא :

ornare ea verbis, ſeque coram iis incurvare, ut acquirerent benevolentiam Creatoris perverſa ſua opinione: idque fundamentum fuit idololatriæ. Ita loquebantur cultores idolorum, qui intelligerent fundamentum ejus. Neque enim dictitabant, nullum eſſe Deum, præter ſtellas. Hoc illud eſt, quod ait Ieremias *, *Quis non metuat te Rex gentium, cum in te conquieſcat* (potentia) *cum in omnibus ſapientibus gentium, & omni regno ipſarum, nullus ſit par tibi? Sed una obbruteſcunt, & ſtolidi fiunt: eruditio vanitatum, ligni eſt.* Ac ſi diceret, omnes ſciunt te ſolum eſſe; ſed error & ſtultitia eorum eſt, quod exiſtiment, hanc vanitatem, tuam eſſe voluntatem.

* cap. 10. 6.

Cœperunt ædificare ſideribus templa.] Expoſita origine idololatriæ, ad modum Autor tranſit. Primum cultum facit templa, ſacrificia, hymnos, & adorationem. Vellem ordinis majorem paullo rationem habuiſſet. Nam ſimul cum religionis exordio templa eſſe ab hominibus exſtructa, parum ſane veriſimile videtur. Simpliciſſimi mortalium ſimpliciſſimo quoque cultu uſi ſunt. Is fuit adoratio, quam Hebræi voce השתחוה deſignant. Modum exprimit Iobus cap. XXXI comm. 26. *Si adſpexi,* inquit, *Solem,* &c. *& applicata eſt manus mea ori meo.* Tradit, ni fallor, Herodotus, Orientis morem fuiſſe, ut æquales in occurſu invicem oſculum darent; qui inferiores eſſent, manum ejus, qui dignitate præſtabat, oſcularentur; qui humillimi, ſeſe incurvarent. Hinc duplex ille cultus; maximus השתחויה id eſt, προσκύνησις, & minor, oſculatio manus. Cultus proximus, aræ, non illæ arte exſtructæ, ſed naturales: nimirum loca edita. Vnde Perſæ, quos Herodotus lib. I. cap. CXXXI.

tradit

tradit ſtatuis, templis, aris caruiſſe, & eos irridere ſolitos, quicumque talia exſtruerent: Ipſi inquit, *νομίζουσι Διῒ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν οὐρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν*: *Solent, editiſſimis montium conſcenſis, Iovi hoſtias immolare.* Itaque maluiſſem, præmiſiſſet Maimonides de montibus, collibuſque, ac lucis. Veterum altaria fuere במות excelſa, ſeu montium vertices, unde & *βωμοὺς* Græci appellavere. Quia loca illa ab ipſis Diis quodammodo deſtinata cultui credebant. Ejus opinionis reliquias arguunt Americanorum mores, quos Acoſta ait ipſos montes, & quidquid communem naturæ ordinem egreditur, venerari ſolitos. Hinc liquet, prima loca ad cultum fuiſſe montes; quibus merito lucos addas, quorum fortaſſis non minus antiqua religio. Et nomen ipſum אשרה arguit, quo ſanctimoniam eorum innuebant. Sane apud populos maxime barbaros, ubi religio vetus diutiſſime viguit, potiſſimus in iis cultus. *Apud Naharvalos*, ait Tacitus, *antiquæ religionis lucus oſtenditur.* Idem Annalium I. *Lucis propinquis barbaræ aræ.* Apud Gallos quoque in lucis Druidæ docere ſolebant; quos templa habuiſſe non conſtat, aut ſi habuere, rara fuerunt. Cæſar certe tacet. Sed Plinii verba lib. XII. cap. I. adſcribere libet: *Arbores*, ait, *fuere numinum templa, priſcoque ritu ſimplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant. Nec magis auro fulgentia, atque ebore, ſimulachra, quam lucos & in iis ſilentia ipſa adoramus.*

ג׳ ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוו׳ לה כל העם הנשים והקטנים ושאר עם הארץ ומודיע להם צורה שבדא מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני ש

§. III. Progreſſu autem temporis exſtiterunt inter homines pſeudoprophetæ, dictitantes, præceptum ſibi atque imperatum à Deo, ut ſtellam hanc vel iſtam, quin & omnia ſidera colerent, iis ſacrificarent ac certo modo libarent, templumque iis exſtruerent; tum etiam ut facerent ſimulachrum ejus, quod ab omnibus, mulieribus quoque ac parvulis, & reliquis terræ hominibus, adoraretur. Itaque & indicarunt illis figuram, quam ipſi commenti erant,

שהודיעוהו בנבואתו : ו
והתחילו על דרך זו לעשות
צורות בהיכלות ותחת
האילנות ובראשי ההרים
ועל הגבעות ומתקבצין
ומשתחוים להם ואומרים
לכל העם שזו הצורה
מטיבה ומריעה וראוי
לעבדה וליראה ממנה
וכהניה אומרים להם
שבעבודה זו תרבו ותצליחו
ועשו כך וכך ואל תעשו כך
וכך ·

erant, dicentes, eam esse imaginem stellæ illius per prophetiam sibi revelatam. Tum aggressi sunt homines facere simulachra in templis, & sub arboribus, in montium cacuminibus, & collibus. Dein congregati adorabant ea, universis indicantes, ab illis simulachris bona ac mala omnia provenire,& proinde summo jure coli, ac metui. Sacerdotes autem eorum ex illo cultu incrementa rerum,& prospera cuncta promittebant; præcipientes, quæ facerent, quibusque abstinerent.

Indicarunt illis figuram, quam ipsi commenti erant.] Hoc vere idolum est, juxta Origenem. Etenim ad decalogum distinguit inter imaginem,& idolum. Illud ait esse effigiem rei veræ, hoc fictæ. Sed magis placet distinctio Hebræorum, qui idolum ab imagine solo fine distinguunt: ut cultus idolum faciat. Itaque merito idola nuncupant tam ea, quibus res veræ, quam quibus falsæ repræsentantur. Alioqui quis non videat simulachra avium, serpentium, quadrupedum, quæ gentiles colebant, nequire idola vocari? quod absurdissimum est. Sapientes pro Deorum symbolis habuerint: at animæ plebeæ & pro ipsis numinibus coluere.

Facere simulachra in templis, sub arboribus.] Recte Maimonides, simulachra in templis non statim reposita, observavit. Nam ut de Syria Dea Lucianus, Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν. *Antiquitus quidem etiam apud Ægyptios templa sine simulachris erant.* Apud Romanos quoque, teste Varrone apud Augustinum lib. IV. de Civit. Dei cap. XXXI, per annos amplius CLXX templa sine statuis fuere. De Germanis quoque sui temporis Tacitus, *Cohibere*, inquit, *parietibus Deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare, nefas existimant.* Sed utrum statuæ prius, an templa, exstiterint, id vero disquiri possit. Herodotus in Euterpe cap. IV. quo loco de Ægyptiis agit, aras primo,

exin

exin ſtatuas, poſtremo templa nominat: βωμοὺς τε, καὶ ἀγάλματα, καὶ νηοὺς θεοῖσι ἀπονεῖμαι σφέας πρώτους. Et in ipſa S. Scriptura prius de תרפים *Teraphim* Labanis, quam de ullo fano, aut delubro legas. Accedit, quod poſt cultum ſiderum, quorum apud primos homines nulla ſimulachra fuiſſe crediderim, ex antiquis autoribus probare ſit, ſuperſtitioni prima incrementa dediſſe cippos & ſtatuas in mortuorum honorem erectas. Vnde libro, quem Sapientiam Salomonis vocant, XIV. 15. *Acerbo enim luctu vexatus pater, cum filii cito ſublati imaginem feciſſet; hominem tunc quidem mortuum, nunc vero ut Deum affecit honoribus, & ſubditis myſteria ac ſacrificia tradidit. Deinde procedente tempore, invaleſcens hæc impia conſuetudo tanquam lex cuſtodita eſt, & tyrannorum præceptis cultus ſculptilibus attributus eſt.* Hinc etiam illud, quod plurimis exemplis Clemens Alexandrinus, & Euſebius in præparatione Euangelica, demonſtrant, prima templa ab hominibus circum ſepulchra exſtructa eſſe. Itaque veriſimile videtur, ſtatuas, quo nomine cenſendæ etiam ſunt columnæ, & lapides in memoriam alicujus rei vel hominis erecti, multo ante templa exſtitiſſe. Illud quoque probabile videtur, prius in lucis, quam in templis, ſimulachra poſita. Quod oſtendunt vel ſoli veterum Germanorum mores, quibus luci plurimi, & in iis ſtatuæ fuere, cum templa iiſdem vacarent.

Ab ſimulachris illis bona ac mala omnia.] Merito his verbis utitur, quia nihil ad religionem novam facilius, quam ſpes ac metus impellit. Vnde Petronius: *Primus in orbe Deos fecit timor.* Hinc religio ipſa δεισιδαιμονία, & Deum aut δαίμονα Rabbini יראה vocarunt. Sanhedrin cap. VII. §. 10. inducitur ſeductor iſtac formula alium ad idololatriam incitans יש יראה במקום פלוני כך אוכלת וכך שותה כך מטיבה כך מריעה, *Eſt Deus iſto loco, cui talis cibus, talis potus offertur, à quo hæc vel iſta bona exſpectantur.*

ד והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך ופשט דבר זה בכל העולם

§ IV. Exorti deinde ſunt alii impoſtores, qui ipſam ſibi ſtellam, vel ſphæram, aut angelum, locutum dicerent, ac præcepiſſe, ut hoc modo ſeſe colerent, commonſtraſſe ſibi rationem cultus ſui, & quæ facienda, quæ fugienda eſſent. Tum diffuſum eſt verbum illud per omnem mundum, ut co-

לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות׃

lerent imagines, proprio quamque cultu, sacrificando, ac adorando.

Ipsam sibi stellam, aut sphæram.] Hæc fortassis ad sera magis tempora rejicienda sint. Nam figmenta illa de sermonibus cum diis non ante cœpisse crediderim, quam postquam jam homines coire cœperunt in communem societatem. Quibus in obsequio continendis, repertæ à rectoribus illæ superstitiones. Exemplum in Minoe habemus, qui in antro sese à Iove leges accipere fingebat. Itidem apud Romanos in Numa, cum Egeria nympha. Vnde existimem, ritus ac varias cærimonias non tam religiosorum, quam politicorum hominum commenta fuisse. Quod probat satis Romana historia.

ה וכיון שארכו הימים נשתקע השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו· ונמצאו כל עם הארץ והנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם ל להשתחוות לה ולעובדה ולהשבע בשמה· והחכמים שהיו בהם כגון כהניה וכיוצא בהן מדמים שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללן ובדמותן· אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא

§ V. Interjectu temporis periit Nomen venerabile ac terribile ex ore omnium hominum, & ex animis eorum, ita ut illud non agnoscerent. Iamque totum humanum genus, & mulieres, puerique, nihil sciebant, præter imagines è ligno aut lapide, ac templa lapidea, in quis didicerant à teneris, adorare, ac colere, & jurare per nomen illarum. Sapientes autem, qui inter eos erant, ut sacerdotes, aliique id genus, ne ipsi quidem rebantur, alium esse Deum, præter stellas ac sphæras, quarum caussa, ac similitudine simulachra illa facta erant. Sed potentem mundorum nullus mortalium norat, præter paucos aliquos

יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר · ועל דרך זו היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו ·

aliquos in mundo, Henoch, Methusalec, Noach, Sem, & Heber. Atque hoc modo mundus incedebat volvebaturque, donec natus est columna mundi, Abraham parens noster.

Columna mundi.] Ita nuncupat Abrahamum, quia justis, velut columnis, mundus innititur: quippe quorum caussa mundus duret. Dein quia veram religionem docuit, & notitiam Dei, quam עמוד החכמות *columnam sapientiæ* vocat Auctor noster Halachot Iesode Tora cap. 1.

ו כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו· ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי ע״ז הטפשים · ואביו ואמו וכל העם עובדי ע״ז והוא עובד עמהם · ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג

§ VI. Postquam ablactatus est fortis ille, cœpit vacillare animus ejus, dum etiamnum parvus erat, & orsus est cogitare die ac noctu, cum admiratione, quomodo fieri posset, ut orbis hic assidue regeretur, sine rectore, aut quis eum circumageret, quando sponte sua moveri nequiret. Neque erat ei doctor, aut ullus omnino, qui ei quidpiam indicaret: sed in Vr Chaldæorum submersus erat inter fatuos idololatras. Pater autem, ac mater ejus, omnisque populus, idola colebant, & ille una cum iis. Vacillabatque animus ejus, & magis magisque intelligere cœpit, donec deprehendit veritatem, perspectamque habuit justitiæ regulam, rectitudine intellectus sui. Itaque cognovit, esse

הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו · וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם · ובן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו :

Deum unum, gubernatorem orbis, qui cuncta creaſſet; neque in omnibus, quæ ſunt, alium eſſe Deum præter illum. Advertit quoque, univerſum mundum errare, & cauſſam erroris eſſe, quod idolis ſerviiſſent, donec ex animis eorum veritas exceſſiſſet. Erat autem Abraham annorum octo & quadraginta, quando agnovit Creatorem ſuum.

Poſtquam ablactatus eſt fortis ille.] איתן Hebræi de Patriarchis Abrahamo, Iſaco, & Iacobo uſurpant. Vox *fortem* proprie notat, ſed & pro magno, & illuſtri homine ponitur. Vnde David de Pomis נדיבים, & שרים, *Principes*, ac *illuſtres* viri exponit. Hinc R. Elihezer menſem Tiſri, ſive Septembrem 1 Reg. VIII. 2. ירח איתנים *menſem fortium* vocari exiſtimabat, quia eo nati eſſent tres Patriarchæ. Sed gaudeat ille conjectura ſua. Diſputant porro Hebræi in Gemara Nedarim ſub finem, quo ætatis anno Abraham Deum agnoverit. R. Laquis, anno ætatis tertio, alii octavo & XLVIII id factum aſſerunt. At Maimonides noſter has ſententias conciliat. Nam initio hujus ſectionis ſtatuit, Abrahamum cum parvulus eſſet, cœpiſſe in majorum fide vacillare, & magis magiſque ſuſpectam habuiſſe idololatriam. Sed in fine ſectionis docet, Abrahamum, annos natum XLVIII, in fide recta prorſus fuiſſe firmatum, ita ut deinceps ſoli vero Deo ſemper adhæſerit. Sed alter etiam ſcrupulus eximendus. Quæſtio enim eſt, cum Scriptura nuſquam dicat, Abrahamum anno ætatis duodequinquageſimo rejecta penitus idololatria, ſolum verum Deum coluiſſe: unde id exſculpſerint Rabbini? Non aliunde hoc melius diſcitur, quam ex R. Iſaac Abravanel in Commentario Legis, ſectione LEH LECHA: ubi tradit, ſi quis accurate tempora putaverit, eum comperturum, in annum Abrahami XLVIII incidere id tempus, quo in ſtructura turris Babylonicæ facta eſt linguarum confuſio. Quod grande miraculum ubi Abraham conſpexerat, firma fide credidiſſe vero Deo, qui facit miracula ſolus. Vtrum autem anno Abrahæ XLVIII linguarum contigerit confuſio, non eſt hujus loci diſputare. Sane multum ab eo abeunt Chronologorum

rum

rum alii. Verum ut non ἁπλῶς, ita ex Chronologica illa Abravanelis hypotheſi non infeliciter proceſſerit argumentum.

Pater autem ac mater ejus.] Vetus opinio eſt, Tharam primum fuiſſe ſtatuarum repertorem. Vnde B. Epiphanius lib. I. adverſus hæreſes cap. I. §. 6. Ἐντεῦθεν, inquit, γέγονεν ἀνδριαντοπλαστία ἀπὸ πηλουργίας καὶ κεραμευτικῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς τοῦ Θάῤῥα ἰδίας τέχνης. *Ex eo tempore ſimulachra ex argilla, figlinoque opere reperta ſunt, artifice Thara.* Subdit mox idem Pater, à condito mundo ad illud uſque tempus, nullum filium vivo parente naturali morte extinctum: ſed primum Aranem mortuum ſuperſtiti Tharæ luctus cauſſam dediſſe. Indeque verba Scripturæ: *Et mortuus eſt Aran coram Thara patre ſuo, in terra nativitatis ſuæ.* Sed hoc ex traditionibus Hebræorum eſſe videtur: quæ plerumque futiles ſunt: conſtat enim Lamechum ante Methuſale aliquot annis obiiſſe.

Et ille una cum iis.] De hoc ambigunt veteres. Pro Maimonide videtur eſſe locus Ioſuæ XXIV. 2. *Trans flumen habitaverunt majores veſtri, olim, Thara pater Abrahami, & pater Nahoris, colueruntque deos alienos.* Vbi *coluerunt* ad omnes referri videtur. Quod tamen nonnulli ad ſolum Tharam referunt: & in his Auguſtinus lib. XVI. de civitate Dei cap. XII, quem exſcripſit ad verbum Eucherius Lugdunenſ. lib. II. in Geneſ. cap. IX. *Apud Chaldæos, autem,* inquit, *jam tunc ſuperſtitiones impiæ prævalebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Thare domus erat, de quo natus eſt Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile eſt, in qua jam ſola etiam Hebræa lingua remanſerat: quamvis & ipſe ſicut jam manifeſtier Dei populus in Ægypto, ita in Meſopotamia ſerviſſe diis alienis, Ieſu Nave narrante refertur; cæteris ex progenie illius Heber in linguas paullatim alias & in nationes alias diffluentibus. Proinde ſicut per aquarum diluvium una domus Noe remanſerat ad reparandum genus humanum: ſic in diluvio multarum ſuperſtitionum per univerſum mundum, una remanſerat domus Thare, in qua cuſtodita eſt plantatio civitatis Dei.*

Sed crediderim ego, Auguſtinum, ut id ſentiret, multùm adductum verbis Achioris Ammonitæ Iudith. v. 7. 8. 9. quis ait, Iſraelitarum majores è Meſopotamia terra ejectos eſſe, quia nollent adorare Deos gentis. Verum potuit Achior falli; nec mihi ejus autoritas tanti ſit, cum certum ſit, Tharam idola coluiſſe; & minime è Meſopotamia ejectum. Auguſtini tamen verba ita interpretari liceat, conſervatam civitatem Dei in domo Tharæ, id eſt, cum cæteri omnes patres, Semus, Arphaxadus, Heberus, mortui eſſent, in ſola domo Tharæ manſiſſe

ſiſſe cultum Dei. At non inde ſequitur, dum illi viverent, nunquam Abrahamum idola coluiſſe. Veriſimile eſt, ſaltem primis annis eum parentis mores ſecutum eſſe, & idola coluiſſe: poſtea auctu ætatis à majoribus, Semo, aliiſque inſtructum, aliterve Dei providentia ad notitiam ejus adductum, nefarias ſuperſtitiones deſeruiſſe.

ז כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים · וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו :

§. VII. Poſtquam accuratam ejus notitiam adeptus eſt, cœpit reddere reſponſa adverſus habitatores Ur Chaldæorum, & diſputare cum iis: *Nequaquam*, inquiebat, *in via veritatis vos ambulatis*. Confregit autem ſimulachra, & aggreſſus eſt oſtendere populo, neminem colendum eſſe præter Deum mundi. Illum dignum eſſe, quem adorarent, ac ſacrificiis & libationibus colerent, quo ab hominibus ſecuturis agnoſceretur. Perdendas vero, & confringendas eſſe imagines omnes, ne per eas univerſus populus erraret, exemplo illorum, qui exiſtimarent, nullum alium, præter eas, Deum eſſe.

Et diſputare cum iis.] ערך דין Hebræis eſt *diſputare, jure contendere, litem movere.* בעלי הדין *partes quæ contendunt.* at עורכי הדיינים *advocati.*

Confregit autem ſimulachra.] Fuſius narratur in Bereſith Rabba cap. XXXVIII. hunc fere in modum: Thare pater Abrahami idololatra vendebat imagines. Accidit, ut domo proficiſcens curam rerum ſuarum relinqueret Abrahamo. Qui eorum, quotquot ad emendas imagines acceſſerant, de ætate ſua quemque interrogavit: poſtquam hic XL, ille L ſe annorum eſſe affirmaſſet: *Quid ergo*, inquit, *ejus ætatis homines unius diei ſtatuam veneramini?* Cæteros inter & mulier acceſſit, patinam farinæ adferens, quam idolis ſe oblatum veniſſe dictitabat. Abraham, re-

cepta

cepta patina, ſecurim arripiens, omnes imagines confregit, excepta maxima, cujus manui ferrum inſeruit. Reverſus parens, & ſpectaculi novitate commotus, de re tota Abrahamum percunctatur. Et ille, delata, inquit, huc patina cum farina erat, ortaque inter ſtatuas contentione, qnænam ex omnibus appoſito cibo veſceretur, maxima ſecurim arripiens cæteras confregit. Indignabundus Thare, quærere, an ludibrio ſe Abraham haberet. quippe nullum ſtatuis ſenſum eſſe. Subjecit Abrahamus, attende, quid ipſe dicas. Quibus verbis auditis, protinus eum parens ad Regem Nimrod detulit; à quo poſt varias diſputationes in ignem conjectus, & ab angelo Gabriele exemtus eſt. Atque huc referunt illud Scripturæ: *Ego ſum Dominus, qui te exemi ex* אור *Vr*, ſeu *igne Chaldæorum*.

ח כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להרגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם אברם בשם ה׳ אל עולם:

§. VIII. Valeſcentibus apud eos argumentis illius, ſtuduit eum Rex occidere. Sed ipſe, miraculo ſibi divinitus facto, abiit in Haran, ibique conſiſtens, cœpit palam loqui apud omnes homines, & oſtendere, quomodo eſſet unus totius mundi Deus colendus. Ibatque prædicans, & populum congregans, de urbe ad urbem, & de regno in regnum, donec attigit terram Kenahan. Prædicabat autem id, quod dictum eſt, * *Et vocavit ibi Abraham in nomine Domini Dei mundi.* * Gen. 21. 33.

Signo ſibi divinitus facto.] Intelligit miraculoſam liberationem ex igni, in quem à Chaldæis dicitur conjectus. Qua de re ſic Hieronymus Quæſtionibus Hebraicis in Geneſin: *Pro eo quod legimus, in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur* אור כשדים, *ur Chaſdim, id eſt, in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi, ex hac occaſione, iſtiuſmodi fabulam, Quod Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit.* Nempe אור vox ambigua

ambigua est, ac nunc commune, sive, ut Grammaticorum filii loquuntur, appellativum est, & *ignem* notat; nunc proprium est, & Chaldaicæ civitatis nomen: cui ipsi hoc nomen inditum Hebræi putant, quia istic, ex Beli sive Nimrodi instituto, ignis pro Deo coleretur: ad quam ambiguitatem evitandam, interpretes Græci non solum in Genesi, sed etiam Nehemiæ IX. 7. pro *Vr*, *χώραν* dicere maluerunt. Porro Abrahamum in ignem esse conjectum, quia eum nollet adorare, communis Hebræorum opinio est. Complures adducerem testes, nisi abunde id liqueret ex Manassis Ben-Israel, viri in omni Hebræorum eruditione versatissimi, Conciliatore, ex Hispanico sermone ante menses paucos Latine à nobis reddito. Vide eum in Genesin quæstione XL.

Ibatque prædicans.] קרא *clamare, vociferari, publice profiteri ac prædicare.*

Vocavit ibi Abraham.] Mens Maimonidæ est, Abrahami conciones nihil aliud annuntiasse, quam Deum creatorem mundi. Cui consentanea hæc Iosephi lib. I. Antiquit. cap. VIII: Πρῶτον οὖν τολμᾷ Θεὸν ἀποφήνασθαι δημιουργὸν τῶν ὅλων ἕνα. *Primus igitur ausus est ostendere unum Deum omnium opificem.* In eandem fere mentem Gerundensis ad hunc locum Genes. הודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו, *indicavit hominibus secretum gubernationis mundi totius.* Clarius Bahie ad eundem locum: מפני שאנשי דורו היו נותנים הנהגת העולם אל הכוכבים והמזלות והוא היה מדריכם בדרך האמת ומודיע המנהיג היחיד שהוא אל העולם. *Quia homines ævi illius adscribebant stellis ac plantis gubernationem mundi, ille reducebat eos in viam veritatis, indicans eis unicum rectorem, nimirum Deum mundi.*

ט וכיון שהיו העם מתקבצין אצלו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק

§. IX. Postquam autem collectus ad eum populus interrogavit eum de verbis ipsius: indicavit unicuique opinionem suam, donec reduceret eos in viam veritatis; atque ita congregata ad eum sunt millia innumera. Illi erant viri domus Abrahami. Infixitque animis eorum magnum hoc fundamentum; composuitque libros de eo, & filio suo Isaac indicium ejus fecit.

בנו וישב יצחק מלמד
ומזהיר. ויצחק הודיעו ליעקב
ומינהו ללמד וישב מלמד
ומחזיק כל הנלוים אליו ·
ויעקב אבינו למד בניו כלם
והבדיל לוי ומינהו ראש
והושיבו בישיבה ללמד
דרך השם ולשמור מצות
אברהם · וצוה את בניו
שלא יפסיקו מבני לוי
ממונה אחר ממונה כדי
שלא ישתכח הלמוד :

fecit. Isaac porro significavit illud Iacobo, & eum his docendis præfecit. Seditque Iacob illud docens, & confirmans, quotquot sese ei adjungerent. At pater noster Iacob erudiit quidem in eo omnes filios suos: Levi tamen disparatum à cæteris caput posuit, ac collocavit eum in gymnasio ad docendam viam Dei, & custodienda præcepta Abrahami. Præcepit autem filiis, ne à Levi doctore suo deficerent, ac sic in oblivionem doctrina veniret.

Illi erant viri domus Abrahami.] Respicit ad Genes. XVII. 27. וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו. id est, *Et omnes viri domus Abrahami, natus domi, & emtus pecunia ex alienigena, circumcisi sunt cum eo.* Quo loco per אנשי ביתו intelligit conversos ab Abrahamo, quos *Abrahamitas*, ut ab Isaco *Isacidas*, vetustas nuncupavit. Vnde Epiphan. lib. I. advers. hæres. cap. I. καὶ ἐκαλεῖτο τότε τὸ γένος τῶν θεοσεβῶν Ἀβραμιαῖοί τε καὶ Ἰσαάκιοι. *Appellabantur tunc pii omnes Abramitæ, & Isacidæ.* Atqui si per אנשי ביתו conversi intelligerentur, oportuerat non יליד, sed ויליד cum ו disjunctivo in S. Scriptura legi: nunc ו illo absente, quivis videat, primo loqui eum universe de omnibus, qui in familia Abrahami essent; dein descendere ad partes: ut sensum commodissime exprimere liceat, omnes domestici ejus, tam vernæ, quam emtitii servi. Etiam Genes. XIV. 14. per חניכי Abrahami intelligi volunt Hebræi eos, quos ille in pietate erudiverat. Quomodo vox illa usurpatur Proverb. XXII. 6. חנוך לנער *Erudi puerum*, &c.

Magnum hoc fundamentum.] Similiter Autor noster Tractatu Iesode Tora cap. I. יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא. *Fundamentum fundamentorum & columna sapientiæ est, scire quod est ens aliquod primum, existere faciens omnia existentia.* Et cap. eod. inquit, is qui plures esse Deos credit, quam unum, כופר בעיקר שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו, *negat fundamentum maximum, à quo cuncta pendent.*

Composuitque libros de eo.] Nimirum ספר היצירה, *librum creationis*: qui hodieque, si inscriptioni credere fas, exstat. Mirum, non inter Canonicos S. Scripturæ libros eum thesaurum à Cabalistis reponi: quippe per quem sese miracula quoque facere posse asserant. Vide Gemaram Sanhedrin cap. VII. Alii auctorem ejus esse R. Aquibam volunt.

Collocavit eum in Gymnasio.] ישיבה Hebræis est מקום שיש שם מרביצי תורה ותלמידים רבים, *locus in quo sunt doctores legis & discipuli multi*. id est, Academia, aut gymnasium. Appellatio haud dubie orta ex more Orientis, ubi humi confidentes hodieque docere, & audire solent; unde Arabibus sui مقامات *consessus*: à quibus Harirus nomen fecit celeberrimo operi, quod inscripsit مقامات الهرير *consessus Hariri*. Hinc ראש הישיבה & בעל הישיבה, doctor, quos etiam מרביצי תורה Hebræi vocant, phrasi ab eodem more deducta, quia *discumbere faciunt* (s. homines) *ad audiendam legem*. Quæ autem hic Maimonides tradit de doctrina Isaci & Iacobi, collegisse videtur ex Genes. XVIII. 9. ubi Deus ait, *Nam agnovi eum* Abrahamum, *ut quum præceperit filiis suis, & familiæ suæ post se, etiam observent viam Domini, exercendo justitiam & jus.*

י והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה׳ עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהם ולעבוד ע״ז כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עכ״ום וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרים בני יעקב לטעות העולם ותעייתן:

§. X. Et incedebat crescebatque verbum hoc inter filios Iacobi, & eos qui se illis adjungebant, adeo ut in mundo jam aliqua natio esset, quæ Deum nosceret; donec processere Israeli in Ægypto dies. Illic enim redierunt ac discendos illorum mores, & idola exemplo eorum colenda, excepta tribu Levi, quæ perseveravit in mandatis Patrum. Nec ullo tempore tribus Levi idolis serviit. Ita paullatim fundamentum, quod Abrahamus jecerat, sublatum, & Iacobi filii ad errores mundi relapsi sunt.

§ XI. Cæ-

יא ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו · כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירם במצוות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים ומזלות וכל הטועים אחריהם :

§. XI. Cæterum Dominus, amore erga nos, dein ut servaret juramentum Abrahamo parenti nostro datum, Mosem magistrum nostrum principem fecit omnium Prophetarum, atque eum misit. Postquam autem prophetavit Moses, magister noster, elegit Deus Israelem hæreditatem sibi, eumque præceptis coronavit; edocuitque viam cultus sui, quodque futurum esset judicium idololatriæ, & omnium qui eos sequerentur.

Præceptis coronavit.] Frequens loquendi formula Hebræis. In Pirke Aboth cap. IV. שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, *Tres coronæ sunt, corona legis, corona sacerdotii, & corona regni.* Hinc ipsam quoque legem coronam vocant, Tractatu eodem cap. I. בתגא חלף, *Qui coronæ servitio utitur, peribit.* Ita enim hæc transferenda, quæ perperam doctissimus Fagius verterat, *Quisquis proprii commodi gratia servit, sub corona peribit.* אשתמש non est *servire*, sed alterius servitio uti, quod recte Galli exprimunt, *se servir.* Mens dicti est, eum, qui ad proprium quæstum Lege ceu ministra utitur, periturum. Cur Lex תגא. id est, *corona* vocetur, exponit Ioseph Chaion in commentariis ad eum locum, כמו מלך בשר ודם ישים בראשו עטרת זהב גדולה מלאה ספירים ותרשים שוהם וישפה ושאר אבני נזר לכבוד ולתפארת ככה האלוה י"ת עטרת שלו היא התורה כי יקרה מפניני' וכל חפצים לא ישוו בה, *Quemadmodum Rex mortalis imponit capiti suo coronam ex auro magnam, plenam sapphiris, beryllo, onyche, & jaspide, aliisque lapidibus pretiosis, ad ornatum & magnificentiam; ita Deo benedicto corona Lex est. Nam pretiosior est margaritis, nec ulla desideria æqualia sunt ei.* Mallem, exemplo Maimonidæ, Legem appellasset coronam non Dei, sed Israelis.

פרק שני

עיקר הצווי בעבודה זרה שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מד׳ היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן ואף עלפי שהעובד יודע שהשם הוא האלהים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחלה הרי זה עובד ע״ז:

CAPVT II.

FVndamentum mandati de idololatria eſt, nequis ſerviat ulli rerum creatarum; non angelo, non ſphæræ, non ſtellæ, non uni ex quatuor elementis, aut cuiquam quod ex iis compoſitum eſt. Quamquam autem is, qui ea colit, ſciat illa non eſſe Deum, ac colat creaturam hanc quomodo coluit Enos, & illius coætanei; nihilominus eſt idololatra.

Nequis ſerviat ulli rerum creatarum.] Definit autor idololatram, QVI CVLTVM VLLI CREATVRÆ EXHIBET: nimirum cultum non civilem, ſed divinum. Nam verbi עבר natura apud Hebræos tam late extenditur, quam apud Græcos δουλεύειν & λατρεύειν: utrumque enim & generatim pro honore, etiam civili, & adſtricta magis notione pro divino ſumitur. Similis definitio Cypriani in exhort. ad Mart. *Tunc*, inquit, *idololatria committitur, cum divinus honor alteri datur.* & Gregor. Nazianz. orat. in nativitatem Chriſti: Τὸ πάντων ἔσχατον τῶν κακῶν καὶ πρῶτον, εἰδωλολατρείαις, ἐν τῇ μεταθέσει τῆς προσκυνήσεως, ἀπὸ τοῦ πεποιηκότος ἐπὶ τὰ κτίσματα. *quòd omnium malorum extremum ac primum eſt, idolorum cultu, ac tranſlatione adorationis à Creatore ad creaturas.* Sed Maimonides ſua definitione non tantum ſeſe complecti ait eos, qui creaturis cultum exhibent ut Deo; verum & qui iis ſupplicant ut miniſtris Dei. Vnde Tractatus Teſuba, ſeu de Pœnitentia cap. III. § 12. & 13, recenſens eos, quibus ſors futuri ſeculi non eſt, inter cæteros ponit יוצאין מהתורה. *deficientes à Lege*, ſeu apoſtatas; quorum quinque ſpecies facit. I *Qui negant Deum, aut ullum rectorem mundi eſſe.* II *Qui multos deos ſtatuunt.* III *Qui Deum quidem eſſe credunt, ſed eum ſidus aliquod aut planetam eſſe arbitrantur.* IV *Qui negant ſolum eſſe primum & creatorem omnium.*

omnium. V *Qui stellam colunt, ut sit* מליץ בינו ובין רבון העולמים *interpres inter se & Dominum mundi.* Quo loco stellam posuit pro omni creatura, ut satis indicant verba, quæ hic profert. Hinc & Iosephus Albus libro III in Icarim cap. XVIII. idololatriam primam eorum fuisse existimans, qui angelos & similes creaturas, ut sequestres inter se ac Deum coluissent; ait Deum, quando in Decalogo ait, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. *Non erunt tibi dii alieni ante faciem meam*; id voluisse, ne homines ullos ponerent sequestros, aut deprecatores inter se & ipsos. Quasi illud לפני *ante faciem meam* denotaret, qui faciem meam à vestra dirimant, & velut mediatores sint.

Non angelo.] Distinguunt Hebræi hic, uti quoque videre est apud Iosephum Album lib. II. cap. XXVIII, dictitantes, angelum proprie, hoc est ratione sui ipsius, nequaquam colendum esse: at eundem coli improprie posse, ubi personam Dei sustinet, aut potius in misso, personam mittentis: atque id Abrahami, Iehosuæ, aliorumque exemplis probant. Vnde & ineffabile nomen Dei, nulli creaturæ communicandum, tribui angelo volunt, cum Dei personam gerit. Scilicet illud necessario statuendum erat Servatoris nostri divinitatem negantibus, quem angeli, & Iehovæ nomine in S. Scriptura passim appellari, tam fuse Patrum antiquissimi ostenderunt, & præ cæteris Iustinus Martyr. Ita Genes. XVIII. 13. 14, Iehova non alius est, quam Christus: quippe quem ibi Abrahamus vocet judicem cœli & terræ. Nec quenquam sanioris mentis moverit κρησφύγετον illud Rabbinorum, qui tres quidem angelos à Deo missos ajunt, sed præter illos ipsum Abrahamo adstitisse Deum. Nam manifeste aliud evincunt verba Scripturæ. *Apparuit*, inquit, *porro ei Iehova in planitie Mamre, cum sederet ipse ad ostium tentorii sui, æstuante die. Cum enim sublatis oculis suis adspexisset, ecce tres viros sistentes se coram eo.* Priori commate indicatur visum ei Iehovam; altero modus quo visus sit, nimirum cum duobus viris. Commate autem 22 ejusdem cap. legas, viros illos Sedomam versus abiisse; Iehovam autem permansisse cum Abrahamo. Nimirum, ut cap. XIX. I. declaratur, duo viri, seu angeli abierunt; Iehova, qui tertius, remansit. Quod si quartus Iehova erat, quærere velim, quonam abscesserit tertius ille angelus. Egregia sunt de hoc loco verba Ioannis Cantacuzeni, quæ adscribere libet. Ait is Apolog. I. contra Saracenos: Ποίας ἔχει ἀκολουθίας, ὅτε Μωσῆς, ἢ ἕτερός τις τῶν ἁγίων μνησθεὶς ἀγγέλου, ὠνόμασεν αὐτὸν Κύριον ἢ κριτήν; τίς γάρ ἐστιν ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν ἢ Θεός; ἐπεὶ οὖν ἀναφαίνεται, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ οὐκ ἦν ὁ

φανεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἄγγελος οὐκ ἦν δι' ἃς εἴπομεν αἰτίας, φαίνεται πάντως ἐξ ἀνάγκης, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. *Quid ſibi verba volunt, quando Moſes, vel Sanctorum alius quis, mentionem faciens angeli, eum Dominum nuncupat, vel Iudicem? Nam quis alius omnem judicat terram quam Deus? Quandoquidem igitur conſpicuum eſt, eum qui hominis inſtar apparuit, Deum vel patrem eſſe non poſſe: atque angelus non erat ob cauſſas quas diximus: neceſſario hoc conſequitur atque elucet, fuiſſe eum Filium ac Sermonem, qui Deus eſt & homo.* Quod ſi omnino concederemus, poſſe angelum coli tanquam ſuſtinentem perſonam Dei, quemadmodum in legato Regem veneramur; nullus tamen dixerit, legatum recte loqui, ſi dicat, ſeſe ipſum Regem eſſe. Cum tamen Geneſ. XXXI. 13. ille, qui paullo ante angelus appellatus erat, dicat, *Ego ſum Deus Bethelis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi votum.* Clare id oſtendit, angeli nomine ſæpe nuncupari, magnum illum novi fœderis angelum, & verum Deum, IESVM CHRISTVM. Nequis autem & illum, qui ei Bethele apparuit, putet angelum fuiſſe, clare habemus Gen. XXVIII. 12. 13. *Viditque in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cœlum: angelos quoque Dei adſcendentes & deſcendentes per eam. Et Dominum innixum ſcalæ dicentem ſibi, Ego ſum Dominus Deus,* &c. Aperte Dominus ab angelis diſtinguitur: & tamen idem poſtea angelus appellatur; nimirum magni concilii Angelus. Hebræis vero refellendis quoque ſuffecerit locus Gen. XXXII. 30. Nam ſi angelus erat, non autem Deus, quicum luctatus eſt Iacobus: cur ait, *Facie ad faciem vidi Deum, & erepta eſt anima mea.* Non ſolebant ita loqui ſancti illi Patres, niſi conſpecto ipſo Deo: unde exclamatio Ieſaiæ VI. 5. *Hei mihi quod exſcindor,* &c. Sed, quamvis omnium prope Patrum Eccleſiæ conſenſum ſecuti, in his aliiſque id genus locis ſtatuamus, Servatorem nomine angeli deſignari; non tamen negandum, aliis quoque angelis cultum exhibitum: cujus exemplum in Lotho habemus Gen. XIX. 1. Verùm diſtinguere oportet inter cultum divinum & honorem civilem. Incurvatio illa ſeu προσκύνησις, quæ angelis exhibebatur, civilis honor erat, & orienti ſolitus: quippe quem Regibus quoque exhiberent: at adoratio ſoli Deo conceſſa. Vt proinde non opus ſit recurrere ad eorum diſtinctionem, qui volunt, ſub Lege licitam fuiſſe adorationem angelorum. Quod probandum erat. Et Hebræos fortaſſis, qui προσκύνησιν quoque ponunt inter quatuor cultus ſoli Deo debitos, illud quoque impulit, ut dicerent, angelum adorari poſſe, quando perſonam Dei ſuſtineret, quòd diſcrimen non

ponerent

ponerent inter incurvationem religiosam, & quæ more humano exhibetur. In novo Fœdere unus hujus προσκυνήσεως meminit Ioannes Apocalypſ. xix. 10. & xxii. 8. qui angelum adorare parabat, & prohibitus ab eo eſt. Sed illi facile occurritur, cum dici poſſit, dubitaſſe eum, utrum creatus ille angelus, an increatus eſſet. Vel dicendum, tantummodo civilem voluiſſe honorem exhibere; uti in veteri Teſtamento ſæpius factum: ſed eam angeli erga Apoſtolum fuiſſe dignationem, ut hunc quoque recuſaret. Neque ignoro, viros quoſdam eruditos exiſtimare, impie quidem angelis honorem exhiberi religioſum, quandoquidem is uni conveniat Deo: ſtulte autem iis præſtitum iri honorem civilem, quia nullum iis nobiſcum ſit commercium civile. Verùm ſane ut locum hæc habeant, quando non communicant nobiſcum, uti profecto habent: aliter tamen ſtatuendum, ubi miniſtros illos ſpiritus Deus ad hominem mittit, quo mandata ejus deferant. Quippe ſi homo homini loco illuſtri conſtituto civilem debeat honorem; quo pacto ſtultum ſit, ſi cæleſtibus illis civibus, ſive, ut vulgo loquimur, concivibus ſuis, ad aliqua communicanda cælitus miſſis, honorem deferat civilem?

ב וענין זה הוא
שהזהירה תורה עליו ואמרה
ופן תשא עיניך השמימה
וראית את השמש וגו׳ אשר
חלק ה׳ אלהיך אותם לכל
העמים כלומר שמא תשוט
בעין לבך ותראה שאלו הן
המנהיגים את העולם והם
שחלק ה׳ אותם לכל העולם
להיות חיים והווים ואינם
נפסדים כמנהגו של עולם
ותאמר שראוי להשתחות
להם ולעבדן · ובענין הזה
צוה ואמר השמרו לכם פן
יפתה לבבכם כלומר שלא

II. Atque hac de re admonens Lex dixit, * *Ne tollas oculos tuos verſus cælum, & adſpicias*, &c. *quem impertitus eſt Dominus Deus tuus omnibus gentibus:* ac ſi diceret, forte extenſo oculo intellectus tui videbis, illos eſſe gubernatores mundi; cum ii ſint, quos Deus impertitus eſt toti mundo: & quia viva ac generata, nec tamen corruptibilia ſint, juxta naturam rerum mundanarum, dices adorandos eos ac colendos eſſe. Itaque ſuper eo præcipiens Scriptura ait, † *Cavete ne ſeducatur cor veſtrum.* quaſi diceret, ne ita cogitationibus veſtris ſeducamini ad cultum eorum, ut ſint

* Deut. 4. 19.

† Ibid. 11. 17.

תטעו בהרהור הלב לעבוד
אלו להיות סרסור ביניכם
ובין הבורא :

sint conciliatores inter vos & Creatorem.

Vt sint conciliatores.] סרסור Rabbinis est proxeneta, aut conciliator: unde D. de Pomis exponit, וכן הקונה על יד סרסור הוא האמצעי בין הקונה והמוכר לעשות המקח, *ita qui emit per proxenetam, is est medius inter emtorem & venditorem ad faciendum contractum.* Ambigo, deducamne vocem à סרס *exscindere, tollere*, quia tollit controversias; an ab הסיר, *removere.* Ratio etymologiæ eadem sit.

ג ספרים רבים חברו
עובדי כ'ום בעבודתה היאך
עיקר עבודתה ומה מעשיה
ומשפטיה · צונו הק"בה
שלא לקרות באותן
הספרים כלל ולא נהרהר
בה ולא בדבר מדבריה
ואפילו להסתכל בדמות
* Levit. 19.4. הצורה אסור שנ' אל תפנו
* Deut. 12. 30. אל האלילים · ובענין הזה
נאמר ופן תדרוש לאלהיהם
לאמר איכה יעבדו שלא
תשאל על דרך עבודתה
היאך היא אע"פ שאין אתה
עובדה שדבר זה גורם
להפנות אחריה ולעשות
כמו שהן עושין שנ' ואעשה
כן גם אני : וכל הלאוין
האלו בענין אחד הן והוא
שלא יפנה אחר ע"ז וכל

III. Multos libros composuerunt idololatræ de cultu suo, quod sit fundamentum illius, quæ opera, & qui ritus. Cæterum præcepit nobis Deus benedictus, ne quidquam legeremus in libris istis; neque meditaremur in ea (idololatria) aut ulla re, quæ huc pertineat. Quin etiam considerare formam imaginis vetitum est. q. d. *Ne * defigas oculos tuos in idola.* Atque ideo dictum * est, *Ne forte inquiras in deos eorum, dicendo, quomodo coluerunt?* Ne roges de ratione colendi eos, etiamsi iis non servias; quia hoc te impellit, ut convertaris ad eos, ac facias, quemadmodum illi faciunt: quo respiciunt verba: *Et faciam sic quoque ego.* Omnia autem præcepta negativa sub hoc uno *comprehenduntur*; nimirum, ne quis se convertat ad stellas ac planetas. Quos qui

הנפנה אחריה בדרך שהוא עושה בו מעשה הרי זה לוקה:

attentius respicit, ita ut opus aliquod faciat, omnino vapulat.

Ne legeremus quidquam in iis libris.] Vide Sabat cap. XXIII. Et Sanhedrin cap. II. §. I. excluduntur à vita futura, qui legunt libros החיצונים *extraneos*; quod exponitur in Gemara מינים, id est, *atheos*, aut *hæreticos*. Sed restringenda sunt verba Maimonidæ. Infrà enim solos se privatos arcere satis ostendit, cum Senatum cuncta huc pertinentia scrutari jubet. Verba sunt cap. III. 2. ומפני זה הענין צריכין ב"ד לידע דרכי העבודות שאין סוקלין עובד כ"ום עד שידעו שזו היא עבודתו. *Et hanc ob caussam necessarium est, Senatum scire cærimonias cultus cujusque, ne lapidibus obruat idololatram, priusquam noverit, hunc esse cultum ipsius.*

Considerare formam imaginis vetitum est.] Nam, ut habet dictum Thalmudicum, אם פונה אתה אחריהם אתה עושה אותן אלוהות. *Si respicis eos, facies illos Deos.* Nimirum, quia turpis adeo curiositas in malos plerumque fructus erumpit: & indignum est, hominem, creatum ad imaginem Dei, hujusmodi se vanitatibus occupare.

Ita ut opus aliquod faciat.] per מעשה intellige qualemcumque cultum; inclinationem, aut osculum: ut Iobi XXXI. 26. Et Sanhedrin VII. 6. המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ הסך והמלביש והמנעיל. *Qui amplectitur, osculatur, convertit, aquam effundit, lavat, ungit, vestit, calceat.* Adversatur autem hic autor opinioni isti in Sanhedrin, qua statuuntur rei, qui solis verbis idolo cultum exhibent. Vide infra cap. III. 56. Eximit tamen ipse casum unum eodem cap. §. II.

ד ולא כ"ום בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה אלא כל מחשב' שהוא גורם לו לאד' לעקור עיקר מעיקרי התור' מוזהרין אנו שלא להעלות' על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשב ונמשך אחר הרהורי

IV. Neque ad idola solum prohibemur convertere cogitationes nostras: sed insuper ab animo nostro qualemcunque cogitationem, impellere aptam ad aliquod caput è fundamentis legis convellendum, arcere ab animo monemur. Sed neque mentem eo transferemus, unde hujuscemodi cogitatio proveniret, ne ulterius

הלב מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הבריות יכולין להשיג האמת על בוריו ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם לפי קוצר דעתו :

trahamur à cogitationibus noſtris. Siquidem judicium humanum parvum ac imbecille eſt: neque mortales univerſi adſequi poſſunt ſimplicem ac ſinceram veritatem. Quod ſi unuſquiſque obſequatur cogitationibus ſuis, comperiemus deſtructum iri mundum ob intellectus ejus imbecillitatem.

ה כיצד פעמים יתור אחר עכ״ום ופעמים יחשוב בייחוד הבורא שמא הוא שמא אינו מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ופעמים בנבואה שמא היא אמת שמא היא אינה· ופעמים בתורה שמא היא מן השמים שמא אינה ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו ונמצא יוצא לידי אפיקורסות ·

V. Nempe aliquando ſcrutabitur idololatriam: aliquando de unitate Dei cogitabit, ſitne creator, necne: quid ſit ſupra, quid infra; quid ante, quid poſt. Aliquando etiam perpendet, verane ſit prophetia, an minus. Nonnunquam item, utrum Lex de cælo ſit, an ſecus. Neque novit regulas, quibus dijudicanda ea ſint, donec veritatem certo cognoſcat; atque ita delabitur in dogma Epicureorum.

Qualemcumque cogitationem.] Antea de ſola idololatria locutus Autor: nunc ad generale præceptum quarumvis impiarum cogitationum tranſgreditur: & oſtendit, quam inutilibus meditamentis curioſi homines diſtineantur. Nimirum quid ſupra angelos, quid infra terram ſit; quid ante mundum fuerit, quid poſt eum futurum ſit. Quæ cum homines comprehendere nequeant, ſæpe in ἀθεότητι, aut omnium rerum dubitationem incidunt.

Ita delabitur in dogma Epicureorum.] Epicureum triplicem facit Maimonides tractatu Teſuba cap. III. §. 14. האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם והמכחיש נבואתו של משה רבינו והאומר שאין הבורא

הבורא יודע מעשי בני האדם. *Qui ait nullam prorsus prophetiam esse, nec scientiam, quæ pertingat à Creatore ad cor hominis ; & qui abnegat prophetiam Mosis magistri nostri; quique ait Creatorem nescire actiones hominum.* Primo Epicureos facit eos , qui oracula ac vaticinia divina esse negant : itaque ab Epicureismo excludit gentilium illos , qui oraculis fidem habent. Quos ipsos tamen ejus culpæ damnat, cum Epicureum esse vult, quisquis negat prophetiam Mosis à Deo esse. Sed fallitur. Nam alioqui inter gentilem unum & alterum discrimen non sit. Nullus sane Senecam, qui solùm aureolum ejus de Providentia librum legerit , dixerit Epicureum. Tertium genus Maimonidæ vere id est, quod dicitur. Satis enim constat Epicurum , otii magistrum , ut eum Plinius appellat, quemadmodum animorum immortalitatem , ita Dei providentiam sustulisse.

ו ועל ענין זה הזהירה תורה ונאמר בה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זוני׳ כלומ׳ לא ימשוך כל אחד מכם אחר דעתו הקצרה וידמה שמחשבתו משגת האמת כך אמרו חכמים אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות ולאו זה אף על פי שהוא גורם לאדם לטרדו מן העולם הבא אין בו מלקות :

VI. Super hac re monuit Lex, quando ait , * *Ne exploretis post cor vestrum , & post oculos vestros , post quæ scortamini.* Ac si diceret , ne sequatur unusquisque vestri intellectum suum, qui exiguus est; nec sibi persuadeat , cogitationibus suis assequi se veritatem posse. Sic dixerunt sapientes , *post cor vestrum*, est hæresis: *post oculos vestros*, est scortatio. Atque ob hoc negativum præceptum , tametsi caussa est , quod homo careat sorte futuri sæculi, tamen nemo vapulat.

* Num. 15. 39.

Post cor vestrum, & post oculos vestros.] In proprie dicta scortatione locum habet illud, הלב והעינים תרי סרסורי דעבירה , *cor & oculi duo sunt proxenetæ transgressionis.* Primi capiuntur oculi : inde in corde exoritur appetitus sive concupiscentia: juxta illud poetæ:

— *Oculi sunt in amore duces.*

Ἐκ τοῦ ὁρᾷν τὸ ἐρᾷν, ut est in veteri verbo.

Sed Maimonides illud de corde reſtringit ad ſcortationem ſpiritualem, quam idololatriam dicimus.

Ob hoc negativum præceptum tametſi &c.] Sanhedrin cap. XI. I. legis, omni Iſraelitæ eſſe ſortem לעולם הבא *futuri ſæculi*; ſed ſic ut hi excipiantur, האומר אין תחיית המתים אין תורה מן השמים ואפיקורוס, *Qui negat in vitam revocandos eſſe mortuos, legem eſſe à cœlo, & Epicureus.*

Tamen nemo vapulat.] Negativum aliquod præceptum tranſgreſſis, ſex pœnæ erant; lapidatio, combuſtio, decollatio, ſtrangulatio, verbera, & pecuniaria mulcta: de quibus fuſe in Sanhedrin. Sed peccatorum, quæ ſola mente committebantur, pœna Deo relinquebatur: quia nullus talium teſtis eſſe poterat.

ז מצות ע"ז כנגד כל
המצוות כולן היא שנ׳ וכי
‡ Num. 15.22. תשגו ולא תעשו את כל
המצות וכו׳ ומפי השמועה
למדו שבע"ז הכתוב
מדבר הא למדת שכל
המודה בע"ז כופר בכל
התורה כולה ובכל ה
הנביאים ובכל מה שנצטוו
הנביאים מאדם הראשון
* ibid. 15.23. ועד סוף העולם שנ׳ מן היום
אשר צוה ה׳ והלאה ל
לדורותיכם · וכל הכופר
בע"ז מודה בכל התורה
כולה ובכל הנביאים ובכל
מה שנצטוו הנביאים מאדם
ועד סוף העולם והיא עיקר
כל המצות כולן ·

VII. Præceptum de idololatria, quaſi tanti ponderis eſt, ac reliqua omnia mandata. Vnde, quando dicitur, ‡ *Et quando errabitis, nec facietis omnia præcepta*, &c. ex traditione didicerunt, loqui Scripturam de idololatria. Ecce hic diſcis, eum qui idololatriam ſuſcipit, negare totam Legem, omneſque Prophetas, & quicquid mandatum Prophetis eſt à primo homine uſque ad finem mundi. Nam dictum eſt *, *Ex quo die præcepit illa Iehova, & deinceps per generationes veſtras.* Quiſquis vero abnegat idololatriam, is confitetur totam Legem, omneſque Prophetas, & quicquid præceptum eſt Prophetis ab Adamo uſque ad finem mundi. Atque hoc fundamentum eſt omnium præceptorum.

Præceptum de idololatria.] Quia idolorum cultus tollit veri Dei notitiam.

notitiam. Hinc noster in More Nebuchim lib. I. cap. XXVI. שונא seu *osorem Dei* proprie existimat idololatram vocari. Et Gerundensis ad verba Decalogi, *Visitans delicta patrum in filios*, &c. adversum solos idololatras prolata putat.

Quisquis vero abnegat idololatriam.] Mira consequentia; quo pacto omnes gentium philosophi, qui statuarum cultum irrideant, & invisibilem intelligant Deum, dicendi sint legem Mosis, & prophetarum oracula suscepisse. Non unus tamen sic sensisse videtur Maimonides: sed ex nostris etiam Iustinus Martyr in Apologia utraque, ac Clemens Alexandrinus lib. V, VI, VII. Vide de ea dissertantem parentem meum Historiæ Pelagianæ lib. III, part. III, ad Thesin XI.

ח ישראל שעבד כו״ם הרי הוא כגוי לכל דבריו ואינו כישראל שעבר עבירה שיש בה סקילה׃ ומשומד לעכ״ום הרי הוא כמשומד לכל התורה כולה׃ וכן האפיקורוס מישראל אינו כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלין אותם בתשובה לעולם שנ׳ כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים והמינים הם התרים אחר מחשבו׳ לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברי׳ על גופי תור׳ להכעים בשאט בנפש ביד רמה ואומרי׳ שאין בזה עון׃ ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל שנ׳ אל תקרב אל פתח

VIII. Israelita idololatra est gentilis instar in omnibus quæ agit; neque eo habetur loco, quo Israelita quispiam, qui delictum committit lapidatione puniendum. Nam qui convertitur ad idololatriam, deficit quasi à tota Lege. Sic etiam Israelitæ, qui Epicurei sunt, nequaquam pro Israelitis habentur in ulla actione sua. Neque illi, quamvis pœnitentes, unquam recipiuntur: q. d. * *Omnes* *Prov. 2. 18.
qui venient ab ea, non revertentur, neque obtinebunt vias vitæ. Epicurei autem sunt, qui consulunt cogitationes animi sui, ignari earum, quas diximus, rerum, donec, transgressi potissima legis capita, offendant per contumaciam, ac superbiam; & dicant, nullum hac in re peccatum esse. Prohibitum autem est cum iis loqui, aut respondere, q. d. *ne* † *propinques ostio ædium il-* † *Ibid.* 5. 8.
lius:

ביתה ומחשבת של מין לעכ"ום׃

lius : & cogitationes eorum idololatriam ſpectant.

Gentilis inſtar eſt.] Multa ſunt præcepta , quæ obſervari nequeunt à gentili , ſurdo , ſervo , ſtulto , aut infante. Iſraelitæ autem מומר ſeu *apoſtatæ* acta perinde habentur ac gentilis. Excipiunt tamen caſum unum, ſi Iſraelita idololatra dederit קדושין ſeu *ſponſalia*. Ea enim valida ſunt, nec ab illo mulier diſcedere poteſt, niſi dato גט ſive *repudii libello*.

Qui convertitur ad idololatriam, deficit.] מעבריין *apoſtatæ* vocantur ab Autore Halacoth Teſuba cap. III. 17. המעבריין לכל התורה כגון החוזר לדתי עכ"ום, *Tranſgreſſor totius legis eſt, qui deficit ad ſtatuta idololatriæ.*

Neque illos, quamvis pœnitentes, unquam recipient.] Durum hoc & contra regulam charitatis , quæ etiam tales ad pœnitentiam invitandos docet. Tamen ne autoritate res careat, torquet huc verba Salomonis, quæ non aliud volunt , quam nunquam eos redituros , aut alteram habituros vitam , qui in peccatis moriuntur. Sed cum Tractatu Teſuba cap. III. dicat Maimonides,alterius ſæculi felicitate fruituros Epicureos , ſi peccatorum pœnitentia ducantur; diſtinguere in iſtis oportet. Illic enim Epicureos intelligit , qui ignorantia aut ſtoliditate labuntur. Hic vero tales , qui intelligentes veræ religionis , deliberato , & odio veritatis à Deo recedunt : unde ſubdit בשאט נפש ביד רמה id eſt, per contemtum & præfracto evertendæ veritatis ſtudio. Quale juxta complures eſt, quod peccatum in Spiritum ſanctum appellatur. Tales igitur non admittendos ait. Credo, quia plerumque eos Deus deſerit, ut quamvis ſimulent , nunquam tamen vera pœnitentia ducantur. Facit huc , quod in Gemara Hagiga cap. III. traditur, Eliſam Aher hominem præclaris à natura dotibus ornatum , audiviſſe vocem hanc, *Revertimini filii perfidi , præter Eliſam Aher , quia novit Creatorem ſuum , & nihilominus præfracto ſtudio rebellare nititur.*

ט כל המודה בעב"ום שהיא אמת אף על פי שלא עבד׳ הרי זה מחרף ומגדף את השם הנכבד והנורא׃ ואחד העובד כו"ס ואחד המגדף את השם שנ׳

IX. Quicumque confitetur idolorum cultum verum eſſe, etiamſi ipſe idolis non ſerviat, certe ille abnegat & blaſphemat nomen honorabile, ac formidabile. Tantundem autem eſt ſervire idolis, & abnegare Deum. Nam dictum eſt,

והנפש אשר תעשה ביד
רמה מן האזרח ומן הגר
את ה׳ הוא מגדף לפיכך
תולין עובד ע״ז כמו
שתולין את המגדף ושניהם
נסקלין ומפני זה כללתי דין
המגדף בהלכות ע״ז
ששניהם כופרים בעיקר הם
ואלו הן דיני המגדף ·

est, *Anima quæ commiſerit elata manu, ſive ex indigenis, ſive ex peregrinis; Iehovam blaſphemat.* Num. 15. 30. Ideoque ſuſpendunt idololatram, quemadmodum ſuſpendunt blaſphemum, & uterque lapidibus obruitur. Hanc ob cauſſam etiam incluſi judicium blaſphemi tractatui de idololatria, quia ambo illi negant fundamentum *Legis.* Hæc autem (quæ ſequuntur) ſunt judicia blaſphemi.

Et uterque lapidibus obruitur.] Primo lapidibus obruebantur, tum ſuſpendebantur. Hebræorum nonnulli omnes lapidatos ſuſpendi ajunt; alii ſolum idololatram, & blaſphemum. כל הנסקלין נתלין וחכמים אומרים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע״ז. *Omnes lapidati ſuſpenduntur. Sapientes dicunt blaſphemum tantum & idololatram ſuſpendi.*

י אין המגדף חייב
סקילה עד שיפרש את השם
המיוחד של ארבע אותיות
שהוא אלף דלת נון יוד
ויברך אותו בשם מן
השמות שאינם נמחקין שנ׳
ונוקב שם ה׳ · על השם
המיוחד חייב סקילה ועל
שאר הכנויין באזהרה: ויש
מי שמפרש שאינו חייב
אלא על שם יוד הא ואו הא
ואני אומר שעל שניהם הוא
נסקל · אזהרה של מגדף
מניין שנ׳ אלהים לא תקלל·

X. Blaſphemus non eſt reus lapidationis, donec protulerit proprium illud nomen quatuor literarum, Aleph, Daleth, Nun, Iod, idque exſecratus ſit nomine aliquo ex nominibus illis, quæ non delentur. q. d. * *Qui declarat nomen Domini.* * Levit. 24. 18. Propter nomen illud proprium reus fit lapidationis, & reliqua attributa, in admonitione continentur. Eſt qui aſſerat, non teneri niſi propter nomen Iod, He, Vau, He: ego vero ajo propter utrumque lapidandum. Admonitio autem de blaſphemo ubi exſtat? in verbis, † *Deo non maledices.* ‡ Exod. 23. 26.

Blaſphe-

Blasphemus non est reus.] Ex Sanhedrin cap. VII. 7. Nomen המיוחד Maimonides vult esse אדני, quia eadem puncta habet, quæ tetragrammaton.

Ex nominibus, quæ non delentur.] Septem Hebræi ponunt, אהיה, אלהים, אלה, אדני, יהוה, צבאות, שדי: quorum si forte unum loco alieno scripserint, non eradunt, sed cultello exscindunt, & recondunt in capsulis, quas eo fine in synagogis habent. Id præceptum ajunt Deut. XII. 3. 4. quia ונקב & *maledicere*, & *perforare* est: quomodo usurpatur II Reg. XII. 10.

Idque exsecratus sit.] ברך, quod proprie *benedicere*, ob εὐφημισμὸν, & veneratione Dei, usurpari volunt pro *maledicere*: uti I sive III Reg. XXI. 10. & Iobi I. 5. idque recepto quoque gentilibus more, quibus religio erat in rebus sacris vocibus scævis uti: unde *alter* pro infausto. Festus, *Alter*, inquit, *& pro non bono ponitur, ut in auguriis: altera enim appellatur avis, quæ utique prospera non est: sic alter nonnunquam pro adverso dicitur & malo.* Sed fortassis verbi ברך ejusdem est natura, cujus Græcorum εὔχεσθαι, & *precari* Latinorum; quæ in utramque partem usurpantur. Sic רצה, quod ἁπλῶς *velle*, pro *bene velle* ponitur, ut θέλειν, & *cupere*.

Est qui asserat.] Selomonem Iarchi designat, qui ad Levit. XXIV. 16. ait אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי, *Non est reus, priusquam expresserit nomen; non autem qui maledixerit per attributum.* שם est tetragrammaton, quod שם המפרש vocant. כנוי *attributum*, seu ἐπίθετον est, cujusmodi רחום apud Hebræos, apud Arabes رحيم, aliaque id genus innumera. כנוי à כנה *denominare*, originis Arabicæ esse videtur, quamvis paululum deflexa significatione. Nam كنية illis est *prænomen*, ut ابو جعفر محمد بن جرير الطبري ubi quatuor more Arabum nomina habes: كنية seu prænomen à filio sumptum ابو جعفر *Abu Giafar*: id est, *pater Giafar.* اسم seu שם העצם nomen ipsum محمد *Muhammed*: لقب *cognomen*, quod illi à patre sumunt, بن جرير *filius Giariri.* uti prænomen à filio,

lio, denique & نسب quod à patria, aut gente الطبري *Tabarita.* Sed hæc obiter. Vide ad hunc locum eruditissimas Cochi notas ad Sanhedr. IV. 5.

יא בכל יום ויום בודקין את העדים בכנוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין מוציאין את כל אדם לחוץ ושואלין את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעין ולא מאחין והעד השני אומר אף אני כמותו שמעתי ואם היו עדים רבים צריך כל אחד ואחד מהן לומר כזה שמעתי:

XI. Singulis diebus examinabant testes mutato nomine. nempe, *Percutiat Iose Iosen.* Perfecto judicio exire cæteros omnes jubent, & testium maximum interrogant, his verbis, *Dic aperte, quid audiveris.* Illo dicente, in pedes se judices erigebant, & vestem dilacerabant, nunquam resarciendam. Testium alter ajebat, *Idem, quod ille, & ego audivi.* Quod si complures forent testes, necessarium erat unumquemque ex illis dicere, *Eadem, quæ ille, audivi.*

Singulis diebus examinabant testes.] Sanhedr. IV. 5. Quo loco eruditiss. Cochus vertit, *Toto die.* Malim ex mente Maimonidæ, *singulis diebus.* בדק *explorare, pervestigare*, quid differat à דרש & חקר, vide nunquam satis laudatas Cochi notas ad eundem locum. Ratio judicii hujus in Sanhedrin fusius exponitur. Ante examen מאיימין את העדים terrorem testibus incutiebant, ne temere ex rumore, aut auditione aliqua, capitis quemquam accusarent. Quippe ajebant, serio se in omnia inquisituros. Sanhedr. IV. 5. Quæstio ipsa sextuplex erat; de heptaëteride, anno, mense, die mensis, nomine diei, hora. ibid. V. 1.

Mutato nomine, Percutiat Iose Iosen.] Nomen Iose adhibitum videtur, quia tetragrammati instar quadriliterum erat. Vnde videre est, religionem gentis, non nisi timide adeo, & necessario in ipsis judiciis Dei nomen efferentis. Vtinam indolis hujus partem hausissent ii, qui hodie temere, & in rebus putidissimis, Dei nomen toties usurpant.

In pedes se judices erigebant.] Ad testandum horrorem, & indignationem.

nem. Nisi forte venerationis caussa id fiebat, ad auditum nomen divinum. Quomodo legas Genes. XLIX. 33; Iacobum finitis mandatis & prolata benedictione, pedes intra lectulum collegisse. Volunt enim Hebræi, eum cum benediceret consedisse, demissis in terram pedibus; ut saltem sic honorem Deo exhiberet. Quod nescio, cur magnus Mercerus improbet. Similiter Gen. XLVII. 31. Iosepho jurante; Iacob se incurvavisse dicitur: nimirum ad auditum nominis divini; ut placuit avo meo Fr. Iunio. Numer. XXIII. 22. Bileam vaticinaturus ait, *Surge Balak*, eodem fine. Et Iud. III. 20. Eglon adsurrexit Ehudi de Deo locuturo.

Nunquam resarciendam.] nimirum ita, ut evanescerent vestigia rupturæ. Nam negligentius filo in unum contrahere labra rupturæ licebat, eaque vocabatur איחוי אלכסנדרי *resarcitio Alexandrina:* uti ad Sanhedr. annotat eruditiss. Cochus. Vide eum.

יב מגדף שחזר בו בתוך כדי דבור אינו כלום אלא כיון שגידף בעדים נסקל· מי שגידף את השם בשם עכ״ום קנאים פוגעי׳ בו והורגים אותו ואם לא הרגוהו קנאים ובא לבית דין אינו נסקל עד שיברך בשם מן השמות המיוחדין:

XII. Si blasphemus revocat verba, simulatque locutus est, nihil hoc eum juvat. Sed ubi blasphemiam dixerit, præsentibus testibus, lapidibus obruitur. Eum vero, qui Dominum execratus sit per nomen alicujus idoli, zelotæ, qui occurrerint, interficiunt: si non interfecerint eum zelotæ, & res ad Senatum venerit, non lapidabatur, priusquam Deum execratus esset uno ex propriis nominibus.

יג כל השומע ברכת השם חייב לקרוע ואפילו על ברכת הכנוי חייב לקרוע והוא שישמענה מישראל· אחד השומע מפיו ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע ודוקא

XIII. Quicumque blasphemiam divini nominis audit, lacerare vestem tenetur: ut & propter blasphemiam divini attributi: nimirum is, qui eam audit ex ore Israelitæ. Perinde autem est, sive quis audiat ex ore blasphemi; an ex ore alterius, qui audivit. Nam lacerare

ששמעו מפי ישראל אבל השומע מפי הגוי אינו חייב לקרוע׳ ולא קרעו אליקים ושבנא אלא מפני שרבשקה ישראל משומד היה :

lacerare tenetur, ſcilicet qui audit ex ore Iſraelitæ : ſed qui ex ore gentilis audit, non adigitur veſtem dilacerare. Neque Eliakim & Sebna aliam ob cauſſam veſtes diſcerpſerunt, quam quia Rabſake Iſraelita apoſtata erat.

Rabſake Iſraelita apoſtata erat.] Quare ergo Eliakim & Sebna veſtes ruperunt? cum, ut ſupra §. 8. hujus capitis dictum eſt, Iſraelita נִסְפָּךְ, aut מְשׁוּמָד, ſit inſtar gentilis in omnibus ſuis actionibus. An quia Iſraelita apoſtata aliquando cognovit Deum? ſic videtur. Itaque cum autor hoc loco ait, ei lacerandas eſſe veſtes, qui blaſphemias alterius ex ore Iſraelitæ audit; intellige, tum Iſraelitam Deo vero adhærentem, tum qui ab eo defecit.

יד כל העדים והדיינים סומכין את ידיהם אחד אחד על ראש המגדף ואומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לך׳ ואין בכל הרוגי בית דין מי שסומכים עליו אלא מגדף בלבד שנאמר וסמכו כל השומעים את ידיהם :

XIV: Teſtium ac judicum unuſquiſque manus ſuas imponit capiti blaſphemi, his verbis, *Sanguis tuus ſupra caput tuum: nam tu tibi ipſi hujus rei cauſſa es.* Neque inter omnes, qui à Senatu necabantur, ullus fuit, cui manus imponerentur, præter blaſphemum. q. d. *Et * imponent omnes audientes manus ſuas.* * Levit. 24. 14.

פרק שלישי

Caput III.

כל העובד כו״ם ברצונו בזדון חייב כרת ואם היו שם עדים והתראה נסקל ואם עבד בשגגה מביא קרבן חטאת קבועה ·

QViſquis idola ſciens volenſque colit, exſcindendus eſt. Si teſtes adfuere, & admonitus eſt, lapidatur : ſi errore coluit, ſacrificium expiatiónis determinatum offert.

Sacrificium expiationis determinatum.] Notum, in lege, pro diversa hominum sorte, quamvis ob idem peccatum, diversa fuisse sacrificia. Tale Hebræi vocant קרבן עולה ויורד *sacrificium adscendens, aut descendens*; id est, majus aut minus, pro fortuna cujusque. Eorum qui hæc offerre tenerentur, in Keretot cap. II. sex genera memorantur; leprosus, puerpera, qui inscius pejerat, qui falsum testimonium imprudens dicit, immundus qui inscitiâ aut sanctificatum comedit, aut sanctuarium intrat. At ejus, qui idololatria ignarus se polluisset, sacrificium appellabatur חטאת קבועה *expiatio stabilis* aut *determinata*. Omnia enim præcepta negativa in actu consistentia, uti exterminii aliquem reum faciunt, si sciens volens transgressus sit; ita, ubi per ignorantiam violantur, ad expiandum habent sacrificium determinatum; quod non remittitur aut augetur ob sortem alicujus: unde קרבן קבועה *sacrificium fixum* appellatur. Hujusmodi est, quod Levit. v. 18. præscribitur. Præcepta autem, quæ ad talia obligant, sunt numero XLIII.

ב עבודות הרבה קבעו עובדי כו"ם לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה ועבודת זה אינה כעבודת זה כגון פעור שעבודתו שיפער אדם עצמו לו ומרקולים שעבודתו שיזרק לו אבנים או יסקל מלפניו אבנים והרבה עבודות כגון אלו תקנו לשאר צלמים· לפיכך הפוער עצמו למרקולים או זורק אבן לפעור פטור עד שיעבוד אותו דרך עבודתו שנאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני: ומפני זה הענין צריכין ב"ד לידע דרכי העבודות

II. Complures colendi modos idololatræ præfiniverunt unicuique imagini ac simulachro; neque hujus cultus illius cultui similis est: uti Peor, quem colebant detegendo semet coram eo: & Mercurius, cujus in eo cultus erat, quod lapides in eum conjectarent, vel coram eo spargerent. Varios id genus cultus cæteris etiam imaginibus assignarunt. Ideoque qui se coram Mercurio detegeret, lapidemve in Peor spargeret, liber erat, donec proprio ei cultu serviret. Ita dictum, * *Quomodo servierunt gentes istæ diis suis, ut ego sic faciam.* Ac propter ejusmodi, necessarium est Senatui scire modos colendi,

* Deut. 12. 30.

שאין סוקלין עובד כו"ם עד שידעו שזו היא עבודתו · ואזהרה של עבודות אלו וכיוצא בהן הוא מה שכתוב ולא תעבדם :

colendi, ne lapidibus obruant idololatriam, antequam iis conſtiterit, hunc eſſe ejus cultum. Atque de hoc cultus modo, & aliis id genus, admonitio exſtat in his verbis, * *Non ſervies eis.* * Exod. 20. 5.

Vti Peor, quem colebant detegendo ſe coram eo.] Iarchi ad Num. xxv. 3. ait, פורעין לפני פי הטבעת ומוציאין רעי, *aperiebant coram eo anum, & ſtercus egerebant.* Hæc vulgaris eſt Rabbinorum omnium opinio. Quam probare neutiquam poſſum. Nam cui veriſimile fiat, cuiquam Deorum talem exhibitum eſſe cultum: eoque nec etymon illud approbâro. Quanto ſane aliter Romani! quos ſordes ejuſmodi à templis etiam removiſſe, vel fidem fecerit illud Perſii:

Pingue duos angues: pueri ſacer eſt locus. extra
Mejite.

Item apud Plutarchum, Χρύσιππος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ φύσεως λέγει. καλῶς μὲν ἀπαγορεύειν τὸν Ἡσίοδον εἰς ποταμοὺς ἢ κρήνας οὐρεῖν· ἔτι δὲ μᾶλλον ἀφεκτέον εἶναι τοῦτο τοῦ πρὸς βωμὸν οὐρεῖν, ἢ ἀφίδρυμα θεοῦ· μὴ γὰρ εἶναι πρὸς λόγον, εἰ κύνες καὶ ὄνοι τοῦτο ποιοῦσι καὶ παιδάρια νήπια, μηδεμίαν ἐπιστροφὴν, μηδ᾽ ἐπιλογισμὸν ἔχοντα περὶ τῶν τοιούτων. *Pulcrè prohibet Heſiodus, nequis meiat in fluvium, aut fontem: ac magis etiam abſtinendum ad aram, aut ſtatuam numinis. Nec enim referre, ſi canes, aut aſini hoc faciant, vel infantes, qui talia neutiquam attendunt, vel ad animum revocant.* Et nequis orientales putet talium incurioſos fuiſſe, ex Herodoti lib. 1. & Strabonis xv, cognoſcimus, Perſas, quibus Aqua inter numina foret, ſedulo caviſſe, ne vel cibi retrimentis, vel ſaccato illo corporis humore, aquas polluerent. Nempe cogitabant, numen non minori honore dignum eſſe, quam regem: apud quem Perſis ne deſpuere quidem licuit; ut idem Herodotus teſtis lib. 1, & Xenophon in primo Cyropæd. Quare difficillime adducar, ut credam, Orientales coram Baal Phegor ſolere alvum excernere. Sed facilius eſt falſam refellere opinionem, quam veram invenire. Tentemus tamen. Quid ſi dicamus, פעור eſſe à פער, quod notat proprie *diſtendit os*: ut credamus, ſtatuam ejus ſimilem fuiſſe Phidiacæ Minervæ, quæ ore erat aperto: unde Tzetzes Chil. viii. com. cxciii:

Ἐποίησε τὸ ἄγαλμα ἀνεωγὸς τὰ χείλη

Τὰς μυξωτῆρας τε αὐτοῦ ἔχων ἀνεσπασμένους.

Fecit ſimulachrum labris apertis,
Ac naribus ejus diductis.

An potius ſtatuendum, nomen inde traxiſſe, quod ſacerdotes ejus carnem ſuam aperirent & ſecarent: ut Baalitæ faciunt 1 Reg. XVIII. 28. An, quod Scaligero placuit, verum numinis ejus nomen fuiſſe בעל-רעם; hoc eſt, *dominus tonitruum*; quaſi Iovem Tonantem dicas: ſed Hebræos, cum præclarum Tonantis nomen indigne idolo tribui viderent, per contemtum nuncupaſſe, בעל פעור. hoc eſt, Deum crepitus ventris. Quod Græcis, *οὐ βροντεὺς, ἀλλὰ πορδεύς.* Sed potius, paterno more, premam in iſto etiam veterum veſtigia: qui exiſtimant, *Baal Peor* dici à monte ejus nominis, ubi colebatur. Sane Baal Peor, ſive Phegor, numen erat Moabitarum: & mons פעור erat in Moabitide: ut liquet ex Num. XXIII. 28. Vbi rex Moabitarum Balac aſſumſiſſe dicitur Bileamum in jugum montis Phogor, ſive Phegor, ut ibi ſacrificaret. *Phegor* autem eſſe loci nomen, inter alios etiam Theodoreti ſententia eſt in Pſal. CV. ſive Heb. CVI. 28. Gentilium vero numinum appellationes à loco deſumi ſolere, apertius eſt, quam ut probato ſit opus. Idem Theodoretus inibi ait, Baal Phegor credi Saturnum. Quomodo idem fuerit ac Moloch Ammonitarum, ſive, ut aliis ſcribitur, Milcom, aut Melcom. B. Hieronymus non uno loco tradit, eſſe Priapum: quod ſi, Stoicorum more, de æthere aut Sole interpreteris, unde vis generatrix; probe cum iis conveniat, quæ diximus: ſin populari more accipere placet; nomen ex eo erit, quia (ut putidum illud numen de ſe in Ithyphallicis ait epigrammatis) natura ei ſemper ſit aperta, ſive partibus illis, quæ haut honeſtè nominantur, apertis, pulſo ſemper ſtet pudore. Video & eruditiſſimum virum per eum intelligere Iovem Stygium. Quod magis probarem, ſi Peor ſcriberetur non per ע, ſed per נ. Nam פגר *cadaver.* At Pluto mortuis creditus præeſſe. Sed adfert pro ſe illud Pſal. CV: *Et initiati ſunt Baal Phegor, & comederunt ſacrificia mortuorum.* Vbi per mortuorum ſacrificia idem intelligit victimas, quæ mortuorum gratia Iovi Stygio offerrentur. Verum magis mihi placet ſententia Nicolai Lyrani, ſic interpretantis, *Comederunt de carnibus animalium idolis immolatorum.* ut זבחי מתים non ſint carnes, quæ pro mortuis offeruntur, ſed carnes immolatæ, ſive *εἰδωλόθυτα*: quod certe mihi valde placet, cum & Arabs eodem modo tranſtulerit ضحايا ميتة *ſacrificia mortua*: Syrus

רבחל

דבחי מיתיא *sacrificia mortuorum*, ut Hebræus. Etiam Græci θυσίας νεκρῶν, & Chaldæus habet ניכסת מיתיא *oblationem mortuorum*.

§. ead. Et *Mercurius, quem colunt spargendo in eum lapides.*] Vnde Ερμαῖοι λόφοι, quorum volunt meminisse etiam Salomonem Proverb. xxv. 8. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii*: ubi in Hebræo erat מרגמה, quod σφενδόνην Græci, interpretum recentiores *fundam*, aut *balistam* transtulere. Nicolaus Lyra videtur ignarus fuisse moris antiquitus usurpati, conjiciendi lapides in acervum. Nam verba Salomonis explicans; *id est*, inquit, *ad ædificandum templum in honorem hujus idoli.* Nisi forte novo prorsus exemplo, quod non puto, acervum lapidum nuncupat templum Mercurii. Sed nota res est, & jam multis tradita. De causis lapidum ad Mercuriales statuas conjectorum disserit Cornutus de natura deorum, & inter rationum cæteras hanc adfert, ὡς ἐπισημαινόμενος τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, ἢ μηδὲν ἄλλο ἔχειν προσενεγκεῖν αὐτῷ, *velut significans ei, quo honore eum prosequatur, quasi nihil nunc occurrat, quod offerat.* Adi illum, si plura vis. Nomen מרקולים R. Tam 7. cap. Sanhedrin compositum vult ex מר & קולים hoc est, *loco infamiæ*: nàm קילום *laudem* significat: idque verum nomen erat idoli. Sed Sapientes ex קילום fecerunt קלם *infamia*, contemtu idoli; ut בעל זבוב *Beel zebub*, aliaque id genus, per ludibrium dicta sunt. מר autem significat *pro, loco*; ut nomen hoc denotet, *pro laude est infamia.* Sed de his nimis multa.

Ibid. *Liber erat, donec proprio ei cultu serviret.*] Hinc Sanhedrin cap. v. § 1, ubi quæstio in idololatram habetur, inquirendum dicitur את מי עבר ובמה עבר *quem, & quo cultu, coluerit.* Apud Romanos lex ea fuit: *Sacerdotes, quæ quoique divo decoræ gratæque sint hostiæ, providento.* Itaque alienâ hostiâ (id est, quæ non dicata sit illi Deo, cui offertur) nequaquam placari Deos, ait Plinius lib. VIII. cap. 45. *Notatum, vitulos ad aras humeris hominis allatos non fere litare; sicut nec claudicante, nec aliena hostia Deos placari, nec trahente se ab aris.* Contra morem erat, vitulos adferri; qui ducendi erant.

Ibid. *Ac propter ejusmodi necessarium est Senatui, scire modos colendi.*] In Gemara 1. cap. Sanhedrin. אמר ר׳ יוחנן אין מסיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה ובעלי כספים ויודעים כמבעים לשון &c. *Ait R. Iochanan, non adscisci in Synedrium, nisi præstantes statura, sapientia, forma, senectute, magiæ, & septuaginta linguarum peritos.* Nec obscura est ratio, cur voluerint Hebræi, Senatorem harum artium peritum esse: nempe ne magiæ nefariæ reos perageret, qui in occulta naturæ altius pene-

penetrassent: uti sæpius nostro, ac superioribus seculis, usu venisse constat. Thalmudicorum dictum est: *Noli addiscere, ut facias abominanda gentium illarum. Vt facias, discere non licet; ut scias, licet.*

ג. בד"א בשאר עבודות חוץ ממשתחוה וזובח ומקטר ומנסך אבל העובד באחת מעבודות אלו לאחד מכל מיני כו"ם חייב ואע"פ שאין דרך עבודתו בכך:

III. Hæc quidem in cæteris cultus generibus locum habent; excepto illo, qui se incurvat, aut sacrificat, aut suffitum vel libamen offert. Nam qui uno ex his cultus modis alicui idolorum servit, reus est, etiamsi ejus imaginis cultus alius sit.

ד כיצד הרי שניסך לפעור או שזבח למרקולים חייב שנאמר זובח לאלהים
*Exod. 22. 19. יחרם בלתי לי' לבדו
זביחה בכלל עבודו' היתה ולמה יצאת לומר לך מה זביחה מיוחדת שעובדין בה לשם וחייב הזובח לאל אחר סקילה עליה בין היתה דרך עבודתו בזביחה או אינה בזביחה אף כל עבודה שהיא מיוחדת לשם אם עבד בה לאל אחר בין שהיתה דרך עבודתו בכך
*Exod. 34. 14. בין שאינה בכך חייב עליה·
לכך נאמר לא תשתחוה לאל אחר לחייב על ההשתחויה אפילו אין דרך

IV. Ecce hic & ille, qui Peori libat, & qui Mercurio sacrificat, condemnatur: quia ait Scriptura: *Qui * sacrificat Diis, exscindetur: præterquam Deo soli.* Sacrificium, sub generali cultus voce comprehensum, quorsum hic eximitur? Vt palam fiat, quemadmodum sacrificium est cultus Deo proprius: atque is lapidandus est, qui numini alteri sacrificarit, sive in sacris ejus adhiberi sacrificium soleat, sive non soleat: sic etiam, si qualemcunque cultum, Dei proprium, alteri Deo exhibeas, sive is Deus ita soleat coli, seu minus; reum aliquem propterea fieri. Iccirco dictum est: *Ne * te incurves alteri Deo:* quia condemnatio fit ob incurvationem, tametsi cultus ejus hac in re non consistat. Quæque pœna est suf-

עבודתו בכך והוא הדין למקטר ומנסך וזורק ומזבח אחד הוא:

est suffitum, aut libamen offerentis, eadem spargentis, vel libantis.

Sacrificium sub universali cultus voce comprehendebatur.] Subnixa est hæc expositio octavâ regulâ R. Ismaelis: quæ ait, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד· לא ללמד על עצמו יצא· אלא ללמד על הכלל כלו יצא· *Quidquid est in universali, & egreditur ab universali ad docendum; non exivit, ut de seipso doceat; sed, ut doceret de universali toto, exivit.* Exempli caussa, Levit. xx. 2. dicitur: *Quisquis è filiis Israelis, aut è peregrina gente, qui peregrinatur in Israele, dederit de semine suo Molecho; omnino morte afficitor: populus ipse terræ obruunto eum lapidibus.* Quæritur, cum variæ sint species idololatriæ, cur S. Scriptura hic potissimum in Molechi cultu, non item in aliis, pœnam talium sanciverit? Occurrunt Rabbini, juxta superiorem regulam; non ideo speciatim memorari pœnam in Molechi cultu, ut ostenderetur solum, quo supplicio ejus cultores afficiendi essent; sed ut universè sciremus pœnam omnium idololatrarum. Idem in exemplo, à Maimonide allato, locum habet. Nam si rogemus, cur S. Scriptura, quæ dixerat, *Ne servias diis gentium*; quibus verbis omnem cultum complectitur; postea inquiat, *sacrificans idolis exscindetur*: respondendum est; speciem hanc ex generali eximi, ut de genere doceat, non speciatim de se. Rhetores appellant synecdochen speciei. Quare sententia fuerit Maimonidæ: quemadmodum ille, qui sacrificat Diis, tametsi in illorum Deorum cultu sacrificia usurpari non solerent, nihilominus vita privatur, quia sacrificium est inter honores vero Deo præstari solitos: ita & quisquis cultum supremo Numini exhiberi suetum idolo exhibet, tametsi gentes talem cultum inter cærimonias illius idoli non usurpent, nihilominus morte afficiendum esse. Nempe eodem loco, quo sacrificium est, sunt etiam suffitus & λοιβὴ, seu σπονδὴ, *libatio*; quorum utrumque in templo Dei usurpabatur. Quia autem iis non includitur adoratio, volunt subjecisse S. Scripturas, *Ne te incurves Deo alteri.* Incurvare est προσκυνεῖν, atque illud כמתחוה quod regibus suis Oriens exhibebat. Ita in Euang. Matth. 11.2. Magi venerunt, ut Christum adorarent, id est, τοῦ προσκυνῆσαι ἕνεκα. Vnde quatuor generales in idololatria cultus sunt, quos ostendimus. Hac de caussa vult quoque R. Moses, sanguinis dispersionem locum libaminis è vino obtinere: proque sententia hac quoque adfert, quod

Psalmographus eam eodem vocabulo nominat : בל אסיך נסכיהם מדם, *Non libabo oblationes eorum è sanguine.*

ה ספת לה צואה
או שניסך לה עביט של
מימי רגלים חייב׃ שחט לה
חגב פטור אלא אם כן
היתה עבודתה בכך׃וכן אם
שחט לה בהמה מחוסרת
אבר פטור אלא אם כן
היתה דרך עבודתה בכך׃
כו״ם שעובדין אותה במקל
שבר מקל בפניה חייב
ונאסרת . זרק מקל בפניה
חייב ואינה נאסרת׃ שאין
זריקת המקל כעין זריקת
הדם שהרי המקל כמות
שהוא והדם מתפזר׃

V. Qui adsperserit excrementis, aut libarit vase urinæ, reus est. Qui mactarit ei locustam, liber est; nisi in eo consistat cultus ejus. Sic quoque, si mactarit ei jumentum membro quopiam mutilatum, liber est; nisi talis eum colendi ritus obtineat. Idolorum cultus, in quo baculus adhibetur, si is confractus est in conspectu idoli, (homo) reus, (baculus) interdictus est. Si coram eo projecerit, (vir) reus; sed non interdictus (baculus.) Quia projicere virgam non perinde est ac sanguinem spargere. Etenim virga permanet, qualis antea: sanguis autem dispergitur.

Qui adsperserit eum incrementis, aut libârit vase urinæ.] Ratio est, quia id simile est libationi, & aspersioni sanguinis, quæ in divino cultu adhiberi solebant. Contra locustam, aut mutilum animal offerens, pœnæ non subjicitur, quia nihil tale in cultu Dei erat. Hac in re R. Moses veteres Rabinos sequitur, contra opinionem R. Iehudæ, quarto cap. Aboda Zarà.

Idolorum cultus, in quo adhiberi solet baculus.] Ex ante dictis constat, duo fuisse, quæ hominem facerent reum: similitudinem cultus veri Dei, & consuetudinem colendi quodque idolum. Prius nititur his verbis S. Scripturæ, *Sacrificans idolis exscindetur.* alterum illis: *Ne quæras Deos eorum, dicendo, Quomodo serviunt gentes illæ Diis suis? & faciam sic quoque ego. Ne facias sic, &c.* Vnde autor noster ait, si cujus idoli cultus consistat in agitatione & motitatione virgæ; eum, qui virgam frangit, reum esse; quatenus hoc simile illi est, quod in vero Dei cultu, animalium ossa confringere solebant. Itaque talis condemnabatur, tametsi proprie

proprie cultus idoli non in fractione, sed sola agitatione virgæ consisteret. Virga autem ipsa prohibita erat, id est, nullus eam in usum suum convertere poterat: quia idolo munus offerebatur his verbis disertim prohibitum: *Qui victimarum adipe vescebantur, & qui bibebant vinum libaminis.* Sed si virgam projecisset, inque ea projectione constiterit cultus idoli; id qui fecisset, reum peragi oportuit; virga autem non erat prohibita. Nec obscura est ratio, quando multum hæc discrepant; sanguine quidem diffluente, salva autem integraque virga.

ו המקבל עליו אחד מכל מיני עכ״וס באלוה חייב סקילה ואפילו הגביה לבינה ואמר לה אלי אתה וכן כל כיוצא בדיבור זה חייב · ואפילו חזר בו בתוך כדי דיבור ואמר אין זה אלי אין חזירתו בלום אלא נסקל:

VI. Quodcunque tandem idolum quis pro Deo assumat; lapidationis est reus. Imo si vel laterem attollens, ei dicat, *Deus meus tu es:* cum quicquid in hanc sententiam dicatur, crimen fit. Quantumvis autem inter loquendum pœnitudine ductus dicat, *Nequaquam hic Deus meus:* nihil juvat, verùm lapidibus obruitur.

Quodcunque tandem idolum quis.] In Aboda Zara cap. III. dicitur, simulatque aliquis diversi quid à vero Numine dixerit Deum suum esse; capitis reum fieri: cujus rei caussam adduximus antea, cum de blasphemo ageremus. Etiam in Sanhedrin cap. VII. §. 6. legimus: אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה: id est: *Eodem redit, idolo quis cultum suum exhibuerit, sacrificaverit, suffitum, aut libamen obtulerit, adoraverit; an Deum illud sibi fecerit, dicendo, Deus meus tu es.* Videmus clare, ut absit reliquus cultus, sola hæc verba damnare. R. Mosis tamen diversa est opinio, quia disertim ait, *Si vel sublato latere dicat ei, Deus meus tu.* Quod arguit, præter verba minimum sublationem lateris requirere. Vnde & superius cap. II. §. 3. ait: *Et quicunque respicit ea* (idola) בדרך שהוא עוסה בו חעסב *ita ut aliquod opus faciat, certe ille percutietur.*

Si vel laterem attollens.] Haud dubie autor respicit ad morem gentilium, qui etiam informes lapides colebant. Testis Pausanias in Achaicis. Τὰ δ᾽ ἔτι παλαιότερα καὶ τοῖς πᾶσιν Ἕλλησι, τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον

ἀργοὶ λίθοι. *Et antiquioribus temporibus, apud omnes Græcos, rudes lapides divinos honores, pro ſimulachris habebant.* Fortaſſe origo à veneratione, quæ præſtita lapidi inuncto à Iacobo in Bethel: unde & lapis Saturno pro Iove objectus dictus βαίτυλος: qui, ut Priſcianus teſtis, aliter vocatus *abaddir*. Vide de hoc lapide Damaſcium in vita Iſidori apud Photium, Priſcianum non uno loco, & Ioſephum Scaligerum animadverſionibus Euſebianis, num. cIↄ cIↄ c L.

ז העובד כו״ם כדרכה ואפילו עשה דרך בזיון חייב כיצד הפוער עצמו לפעור כדי לבזותו או זרק אבן למרקולים כדי לבזותו הואיל ועבודתו בכך חייב ומביא קרבן על שגגתו:

VII. Qui colit idola ritu ſuo, etſi per ludibrium faciat, reus eſt. exempli gratia, qui retegit ſe ipſum coram Peor ad illudendum ei, aut lapide Mercurium petit in contemtum ejus, quia cultus ejus in hoc conſiſtit, reus eſt, & ſacrificium adducet expiando errori ſuo.

Etſi per ludibrium faciat.] Nimirum, quia animum non omnes homines norunt; & poſſit aliquis ſuſpicari, illud à religione profectum. Vnde Gemara Sanhedrin cap. VII. legere eſt, R. Menaſſeh iter facientem, oſtenſo à comitibus idolo, per contemtum lapidibus illud impetiiſſe. Poſtquam vero animadverterunt, Mercurii ſimulachrum eſſe; eum dixiſſe, non videri ſibi nefas hoc eſſe, quando per ludibrium fieret. Re ad judices delata, pronunciaſſe eos, id illicitum eſſe, quia ille proprius Mercurii cultus foret. Hinc infra §. 10. auctor noſter ait, nefas eſſe, ante idolum ſeſe incurvare, ut ſpinam pedi infixam eximas, aut argentum humi diſperſum tollas. Eodem refero, quod in Aboda Zara cap. I. §. 4. dicitur, Si urbem quampiam idololatræ habitent, non licere incedere via, quæ ad ſolam illam ducit: contra permitti, ſi idem quoque iter ad alia ducat loca. Scilicet, ne religionem alii interpretentur. Etenim ſcandala vitanda ſunt propter חלול השם *profanationem nominis divini.* Vnde in Pirke Abot cap. IV. R. Iochanan, ait, אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם *Eodem redit per errorem quis, an conſulto profanet nomen Dei.* Quod non ita capiendum, quaſi nihil referat, utrum errore pecces, an malitia: ſed quia apud homines, animi tui ignaros, ſcandalum nihilo fit minus.

Sacrificium adducet.] quia mortis ſupplicium effugit, qui cultui voluntatem

luntatem & religionem non adjicit : unde illud in SS. בזדון ביד רמה, *per ſuperbiam, & manu elata.*

ח העובד כו"ס מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאבתה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמין עבודה שהיא מטיבה ומריעה אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה · ואם עבדה דרך עבודתה ובאחת מארבע עבודות מאהבה או מיראה פטור :

VIII. Qui idolis ſervit amore, uti is, qui imaginem quampiam amat propter artificium, & formæ decus : item qui metu hæc colit, ne ſibi malefaciat ; quo pacto ejus cultores arbitrantur, male vel bene ſibi facere : Si illud pro Numine ſuo recepit, lapidibus eſt obruendus. Quod ſi ritibus, quîs ſolitum, unove ex quatuor cultus modis, ſervierit amore aut metu ; liber fuerit.

Quod ſi ritibus, queis ſolitum, &c.] Statuunt Thalmudici, tria eſſe, quorum nihil facturus ſit Iudæus, Dei vere metuens, utcunque vel mors intentetur : ea eſſe idololatriam, adulterium, homicidium. Attamen R. Moſes à pœna immunem pronunciat, qui eorum quid fecerit vi adactus. Cum vero additur, *amore aut metu*, non hoc capiendum de amore vel metu idoli. Siquidem, ut Maimonidem cap. I. §. 3. audiimus dicentem, idololatræ ideo falſos colebant Deos, quod perſuaſum haberent, poteſtatem iis eſſe bene faciendi, aut male. Vnde & qui Deum quam religioſiſſime coli volunt, ajunt, עבוד מאהבה עבוד מיראה *Cole ex amore, & cole ex timore.* Hic vero & metum intelligit ab eo, qui vel præmium offerat, vel pœnam interminetur. In Gemara VII cap. Sanhedrin, §. 6. Abbai, & Rabba, ſuper eo contentionis ſerram ducunt, utrum reus pœnæ, an ab ea immunis ſit, qui coluerit idolum amore, vel metu alicujus. Abbai reum agit, quia invitus quidem coluerit, interea tamen cultum præſtiterit. Rabba autem talem abſolvit, quia non coluerit ex animo : quippe qui idolum non habeat pro Deo, ut non tam verus ſit cultus, quam ſimulatio cultus. Poſteriori ſententiæ ſubſcribit etiam Maimonides. Abſolvere ego non auſim ; cum, ut Iuriſconſulti ajunt, coacta etiam voluntas ſit voluntas. Potuit ſane abſtinere, utut quis pœnam minitaretur. Levius tamen puniendum, non diffitear.

ט המגפף עכ״ום
והמנשק לה והמכבד
והמרבץ לפניה והמרחיץ
לה והמלביש והמנעיל וכל
* Exod. 20. 5. כיוצא בדברי כבוד. האלו
עובר בלא תעשה שנאמר
ולא תעבדם ודברים אלו
בכלל עבודה הן ואע״פכ
אינו לוקה על אחת מהן לפי
שאינן בפירוש׃ ואם היתה
דרך עבודתה באחת מכל
הדברים האלו ועשהו לעבדה חייב׃

IX. Qui amplectitur idolum, aut oſculatur; qui verrit, vel aquam effundit coram eo; qui illud lavat, veſtit, calceat, aut ſimili afficit honore; tranſgreditur interdictum: quia dictum eſt, *Nec * ſervies eis.* Illa autem ſub univerſali cultus (nomine) comprehenduntur. Nec tamen vapulabit ob horum quodquam, quandoquidem non clare (ſunt expreſſa.) At ſi in ullo horum cultus conſiſtat, atque ille fecerit honori ejus, reus erit.

Qui amplectitur idola, &c.] Sanhedrin cap. VII. §. 6. eadem cultus genera recenſentur: המגפף המנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ הסך והמלבים והמנעיל עובר בלא תעשה: *Qui complectitur, oſculatur, verrit, effundit aquam, lavat, ungit, veſtit, calceat, tranſgreditur interdictum.* Quo loco מרבץ doctiſſimus Cochus, cui multum linguæ hujus ſtudioſi debent, tranſtulit, *collocat*: id eſt, ponit in loco iis deſtinato: reſpiciens credo ad Hebræum רבץ, quod *cubare* eſt, aut uſum Rabbinicum ejus vocabuli; quo doctores legem prælegentes, vocantur מרביצי תורה. Sed illa interpretatio huic loco minus videtur apta. Itaque malui transferre, *aquam effundit*; præeunte Davide de Pomis, qui רבץ interpretatur, פזר מים בבית *effudit aquam per domum.* Et evincunt hoc Maimonidæ verba. Nam cum in cæteris dicat, *Qui oſculatur, amplectitur, lavat, idolum*: hic ait, מרבץ לפניה, *effundens aquam coram eo.* Nimirum voluit his verbis etiam illum, qui in templo, aut delubro, in quo idolum eſt, aquam ad purgandum locum profundit, reum eſſe. De iis autem cultus generibus, quæ hic auctor recenſet, ita cenſendum eſt. Amplexus ſupplicum erat: qui ſolebant, genibus advoluti, clementiam Regum expoſcere: quem & cultum ſtatuis eorum præſtabant. Oſculari antiquiſſima veneratio: unde Iob. XXXI. 26. *Si adſpexi Solem, &c. & applicata eſt manus mea ori meo.* Et Servius ad I. Æneid. *Oſculum*, inquit, *religionis eſt; ſuavium voluptatis.* Verrens, & aquam effundens, videtur cultum tribuere idolis, quatenus munditiem præſtant deorum imaginibus,

locisque

locisque sacris. Ac par ratio ejus, quod de lavandis idolis additur. Vnxere etiam simulachra, quia conveniens Diis, ut bonum spirent odorem. Sane apud Maronem Venus in primo magni operis,

— Avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere.

Nihil attamen de simulachrorum inunctione apud gentium scriptores animo obversatur. Sed potuit in Oriente is mos vigere. Et, credo, originem traxerit ab lapide, quem Iacob inunxit in בית אל, *Bethel*; unde, ut dictum, βαίτυλοι gentilium. De calceatione nihil item nunc occurrit.

Non tamen percutitur ob horum unum, quia non clare expressa sunt.] Nolunt Hebræi, vapulare hominem, priusquam transgressus sit præceptum Dei, quo disertim talis cultus vetitus esset. Vnde Thalmudici ajunt, לאו מכללות אין לוקין עליו, *Interdictum siquod sub universali contineatur, non vapulat quis ideo.* Dixerat Deus, *Ne iis servias.* Iis verbis generatim quoque, at non speciatim, vetabatur amplexus, & osculatio idoli. Tamen si quis amplexatus, aut osculatus fuisset; nequaquam pœnæ erat obnoxius, quia neutrum horum disertim expressum esset.

י ישב לו קוץ ברגלו לפני עכ"ום לא ישוח ויטלנו מפני שנראה כמשתחוה לה: נתפזרו לו מעות בפניה לא ישוח ויטלם מפני שנראה כמשתחוה לה אלא ישב ואחר כך יטול· פרצופות המקלחות מים בפני עכ"ום לא יניח פיו על פיהם וישתה מפני שנראה כמנשק לעבודה זרה·

X. Infixa est spina pedi ullius ante idolum? Ne se incurvet ad eam evellendam: quia videretur alioqui se idolo incurvare. Dispersi sunt nummi ante idolum? Ne se incurvet ad eos tollendos: quippe idolo videretur se incurvare: eoque consideat, & sic tollat. Effigies est aquam effundens coram idolo? ne suum os imponat ori ejus, ac bibat: quia hoc pacto quasi osculum ei figere videbitur.

יא העושה עכו"ם לעצמו אע"פ שלא עשאה

XI. Qui sibi ipsi imaginem facit, etiamsi eam manu sua non effecerit,

בידו ולא עבדה לוקה
שנאמר לא תעשה לך פסל
*Exod. 20. 4. וכל תמונה׃ וכן העושה
עכו"ם בידו לאחרים אפילו
עשאה לגוי לוקה שנאמר
*Levit. 19. 4. ואלהי מסכה לא תעשו
לכם׃ לפיכך העושה עכ"ום
בידו לעצמו לוקה שתים׃

fecerit, neque eam coluerit, vapulat, quoniam dictum eſt, *Non * facies tibi ſculptile, neque ullam imaginem.* Ideoque is, qui ſua manu ſimulachrum alii, quamvis gentili, fabricaret, nihilo ſecius vapulabat. Quippe dicitur, *Et * Deos fuſiles non facietis vobis.* Itaque, qui idolum ipſe ſua elaboraſſet manu, bis vapulabat.

Qui imaginem ſibi facit.] עוסה hic fortaſſe melius transferatur, *fieri curat*: quia ipſe autor diſtinguit, addito, *etiamſi ipſe ſua manu non fabricaverit.* Sententia R. Moſis eſt: Eum, qui imaginem ab alio fabricari juſſerit, cauſſam eſſe illius imaginis; cum tamen cuique nitendum ſit, ut ſtatuæ & idola tollantur. Quamvis autem interdictum tranſgrediatur, in quo nullum opus ſit, eoque plectendus non videatur: Maimonides tamen eximit hunc caſum, & talem habet eodem loco, ac ſi idolum ipſe formaviſſet. Ita & infra cap. v. §. 1. inquit, מסית *ſeductorem*, & מוסת *ſeductum*, puniri, ſi ſolam voluntatem colendi idola habuerint; quamvis non ſervierint idolis re ipſa. Et eodem cap. §. 12. ait, puniendum illum, qui votum facit, aut juramentum in nomine idoli. Niſi fortaſſis ideo illud ait, quia ſæpe vota Domino concipientes, opus aliquod facere ſolent; uti qui ſalem adhibebant, aut ſanguinem, & alia id genus, notiora, quam ut hic monere operæ ſit.

Bis vapulabat.] Duplici pœna afficiebatur, quia tum faciendo imaginem, tum eam ſibi faciendo, bifariam tranſgrederetur interdictum. Nempe & illud, *Non facies* TIBI *ſculptile*: itemque alterum hoc, *Et Deos fuſiles non facietis* VOBIS. Vbi non unum, ſed plures, ac proinde alios etiam, ſignari, ſatis eſt apertum. Solidene hoc dicatur, an minus, non diſputo. Mentem quidem eam eſſe Maimonidæ, minime dubitandum.

יב אסור לעשות צורות
לנוי ואע"פ שאינן עכ"ום שנ'
*Exod. 20. 22. לא תעשון אתי כלומר צורות
של כסף וזהב שאינם אלא

XII. Vetitum etiam facere imagines, ornatus gratia; tametſi non fiant ad cultum. Quippe dictum eſt, *Non * facietis mecum*: ac ſi di-

לנוי כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהם לעבודת כו״ם ואין אסור לצור לנוי אלא צורת האדם בלבד לפיכך אין מציירין לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם· והוא שתהיה הצורה בולטת כגון הציור והכיור-שבטרקלין וכיוצ׳ בהן ואם צר לוקה· אבל אם היתה הצורה משוקעת או צורה של סמנים כגון הצורות שעל גבי הלוחות והטבליות או צורות שרוקמין בארג הרי אלו מותרות :

ſi diceres, (non facietis) imagines argenteas vel aureas, vel tantum ornatus cauſſa: ne per eas ſeducantur errantes, atque exiſtiment, idololatriæ cauſſa (factas.) Non eſt prohibitum formare propter ornatum, præterquam hominis figuram. Atque eam ob cauſſam non eſt formanda è ligno, in pariete, aut è lapide, figura hominis. Sed hoc capiendum de imagine quæ protuberat: quales ſunt figuræ ac ſculpturæ in palatiis, & his ſimiles. Talem igitur ſiquis fecerit, vapulat. Sin figura ſit depreſſa, vel coloribus expreſſa; uti illæ, quæ in tabulis menſiſve fiunt, aut quæ intextæ operi textorio, pro licitis habentur.

Non facietis mecum,] Duplicem difficultatem ſtatuunt Hebræi in verbis illis: *Non facietis mecum Deos ex auro aut argento, non facietis vobis.* Primum in eo, quod ſi dicas, *Deos ex auro & argento non facietis vobis,* ſuperflua videantur verba, *Non facietis mecum.* Dein quod poſteriora hæc verba non præſtent ſententiam perfectam: nec etiam ſuperioribus poſſint connecti, quia pronomen אִתִּי ſub ſe habeat accentum Atnah, qui ſignum ſit finitæ periodi. Verba autem ſunt Aben-Ezræ, כל פירוש שאינו על דרך הטעמים לא תאבה לו ולא תשמע אליו, *Omnem expoſitionem, quæ non congrua eſt accentibus, ne admittas, vel audias.* Igitur cum pauſa ſit poſt verba, *Ne facias mecum;* & tamen ſententia nequaquam abſolvatur: malunt Thalmudici hæc verba, *Ne facias mecum*; exponere hoc pacto; Ne facias ſimilitudinem ejus, quod mecum eſt in cœlo: uti Solis, Lunæ, ſtellarum, angelorum. Et quia mutatis punctis etiam legere licet, אֹתִי, eo, *Ne facias me,* interpretantur, Ne facias formam, in qua me prophetis oſtendi: nimirum formam hominis: unde apud Iechezquel cap. 1. 26. *Et ſuper ſimilitudinem ſolii illius, quaſi ſpecies hominis.* quaſi di-

cas, illam formam, quam indicavi in Lege, ad ſimilitudinem meam factam. Nam ait Deus: *Faciamus hominem ad ſimilitudinem noſtram.* Atque ejuſmodi eſt Hebræorum mens. At mirum profecto, eos tam anxie rationem accentus habere, cum certum ſit, & accentus, & vocalia puncta, ſero adeo inventa fuiſſe, ut necdum ipſius Hieronymi ætate exſtiterint. Mirum etiam, non advertere eos, ipſos doctores Thalmudicos arguere, olim ea non fuiſſe, quod eidem voci nunc hæc, nunc illa puncta adſcribant, & pro iiſdem diverſimode interpretentur. Nam ſi complures ut Iudæi volunt, puncta cum ipſa Lege ſimul extiterunt, unde doctoribus eorum tanta fiducia, ut mutare ea audeant, & ad inveſtigandos S. Scripturæ ſenſus alia atque alia adſcribere? Quare non dubito verba ſacroſancta exponere, *Non facietis mecum* (id eſt, præter me) *Deos ex auro, vel argento, non facietis vobis.* Quod ſi quæras, cur illud, *facietis*, repetatur; dicam, voluiſſe Deum inculcare maxime, ut ſibi ab eo delicto caverent, ad quod maxime proni erant. Quippe ignorat nemo, repetitione addi ſæpe efficaciam ſermoni: ut, apud Ciceronem: *Vidi enim, vidi, penituſque perſpexi.* Et apud Senec. Med.

Adeſte, adeſte, ſceleris ultrices Deæ.

Illa vero ridicula explicatio eſt, cum אלקי ſcribentes, per divinam formam intelligi humanam volunt.

Sed hoc capiendum de imagine, quæ protuberat.] Ideo ſolam gibboſam Hebræi vetitam dicunt, quia hac forma & Deus in viſionibus, & angeli ſe repræſentabant. Ratio erat שלא יטעו בהן הטועים, *ne per eas errarent rudiores.* Vnde apparet, non illos ſtatuas tales ſimpliciter pro idolis habuiſſe; ſed tum demum, quando colerentur. Eam ob cauſſam infra cap. VII. §. 4, ait, ſtatuam, quam Iſraelita facit, ad uſum licitam eſſe (id eſt, poſſe alios in uſus converti, fundendo ac transformando) quamdiu cultus ei exhibitus non eſt. Nimirum, quia non ſit idolum, niſi cultus acceſſerit. In quam ſententiam etiam legimus apud Carolum magnum contra Synod. in part. Græc. pro adorandis imaginibus geſt. lib. IV, cap. XVIII. *Non enim nos imagines in baſilicis poſitas idola nuncupamus; ſed ne idola nuncupentur, adorare & colere eas recuſamus.*

יג. טבעת שיש עליה חותם שהו׳ צורת אדם אם היתה הצורה בולטת אסור להניחה ומותר לחתום בה ואם היתה הצורה שוקעת

XIII. Annulum, cujus ſignum eſt hominis figura, ſi ea fuerit gibboſa, induere interdicitur: obſignare tamen eo licet. Sin figura ſit depreſſa, licebit induere, obſignare eo

מותר להניחה ואסור לחתום בה מפני שהנחתם תעשה בו הצורה בולטת׃ וכן אסור לצור דמו׳ חמה ולבנה כוכבים ומזלות ומלאכי׳ שנאמר לא תעשון אתי לא תעשון כדמו׳ שמשי המשמשים לפני במרום ואפילו על הלוח׃

re eo non item: quippe, ſigillo impreſſo, figura fiet gibboſa. Itidem prohibitum eſt formare imaginem ſolis, lunæ, ſtellarum fixarum, vel errantium, adhæc angelorum: quandoquidem dictum eſt, *Non * facietis mecum:* hoc eſt, non facietis ſimilitudinem miniſtrorum coram me famulantium in cælis, ne in tabula quidem. * Exod. 20. 22.

Non facietis mecum, &c.] Quæ ad intelligentiam hujus paragraphi pertinent, abunde cognoſcere eſt ex iis, quæ ad ſuperiorem diximus.

יד צורות הבהמות ושאר נפש חיה חוץ מן האדם וצורות האילנות ודשאים וכיוצא בהן מותר לצור אותם ואפילו היתה הצורה בולטת׃

XIV. Imagines quadrupedum ac reliquorum animantium, excepto homine, ad hæc figuras arborum, herbarum, rerumque ſimilium, formare licet, etiam figurâ gibbâ.

Etiam figura gibba.] Nempe quia non includuntur voce MECVM: ut quæ non ſint inter illa, quæ Deo in cælis miniſtrant. Adde quod nec magnopere ab iis periculum eſt; quandoquidem vix invenias uſque adeo ſtolidos, ut plantam, vel mutum animal, habeant pro Deo ſuo. Græci quidem & Romani talia Diis ſacrarunt; ſed non habuere pro Diis. Qua de re vide ſis parentem Oratoriarum inſtitutionum lib. I, cap. V. ſect. XXXIII, & XXXVII. Ægyptiorum tamen tanta erat ſuperſtitio, ut divinis afficerent honoribus certas quadrupedes, aves, piſces, plantas. Qua de re Strabo lib. ult. & veterum alii: aliqua etiam parens Orat. Inſt. lib. IV. cap. IX. ſect. III. Nec tamen exiſtimo, ſacerdotes, vel intelligentiores, honorem iis tantum præſtitiſſe, ut Diis; ſed potius, ut ſymbolis divinis.

פרק רביעי

מדיחי עיר מישראל הרי אלו נסקלין אע"פ שלא עבדו כו"ם אלא הדיחו את יושבי עירם עד שעבדו אותה · ואנשי העיר המודחין נהרגין בסייף והו׳ שעבדו כו"ם או שקבלוה עליהם באלוה: ואזהרה למדיח מנין שנאמר ולא ישמע על פיך :

*Exod. 22. 13.

CAPUT IV.

SEductores alicujus civitatis Israeliticæ plane lapidibus obruuntur, utcunque non servierint idolis, dummodo impulerint incolas civitatis suæ ad colenda ea. Quotquot vero in urbe ea seducti fuerint, gladio necantur: atque id, si idola coluerint, vel pro Deo receperint. Vbi autem monitum exstat de seductore? Quando dicitur *, *Neque audiatur* (idololatria) *in ore tuo*.

Quotquot in ea urbe seducti fuerint.] Sed quid si universa civitas defecisset? Vniversi incolæ occidebantur: solum illud de rigore Legis remittebatur, quod eam non facerent תל עולם, *tumulum perpetuum*: ut præcipitur Deuter. XIII, 16: sed incolis veteribus novi succederent cives.

ב אין העיר נעשית עיר הנדחת עד שיהיו מדיחיה מתוכה ומאותו השבט שנאמר מקרבך וידיחו את יושבי עירם ועד שיהיו מדיחיה שנים או יתר על שנים שנא׳ יצאו אנשי׳ בני בליעל וידיחו את יושבי עיר׳ ועד שידיחו רובה ויהיו המודחין ממאה ועד רובו של שבט אבל אם לא הודח רובו של שבט דנין

*Deut. 13. 13.

II. Non habetur autem urbs pro seducta, nisi seductores inde, & ex tribu eadem orti fuerint. Quandoquidem dictum est *: [*Egressi homines, filii iniquitatis,*] *è medio tui, & impulerunt habitatores civitatis suæ.* Idque cum seductores duo, pluresve, fuerint. Quippe dicitur, *Egressi sunt homines nequam, & impulerunt inhabitantes civitatem suam.* Nempe donec seduxerint majorem ejus partem; seductique, centenos egressi, cæteros illius tribus numero exsuperent. Quod si non

אותם כיחידים שנ׳ יושבי העיר לא כפר קטן ולא כרך גדול וכל פחות ממאה כפר ורובו של שבט כרך גדול וכן אם הדיחוה נשים או קטנים או שהדיחה יחיד או שהודחה מעוטה או שהודחו מאליהן או שהיו מדיחיה מחוצה לה אין דנין בה דין עיר הנדחת אלא הרי הן כיחידים שעבדו עכו"ם וסוקלין כל מי שעבד וממונן ליורשיהן כשאר הרוגי ב"ד:

non defecerit major pars tribus, judicantur ii, tanquam privati. Siquidem Scriptura ait, *Habitatores civitatis*. Neque (dicitur) pagus exiguus, neque urbs magna. Vbicunque enim pauciores ſunt centenis, pagus: ubi potior tribus pars, civitas magna dicitur. Eoque ſi ſeduxerint eam mulieres, parvuli, aut privatus quiſpiam, aut minor pars ſua ſponte defecerit, aut extranei ſint ſeductores: non judicantur inſtar civitatis ſeductæ, ſed velut privati idololatræ. Idololatra autem omnis lapidibus obruitur: bona ejus (cedunt) hæredibus, ut aliorum, qui à Senatu necantur.

Non habetur autem urbs pro ſeducta.] Cuncta hæc deſumſit auctor ex XI cap. Sanhedrin §. 4. Quinque requiri ait, ut civitas quæpiam excidio à Senatu deſtinetur. Primùm, ut, qui ſeduxerint, ex eadem ſint urbe, & tribu. Deinde, ut duo minimum, vel plures: unde & infra dicitur cap. v. §. 1. non ſi unus civitatem ſeduxerit, eam propterea à Senatu excidio deſtinari, ſed ſingulos judicari. Hinc, ut ſeducti centenarium excedant. Tum, ut ſeducta ſit minor pars tribus. Denique, ut viri ſint, qui ſeduxerint. Quartam harum conditionum eo fulciunt, quia Scriptura dicat, *Habitatores civitatis*. Civitas vero plus eſt, quam כפר קטן, id eſt, *vicus parvus*, aut *villa*: quam ait Maimonides homines habere pauciores centenis. At minus eſt civitas, quam כרך גדול, *civitas magna*; quæ majorem partem tribus complectitur. De voce כרך audiendus quoque David de Pomis. Ait enim, לפי ר׳ אליה לא נמצא במקום אחד שהתרגום של עיר כרך׳ ובדברי רז"ל כרך גדול של רומי. בכרכי הים׳ כרכין המוקפין חומה׳ ומורה גם בצורה ומצורה: id eſt, *juxta R. Eliam, in nullo loco invenitur, quid ſignificet*, עיר, כרך. *Secundum verba Rab. piæ memoriæ, magna* כרך *eſt Roma, inter urbes maris.* כרכין *ſunt qui circumducant murum: & notat*

 quoque,

quoque, munitionem ac propugnaculum. Ratio autem, cur ſeducta majori tribus parte civitas non habeatur pro depulſa, eſt ea, quod illa inſtar totius tribus cenſeatur, & noluerint Hebræi, tribum aliquam deleri, uti Benjamini prope evenerat. Quare tunc privatorum inſtar judicabantur.

ג אין דנין עיר הנדחת אלא בב"ד של ע"א שנא׳ והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך · יחידים נהרגים בב"ד של כל שער ושער ואין המרובי׳ נהרגין אלא בב"ד הגדול:

* Deut. 17. 5.

III. Nec de urbe ſeducta, niſi in Senatu LXXI (virorum) judicium fertur: quia dictum eſt, * *Et educes virum illum, aut feminam illam, quæ fecerit malum hoc, ad portas tuas.* Privati, in Senatu cujuſque civitatis; multi, non niſi in Senatu magno, vita privantur.

Nec de urbe ſeducta, &c.] Notum eſt, triplicia fuiſſe judicia Hieroſolymis: in templo quidem Συνέδριον virorum LXXI: ad fores vero templi duplex judicium, unumquodque XXIII virorum. In ſingulis porro Iſraelitarum civitatibus, in quibus CXX familiæ erant, conſtitutum erat judicium, itidem trium & viginti virorum: ſin tot familiæ non forent, res erat penes treſviros. Hi civiles cauſas cognoſcebant, ut fuſe traditur cap. 1. Sanhedrin. Præterea דיני נפשות *judicia capitalia,* à tribus & XX peragebantur, ut ibidem §. 4. legere eſt: ſed ea, quæ ſingulos tantum ſpectarent. At majora, quæ totas urbes & tribus tangebant, non niſi à Synedrio LXXI virorum tractabantur: unde ibidem §. 5. אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד *Non condemnant civitatem apoſtaſiæ, niſi in Senatu ſeptuaginta & unius virorum.* cætera illic vide.

ד אין אחת מערי מקלט נעשית עיר הנדחת שנא׳ באחת שעריך ולא ירושלם נעשי׳ עיר הנדחת לפי שלא נתחלקה לשבטים ואין עושין עיר הנדחת

* Deut. 17. 2.

IV. Nulla refugii civitas, tanquam ſeducta, damnabilis eſt, eo quod dicatur, *In * aliqua ex portis tuis.* Neque Ieruſalem pro ſeducta, (eoque excidio digna) poterat haberi; quoniam, in diviſione terræ, tribuum nulli fuit attributa.

Neque

בספר כדי שלא יכנסו גוים
ויחריבו את ארץ ישראל
ואין ב״ד אחד עושה שלש
עיירות הנדחות ע בצד זו
אבל אם היו מרוחקו׳ עושה:

Neque in civitatem limitaneam, ut ſeductam, judicium exercebatur: ne confluerent eo gentiles, ac vaſtarent terram Iſrael. Neque Senatus uno tempore ejus criminis condemnaverit oppida tria ſitu vicina: at fecerit hoc, ſi multum diſtent.

Nulla refugii civitas tanquam ſeducta damnabilis eſt.] Rationem ſubdit è verbis illis Moſaicis legis Repetitæ, *In aliqua è portis* TVIS. Vbi vis eſt in provocabulo TVIS: quia hoc excluduntur civitates refugii. Quippe hæ ſeparatæ erant à ditione Iſraelitarum; eoque nulla tribus in eas juris quidquam habebat. Itidem nec Hieroſolyma condemnari idololatriæ univerſalis quibat, quia nulli tribuum attributa erat in partitione ſanctæ terræ; ut quæ cunctum Iſraelem ſpectaret.

Neque in civitatem limitaneam.] Hæc iiſdem fere verbis in Sanhedrin cap. 1. Sed autor hic rationem reddit: nimirum, ne gentiles locum vacuum & vaſtum invadant. ספר David de Pomis exponit, גבול מצער או מחנה *Terminus, ſtatio, aut caſtra.* Credo, originem à ספר eſſe, ac ſi *circumſcriptionem* dicas.

Oppida tria ſitu vicina.] Nempe ne conſpirando, atque alias etiam civitates in partes ſuas trahendo, tribus univerſæ in maxima conjiciantur pericula.

ה אין עושין עיר הנדחת
עד שידחוה מדיחיה בלשון
רבים ויאמרו להן נלך
ונעבוד או נלך ונזבח נלך
ונקטיר נלך וננסך או נלך
ונשתחוה או נלך ונקבל
באלוה והם שומעים ועבדו
אותה דרך עבודתה או
באחת מארבע עבודות או
שקבלוה באלוה·

V. Neque civitas defectionis rea peragitur, niſi cum ſeductores plures ſunt numero: dixerintque ipſi: *Eamus, & colamus:* vel, *Eamus, & ſacrificemus:* vel, *Eamus, & ſuffitum offeramus:* vel, *Eamus, & libemus:* vel, *Eamus, & incurvemur:* vel, *Eamus, & in Deum aſſumamus:* atque illi, qui hæc audiunt, cultum numinis iſtius proprium, vel aliquem ex quatuor illis cultus modis exhibuerint, vel pro vero numine receperint.

Niſi

Nisi cum seductores sunt numero plures.] Impulere, credo, in eam sententiam verba illa, *Eamus & colamus.* Deut. XIII. 13. Nam qui dicit, *Ibo & colam,* non tam alium adhortari videtur, quam, quid ipse statuerit, aperire. Nihil tamen impedit, quo minus, & unus, & multi, vel unum, vel multos, plurativo numero compellent.

ו עיר הנדחת שלא נתקיימו בה ובמדיחיה כל התנאים האלו היאך עושים להם מתרין ומעידין בכל אחד ואחד מהן שעבד עכ"ום וסוקלין אותם כיחידים שעבדו וממונם ליורשיהם: והיאך דין עיר הנדחת בזמן שתהיה ראויה להעשות עיר הנדחת ב"ד הגדול שולחין ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה שהודחה כל העיר או רובה וחזרו לעכ"ום אח"כ שולחין להם שני תלמידי הכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב ואם עמדו באולתם ב"ד מצוין לכל ישראל לעלות עליהן לצבא והן צרין עליהן ועורכין עמהם מלחמה עד שתבקע העיר כשתבקע מיד מרבין

VI. Quid de civitate, ac seductoribus fiebat, ubi non omnes conditiones istæ concurrerent? Commonebant, obtestabantur quoque adversus quemque eorum, qui servierant idolis, eosque lapidibus obruebant, velut privatos idolorum cultores: bona eorum hæredibus (relicta.) Quomodo autem civitas seducta, tempore sic exigente, condemnabatur desertæ religionis? Senatus per delegatos suos inquirebat, scrutabatur, expendebat, usque dum certis comperisset indiciis, civitatem universam, vel majorem ejus partem seductam ad idolorum cultum deflexisse. Deinde missi duo sapientum discipuli, ut seductos commonerent, ac converterent. Si ad saniorem mentem reversi, pœnitentiam agerent; bene erat: sin perseverarent in dementia; præcipiebat Senatus toti Israeli, ut arma adversus eos caperet, eos obsideret, & impugnaret, donec perruptum civitatis vallum foret. Occupata urbe, crebra mox tribu-

להן בתי דינין ודני׳ אותם כל מי שבאו עליו שני עדים שעבד עכ״ום אחר שהתרו אותו מפרישים אותו נמצאו כל העובדים מיעוטה סוקלין אותן ושאר העיר ניצול נמצאו רובה מעלין אותן לב״ד הגדול וגומרין שם דינם והורגין כל אלו שעבדו בסייף ומכין את כל נפש אדם אשר בה לפי חרב טף ונשים אם הודחה כולה ואם נמצאו העובדים רובה מכים את כל הטף והנשים של עובדים לפי חרב ובין שהודחה כולה ובין שהודחה רובה סוקלין את מדיחיה ומקבצין כל שללה אל תוך רחובה אין לה רחוב עושין לה רחוב׃

tribunalia conſtituebant, deque reis judicium ferebant. Omnes autem duorum teſtimonio convictos idololatriæ, ubi eos prius admonuiſſent, ſeparabant. Si minor civitatis pars idola coluiſſet; iis lapidibus obrutis, cæteri periculo eximebantur. Sin autem major pars defeciſſet; ſiſtebantur Senatui magno, uſque dum, re judicata, idololatras omnes gladio occidiſſent. Omnes ejus civitatis, ſi tota fuerit ſeducta, gladio necant; non pueris, non mulieribus exemtis. Quin etiam ſi major pars idololatriæ adhæſerit; gladio itidem tam pueri, quàm mulieres necabantur. Sive autem civitas tota, ſive pars ejus fuerit averſa à Deo; ſeductores lapidibus obruuntur, inque medio fori præda ſive bona omnia coacervantur. Quod ſi eo deſtituitur civitas, forum paratur.

Commonebant, obteſtabantur quoque.] Nimirum, ſi numero pauci eſſent, ſingulos admonebant: ſin ingens eſſet multitudo, publico edicto monebantur univerſi. Verbum התרה eſt *admonere, certiorem facere.* Venit ab התראה *admonitio*, quæ præſentibus teſtibus fit: *proteſtationem* vulgo vocant. Doctiſſimus Cochus in notis ad v. cap. Sanhedrin à תורה vocem hanc deducit. Ego non dubito, venire à ראה *vidit*, in Hiphil הראה *oſtendit, demonſtravit*: fiebat autem hæc admonitio, ut ſiquis errore idololatriam exerceret, deſiſteret: ſi monitus perſeverabat, non errore, ſed ſciens volens peccaſſe judicabatur; & lapidationis reus erat.

Vſque dum certis comperiſſet indiciis.] Deuter. XVII. 2. *Quum inquiſiveris bene, ſi ecce vera certaque illa res erit.* Vnde in Sanhedrin cap. V. §. 2.

כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. *Quisquis multus est in inquisitionibus, sane laudem meretur.* Nimirum nequid temere statuatur.

Deinde missi duo sapientum discipuli.] Exemplo Prophetarum, qui semper Israelem idolis servientem dehortati sunt. Et simile exemplum est Iosue XXII, cum exstructo à Reubenitis trans Iordanem altari, reliquæ tribus, priusquam bellum adversus eos susciperent, miserunt Pinchasum, & seniores ad eos.

Percutiunt omnem animam hominis.] In Siphre de civitate seducta dicitur: *Non morientur patres propter filios, neque filii propter patres:* juxta quam sententiam verba Scripturæ, *Percutiendo percuties omnes habitatores illius civitatis acie gladii;* de reis intelligenda sint; non item, quorum nulla hic culpa est, infantibus. Super eadem re disputarunt R. Elihezer, & R. Aquiba: quorum ille occidi omnes, hic parvulis parcendum contendebat. Autor noster Elihezerum sequitur: quia peccatum desertæ religionis usque adeo grave est, ut omnem ejus memoriam aboleri Deus velit, quò ad reliquos terror & exemplum perveniret. Vnde addunt, qui hanc sententiam tuentur, quod Dominus omnes facultates talium absumi jusserit: liberi autem, usque ad annum XIII, juxta Thalmudistas, inter parentum facultates numerentur. Et simile est, quod Deus etiam animalia, quibuscum peccatum commissum est, jusserit supplicio affici.

Bona omnia coacervantur.] Vt comburantur. Deuter. XIII. 16.

ז היה רחובה חוצה
לה בונין חומה חוץ ממנו
עד שיכנס לתוכה שנאמר
* Deut. 13. 16. אל תוך רחובה והורגין כל
נפש חיה אשר בה ושורפין
את כל שללה עם המדינה
באש ושריפתם מצות עשה
* Ibid. שנאמר ושרפת באש את
העיר ואת כל שללה:

VII. Si forum fuerit extra civitatem, producuntur pomœria in tantum, ut forum muro contineatur: quia dictum est, *In * medio fori ejus.* Occidunt autem, quicquid in urbe ea animatum, bonaque universa, una cum urbe, absumunt igni. Ac concrematio ea est mandati: quia dicitur, *Et * combures igne urbem, & omnem prædam ejus.*

Si fuerit forum ejus extra eam.] Sumtum ex Sanhedrin cap. XI. §. 6. היתה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה. *Si forum ejus sit extra eam, cogunt illud intra eam.* Nimirum muro circumdant, ut hic exponit Maimonides.

VIII. Fa-

ח נכסי הצדיקים שבתוכה והם שאר יושבי העיר שלא הודחו עם רובה נשרפין בכלל שללה: הואיל וישבו שם ממונן אבד וכל הנהנה ממנה בכל שהוא לוקה אחת שנאמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם: ועיר הנדחת שהוזמו עדיה כל המחזיק בנכסיה זכה ומותר ליהנות בו שהרי הוזמו ולמה זכה בה שכל אחד ואחד כבר הפקיד ממונו משעה שנגמר דינם ואינה נבנית לעולם וכל הבונה אותה לוקה שנאמר לא תבנה עוד: ומותר לעשותה גנות ופרדסים שנאמר לא תבנה עוד מדינה כמו שהיתה:

VIII. Facultates justorum (in urbe seducta) habitantium, etsi ipsi non desciverint, cum aliorum bonis cremabantur. Nam quia istic sedem fixerint, facultates perdunt. Et quisquis vel minimam utilitatem ex iis percipit, propterea vapulat, quia dictum est: *Neque * adhærebit manui tuæ quicquam ex anathemate.* *Deut. 13. 17. Quod si comperiatur, civitatem quampiam falso à testibus esse (desertæ religionis) accusatam: nihilominus, qui quicquam habet ex ejus facultatibus, retinebit illud, quæstumque eo facere possit, quia testes falsitatis convicti. Cur vero hoc fas erit? Quia omnium bona ab ea hora fiunt, qua adversus eos prolata est sententia. Neque urbs ea unquam instaurabatur: imo quisquis denuo exstrueret, vapulabat: quia dictum est: *Non * ædificabitur amplius.* *Deut. 13. 16. At licuit ex ea facere hortos ac pomaria viridantia: quia scriptum est, *Non ædificabitur amplius*, civitas, uti fuerat.

Quæstumque eo facere poterat.] Peccatum quidem ab homine, qui non palam tradiderit, ut cremaretur. Sed postquam certis indiciis est compertum, falso aliquem damnatum; nihil opus id cremari, quod aliquis se occulte è bonis ejus retinuisse agnoscit. Nam cur cremaretur, si damnatus fuit innocens? Reddi verò damnato nequit, si lapidibus jam obrutus. Nec opus reddi superstiti; quia mox à pronunciata sententia excidit jure bonorum suorum, quæ comburi debuerunt. Is igitur, qui sibi clam retinuerat, deinceps quoque reservet, eoque utatur, fruatur.

Facultates justorum.] Sanhedrin cap. XI. §. 5. החרם אותה ואת כל אשר בה וגו׳ מכאן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אובדין שבחוצה לה פליטין: *Devove illam, & quicquid in illa. Hoc loco subnixi Sapientes dicunt, opes justorum, quæ in illa sunt, perire: quæ extra eam sunt, evadere.* Sane si ratio quæratur, cur justus in urbe illa manserit; vix alia adferri possit, quam quòd bona huc impulerint: ergo & bona pereant.

Qui rapuerit quicquam ex ejus facultatibus, retinebit.] Quia, ex qua hora sententia in urbem lata est; jam publicum esse cœpit, quidquid in ea erat. זכה est *mereri, dignum esse, ἄξιον εἶναι*. Vtuntur autem hac voce, quia laudabile videtur studium ejus, qui mox à lata sententia irruit in facultates eorum, qui apostatæ esse credebantur.

Licuit vero ex ea hortos & pomaria facere.] Sanhedrin cap. XI. §. ult. Idem statuit R. Aquiba. At R. Iose Galilæus putavit perpetuum, & sterilem acervum relinquendum.

ט שיירה העוברת ממקום למקום אם עברה בעיר הנדחת והודחה עמה אם שהתה שם ל׳ יום נהרגין בסייף וממונם אבד ואם לאו הן בסקילה וממונן ליורשיהן:

IX. Peregrinantes, si dum per urbem seductam transeunt, pariter seducantur: post moram in ea XXX dierum gladio necantur, & facultates amittunt. Sin tantam in ea moram non traxerint: ipsi quidem lapidibus obruuntur; bona vero hæredibus cedunt.

Peregrinantes.] Ad verbum, *Turba iter facientium*. Sane שיירה David de Pomis exponit, *turmam, exercitum, castra*. Vox Chaldæa est שירא, quæ *catervam* notat: Arabes hodie *Caravanam* nuncupant: iisdem quoque سير est *ivit, profectus est*. unde سيرة *iter, profectio*. Explicat autor verba, quæ Sanhedrin cap. XI. §. 5. החמרת וגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין אותה. *Asini, & cameli, de loco in locum transeuntes, eam eripiunt.* Asini & cameli pro his, qui cum iis proficiscuntur. Hi si in urbe aliqua per XXX dies substiterint (nam hoc spatium requiritur, ut possint inter habitatores censeri) in tantum prodesse civitati possunt, ut eam excidio liberent. Nempe si ipsi sint innocentes, ac tot numero, ut quando justis ejus urbis accensentur, numerus fiat major justorum, quam eorum est, qui à Dei cultu defecerint. Verum alia est quæstio, de qua Maimonides hic agit. Loquitur enim de peregrinantibus

tibus seductis: qui, si diebus xxx in urbe hæserint, una cum cæteris occidi jubentur, bona vero publicantur. Sin breviori temporis spacio in urbe fuerint; ipsos censet lapidibus obruendos, bona autem hæredibus relinqui.

Bona eorum hæredibus.] in Gemara Sanhedr. ad cap. VI. Nam הרוגי מלכות נכסיהן למלך הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשן. *Eorum, qui Regis jussu occisi sunt, bona Regi cedunt: eorum, qui à Senatu, hæredibus.* Quamquam alibi id neget Autor noster. Vide notas eruditiss. Cochi, in cod. Sanhedr. cap. dicto, §, 7.* * pag. 263.

י נכסי אנשי מדינה אחרת שהיו מופקדין בתוכה אף על פי שקבלו עליהן אחריות אין נשרפין אלא יחזרו לבעליהן שנאמר שללה ולא שלל חברתה · נכסי הרשעים שהודחו שהיו מופקדין במדינה אחרת אם נקבצו עמה נשרפין בכללה ואם לאו אין מאבדין אותם אלא ינתנו ליורשיהן:

X. Facultates hominum alterius urbis, depositæ apud incolam seductæ civitatis, utcunque fuerint oppigneratæ, non eo cremabantur, sed restituebantur dominis: quia dicitur, * *Spolia ejus*, & non, *spolia sociæ ejus*. Bona seductorum deposita in alia civitate, si cremandis adjungi poterant, simul comburebantur: sin minus, non perdebant eas, sed hæredibus dabantur. * Deut. 13. 16.

יא בהמה חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת שהיתה בתוכה הרי זו אסורה ועיסה שהיא כן מותרת לפי שאיפשר לחלקה:

XI. Quadrupes, cujus dimidia pars seductæ erat civitatis, dimidia altera civitatis alterius, quando apud desertores religionis egerit, prohibita est. Quod si massa farinacea fuerit apud seductos, quia dividi potest, interdicta non est.

יב בהמה של עיר הנדחת שנשחטה אסורה בהנאה כשור הנסקל שנשחט · שער הראש בין

XII. Quadrupede civitatis seductæ, jam jugulato, quæstum quis facere prohibetur: quemadmodum bove lapidato, posteaque jugulato.

של אנשים בין של נשים שבה מותר בהנאה: אבל של פיאה נכרית הרי הוא מכלל שללה ואסור・

gulato. Capillos virorum, aut mulierum, ejus civitatis in uſum convertere licet. Coma autem extranea, quia generali prædæ appellatione continetur, prohibita eſt.

Sed coma extranea.] פיאה vel פאה David de Pomis recte explicat hiſce verbis: שער נכרי היינו שער שמשימה האשה בראשה משל נשים אחרות. *Capillus externus, id eſt, capillus quem applicat mulier capiti, ex capillis aliarum mulierum.* Vt non recte hoc vocabulum cepiſſe Munſterus videatur, cum ſignificare ait *uxorem alienam.* פאה proprie *angulus*, Levit. XIX. 27. לא תקיפו פאת ראשכם. *ne circumtondete angulos capitum veſtrorum.* idem per metonymiam adjuncti pro *antiis*, vel *comis*, quæ eidem applicantur.

יג פירות המחוברין שבתוכה מותרין שנאמר תקבוץ ושרפת מי שאינו מחוסר אלא קבוץ יצאו פירות המחוברין שהן מחוסרין תלישה וקבוץ ושריפה והוא הדין לשער הראש ואין צריך לומר האילנות עצמן שהן מותרות והרי הן של יורשיהן・

XIII. Fructus necdum avulſi, quamvis in civitate ſint ſeducta, (uſibus humanis) conceſſi ſunt: quia ſcriptum eſt, *Colliges* * *& combures:* puta, illa tantum, quæ colliguntur. Eoque fructus necdum avulſi, quos primo decerpere neceſſe ſit, ac deinde colligere & cremare, quod etiam in capillis locum habet, inde excipiuntur. Neque hic neceſſe addere, arbores fuiſſe uſui conceſſas; quandoquidem illæ hæredibus cedebant.

* Deut. 13. 16.

Fructus necdum avulſi.] פירות מחוברין fructus vocantur, conjuncti, hoc eſt, nondum avulſi à planta ſua. Nam חבר, unde מחובר, David de Pomis exponit לוה & כמר, *adhæſit, copulatus, conjunctus eſt.* Aboda Zara cap. 1. §. 8. אין מוכרין להם במחובר אבל מוכר הוא משיקצץ. *Non vendent eis fructus terræ inhærentes; ſed de eo, quod demeſſum eſt.* Ait hoc loco autor, fructus, qui nondum è ſtirpe ſeu planta avulſi ſunt, inter anathemata non eſſe. Fundamentum opinionis ſuæ citat verba, *congregabis & combures.* at fructus non ſimpliciter congregari poſſunt, ſed primo decerpendi ſunt, eoque non includuntur præcepto. Similis ratio in capillis hominis, qui antequam colligi queant, evellendi ſunt.

XIV. Ani-

יד ההקדשות שבתוכה תמימים הרי הם קדשי מזבח וימותו זבח רשעים תועבה · קדשי בדק הבית יפדו ואחר כך שורפין אותן שנאמר שללה ולא שלל שמים הבכור והמעשר שבתוכה תמימים הרי הן קדשי מזבח וימותו ובעלי מומים הרי הן בכלל בהמתה ונהרגין :

XIV. Animalia civitatis consecrata, si perfecta fuerint, altari debentur, ac morientur. *Sacrificium* * *malorum abominatio*. Oblata ad re- * *Deut.* 17. 1. *Ies.* 1. 13.
parandam domum Dei, redimentur, ac deinde cremabuntur: quia scriptum est, *Spolium* * *ejus*, & non, * *Deut.* 13. 17.
spolium creatoris. Primogenitum & decimum quodque animalium in civitate, quod perfectum est, altari est debitum, ac mactandum. Mutila autem continentur generali nomine bestiarum, eoque occidentur.

Animalia civitatis.] Sancta aræ, sive bestiæ Deo consecratæ, etsi perfectæ sint, aræque destinatæ, non tamen offerentur Deo; sed communi urbis excidio involutæ, ipsæ etiam vita privabuntur. Sancta vero templi, id est, pecuniæ, aut quæ alia ad reparandum ædem sacram offeruntur, redimenda sunt, & deinde comburenda. Nam illa non urbis amplius sunt, sed Dei. Atqui tantum legitur, *spolium ejus*, puta civitatis. Præterea quia dictum est, *Omnem* civitatem & *quicquid* in ea est, perdendum, nolunt quidquam inde detrahi; sed parem summam priori ad sacra deponunt, deinde priora absumunt. Sanhedrin XI. §. 6. הקדשות שבה יפדו, *res sanctas, quæ in ea, rediment*.

טו התרומות שבתוכה אם הגיעו ליד כהן ירקבו מפני שהן נכסיו ואם עדיין הן ביד ישראל ינתנו לכהן של מדינה אחרת מפני שהן נכסי שמים וקדושתן קדושת הגוף : מעשר שני וכסף מעשר שני וכתבי הקדש

XV. Oblata civitatis, si jam manu sacerdotis sint recepta, putrescunt, eo quod illius sint. Quod si adhuc in manu sint Israelitarum, tradentur sacerdoti alterius civitatis, quia sunt Dei: quæque Dei sint ex consecratione facta, eadem sint corporis, (sive ordinis Deo inservientis.) Decimæ secundæ, earumque decimarum argentum, &

שבתוכה הרי אלו יגנזו׃

Scripturæ ſacræ apud eos inventæ, recondentur.

Putreſcunt.] Nec Dei cenſentur, nec humano uſui relinquuntur; ſed habentur pro derelictis, ac putredine perituris.

Decimæ ſecundæ, earumque, &c.] מעשר ראשון *Decimæ primæ* ſunt, quæ partim ex frugibus, aliiſque fructibus, partim ex animantibus, puta ovibus, capris & bubus, dabantur Levitis: ut legere eſt Levit. XXVII, 30. Nec hæ ferebantur Hieroſolymam; ſed à Levitis in quibuſque colligebantur civitatibus. Earumque decimarum decimæ pendebantur Pontifici, & ſacerdotibus: ut eſt Num. XVIII, 26. מעשר שני decimæ ſecundæ erant decimæ novem illarum partium, quæ poſt decimationem priorem reſiduæ erant. Atque ex his ter quotannis Hieroſolymam proficiſcentes, in itinere vivebant, & Deo Hieroſolymis hoſtias offerebant pacificas, quas coram Domino comedebant cum Levitis. Porro decimæ ſecundæ fructuum & animantium vendebantur: & earum argentum ſive precium deferebant ſecum Hieroſolymam euntes. Vide Deuter. XIV. Item Sanhedrin XI. §, 6.

יו כל העושה דין בעיר הנדחת הרי זה כמקריב עולה כליל שנאמר כליל לה׳ אלהיך ולא עוד אלא שמסלק חרון אף מישראל שנאמר למען ישוב ה׳ מחרון אפו ומביא עליהם ברכה ורחמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך׃

XV. Quando quis reos peragit in civitate ſeducta; perinde eſt, ac ſiquis offerret holocauſtum conſummatum. Nam dicitur, * *Conſummatum Domino Deo tuo.* Neque id ſolum præſtat; ſed præterea avertit iram Dei ab Iſraele: juxta illud, * *Vt convertat ſe Deus, ne accendatur ira ejus.* Quin & benedictionem adfert, & miſericordiam: quia ſcriptum, * *Vt conferat tibi miſericordiam, & diligat, atque augeat te.*

* *Deut.* 13. 17.
* *Ibid.*
* *Ibid.*

CAPVT

פרק חמישי

CAPVT V.

המסית אחד מישראל
בין איש בין
אשה הרי זה נסקל אע״פ
שלא עבד המסית ולא
המוסת עכ״ום אלא מפני
שהודחו לעבוד בין שהיה
המסית הדיוט בין שהיה
נביא בין שהיה המוסת
יחיד איש או אשה או
יחידים מיתתו בסקילה :

QVisquis Israelitam vel Israelitidem seduxerit, saxis obruitur: tametsi seductor, aut seductus, necdum coluerint idola: tantum nempe, quia impellere voluit ad cultum idolorum. Sive autem seductor laicus fuerit, sive prophetes; sive item unus, vel virilis, vel muliebris sexus; sive privati numero plures fuerint; pœna ejus est lapidatio.

Seducens aliquem ex Israele.] Seductor seu מסית definitur Sanhedrin cap. VII, §, 10. המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת וכך שותה כך מטיבה כך מריעה. *Seductor est laicus seducens laicum, dicens ei; Est Deus in illo loco, cui talis cibus, talis potus offertur; à quo talia bona, vel mala, exspectantur.* Inter מסית *seductorem*, & מדיח, *impulsorem* hoc discriminis esse videtur, quod מסית tantum unus esse possit; מדיחים non pauciores quam duo. Quod planius ex sequentibus fiet.

ב המסית את רוב
אנשי העיר הרי זה מדיח
ואינו נקרא מסית · היה זה
שהדיח רוב העיר נביא
מיתתו בסקילה והנדחים
הרי הן כיחידים ואינם
כאנשי עיר הנדחת עד שיהיו
המדיחים שנים · ואחד
האומר אמרה לי עכ״ום
עבדוה או שאמר אמר לי

II. Qui seducit majorem civitatis partem, ille est MADIACH, sive impulsor; neque vocatur MESSIT, sive seductor. Si ille, qui (ad falsum cultum) impulit, fuerit urbis prophetes, lapidibus obruitur: qui vero ab eo impulsi, simpliciter, ut seducti, censentur, non ut viri civitatis impulsæ, donec duo sint impulsores. Et tam ille, qui dixit, *Idolum retulit, Servite mihi*; quam qui dixit, *Deus benedictus ape-*

הקב"ה עבדו עכו"ם הרי זה נביא שהדיח ואם הודחו אחריו רוב העיר נסקל :

ctus aperuit mihi , colite idola ; censetur prophetes impulsor. Ac si ab eo ad defectionem impulsa esset, major pars civitatis, lapidabatur.

Vt seducta censeatur.] Qui simpliciter habentur pro seductis, pereunt quidem , at bona eorum non item. Sed bona etiam peribant , si seductus censeretur , ut pars civitatis ejusmodi, quæ majorem partem seducta sit : sive tanquam eorum unus, qui decepti essent cum majori parte civitatis , quæ propter defectionem istam devota esset , & excidio destinata .

ג המסית שהסית בין בלשון רבי׳ בין בלשון יחיד הרי זה נסקל כיצד האומ׳ לחברו אלך ואעבוד נלך ונעבוד בעבודה פלו׳ שדרך אותה עכו"ם להעבוד בה אלך ואזבח נלך ונזבח אלך ואקטר נלך ונקטר אלך ואנסך נלך וננסך אלך ואשתחוה נלך ונשתחוה הרי זה מסית :

III. Seductor , sive plurativo numero, sive singulo , in suadendo usus sit ; lapidibus obruitur. Vt si dixerit sodaii , *Ibo , & colam* ; vel, *Eamus , & præstemus cultum idolo illi convenientem: Ibo, & sacrificabo*; vel, *Eamus, & sacrificemus: Ibo, suffitumque offeram* ; vel, *Eamus, suffitumque offeramus: Ibo, & libabo*; vel, *Eamus, & libemus: Ibo, & incurvabo me*; vel, *Eamus & incurvemus nos :* talis pro seductore habetur.

ד הסית לשנים הרי הן עדיו והן מביאין אותו לב"ד ומעידים עליו שכך אמר להן וסוקלין אותו ׃ ואין המסית צריך התראה אמר לאחד הוא אומר יש לי חברים רוצים בכך ומעדים עליו עד שיסית

IV. Duo fuerint, quibus suaserit quis : hi testes Senatui sistent,& eum testabuntur sic locutum , & deinde lapidabunt. Nec opus præmonere seductorem. Si uni sic locutus, is dicet , posse idem aliis testibus adstrui. Ac callide cum eo aget , donec inducatur ad idem coram duobus dicendum,ut occidatur.

בפני שנים כדי להרגו׳ אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה להכמין לו :

ה כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהן חוץ מזה׳ כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל כדי שיראו המסית וישמעו דבריו ולא יראה אותם והוא אומר למסית אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והמוסת משיבו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד את העצים ואת האבנים אם חוזר בו או שתק פטור׳ ואם אמר לו כך היא חובותינו וכך יפה לנו העומדים שם ברחוק מביאין אותו לב״ד וסוקלין אותו :

datur. Sin dicere ea coram duobus nolit; præceptum eſt, ut inſidiæ illi ſtruantur.

V. Nulli autem eorum, qui ex Lege fiunt rei mortis, inſidiæ ſtruuntur, præterquam iſti. Sed quomodo inſidiandum ei? Is quem ſeducere conatus, duos conſtituet in loco tenebricoſo, ita ut videant ſeductorem, & verba ejus audiant, ipſe eos non videat. Deinde ſeductori, inquiet: *Dic age hîc ſcorſim mihi, quod ante retuliſti.* Si tum dixerit illud; ſic ei reſpondebit ille, quem ſeducere eſt conatus: *Quomodo autem deſeremus Deum noſtrum, qui in cælis agit; & eamus ad colenda ligna, ac lapides?* Quod ſi alter dicat, *Hoc noſtri eſt officii, ſic decet:* qui abditi erant, proſiliunt, eum ad Senatum adducunt, & lapidibus obruunt.

Duos conſtituit in loco tenebricoſo.] pro במקום אפל in Sanhedrin (unde hæc, & priora omnia, ad verbum prope tranſcripſit autor) cap. VII, §, 10. eſt, אחורי הגדר *poſt parietem.* Nempe uterque modus ſatis conveniens inſidiis ſtruendis. De pariete, ſed in alio negotio, ſic quoque Cicero in Topicis: *Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt: ut Staleno nuper accidit, qui ea locutus eſt bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt.* At de loco tenebricoſo, qualis ſpecus, exemplum habemus de Lacedæmonio Pauſania, quod ibidem Tullius tangit: pleniuſque exponunt Thucydides, Diodorus, alii. Vnius adferam Nepotis verba: *Non eſt prætereunda gravitas Lacedæmoniorum. Nam ne hujus quidem* (Ar-

gilii) *indicio compulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent: neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni est Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eò ille index confugit, in ara consedit, hanc juxta locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, siquis quid loqueretur cum Argilio. huc ex Ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus eò venit: quem cum supplicem Dei videret in ara sedentem, quærit, caussæ quid sit tam repentini consilii. Huic ille, quid ex literis comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus orare cœpit, ne enuntiaret, nec se meritum de illo optime proderet. quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevâsset, magno esse ei præmio futurum. His rebus Ephori cognitis, satius putaverunt, in urbe eum comprehendi.*

ו מצוה ביד המוסת
* Deut. 13. 9. להרגו שנ׳ ידך תהיה בו
בראשונה להמיתו וגו׳
ואסור למוסת לאהוב את
המסית שנ׳ לא תאבה לו
* Ibid. 13. 8. ולפי שנא׳ בשונא עזוב
* Exod. 23. 5. תעזוב עמו יכול אתה עוזב
לזה ת״ל ולא תשמע אליו
* Ibid. ולפי שנא׳ ולא תעמוד על
דם רעך יכול אי אתה עומד
* Levit. 19. 16. על דמו של זה ת״ל ולא
תחוס עינך · ואסור למוסת
ללמד עליו זכות שנ׳ ולא
* Deut. 13. 8. תחמול ואם ידע לו חובה
אינו ראשי לשתוק ממנה
* Ibid. שנא׳ ולא תכסה עליו ·
ואזהרה להדיוט המסית

VI. Iubetur is, quem seductor tentat, occidere eum: quia dictum sit, *Manus * tua erit adversus eum in principio ad perimendum illum*, &c. Prohibetur autem tentatus amare seductorem: quoniam dicitur, *Non * bene cupies ei.* At quia dictum est de inimico, **Iuvando juvabis*; credere possis, juvandum hunc tibi. Sed (de isto quoque Lex) instruit, cum ait: *Nec * audies illum.* Quandoquidem etiam dicitur, *Ne * instato contra sanguinem proximi tui:* crediderit quispiam, non expetendum proximi sanguinem. Verum & de eo docemur his verbis: *Et * ne parcat oculus tuus.* Nec tentato, eum licet defendere. Quippe dicitur, *Et * ne clementia utaris.* Contra si quicquam norit, quod crimen habeat, reticere illud non licet: quoniam scriptum est, *Neque * celato illum.* Vnde autem

מנין שנא׳ וכל ישראל ישמעו וייראו ׃

tem mandatum colligitur de idiota seductore? Ex eo, quod dictum est: *Et * totus Israel audiet, ac timebit.* * Deut. 13. 11.

ז המסית את אחרים לעבדו ואמר להם עבדוני אם עבדוהו נסקל ואם לא עבדוהו אע״פ שקבלו ממנו ואמרו הין אינו נסקל ׃ אבל אם הסית לעבוד׳ איש אחר או לשאר מיני עכ״וס אם קבל ממנו ואמר הין נלך ונעבוד אע״פ שערין לא עבד שניהם נסקלי׳ המסית והמוסת שנא׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו הא אם שמע ואבה חייב ׃

VII. Qui auctor est aliis, ut se colant, ac dixerit iis, *Mihi cultum præstate*: si fecerint, lapidatur. Si non fecerint, etsi acquiescentes annuerint, non obruitur saxis. Cæterum quando quis auctor fuerit alterius colendi, aut alius generis cultum idoli suaserit: si persuaserit, ita ut tentati dicant, *Plane eamus, ac colamus*; etiamsi necdum coluere, uterque & qui persuasit, & cui persuasum, lapidatur. Quippe dictum est, *Non * acquiescite illi, neque audite illum.* Vnde constat, si acquieverit, & audierit, reum esse. * Ibid. 13. 8.

Non obruitur saxis.] Nempe quia jocose ista videri possint prolata.

ח נביא המתנבא בשם עבודת כ״וס כיצד זה האומר אמרה לי ע״ז פלונית או כוכב פלוני שמצוה לעשות כך וכך ואפי׳ כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור אם התרו בו בפני שנים הרי זה נחנק שנא׳ ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא ואזה׳

VIII. Qui prophetam egerit in nomine idolorum: ut siquis dicat, *Idolum hoc, vel stella ista, in mandatis dedit, ut hoc, vel illud, ageretis*: tametsi juxta Legis statuta de mundo, & immundo judicet, si coram duobus commonitus sit, strangulatur: quia dictum est, * *Et qui loquetur in nomine aliorum Deorum, & morietur propheta iste.* Monitum au- * Deut. 18. 20.

שלו מכלל שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו ׃

*Exod. 23. 13.

tem hoc colligitur ex dicto (generali) illo: *Et * nomen aliorum Deorum non commemorabitis.*

Qui Prophetam egerit in nomine idolorum.] Vide Sanhedrin cap. x. Triplex est Propheta, qui ab hominibus plectitur; ac totidem genera eorum, quos Deus punit. Ab hominibus primùm punitur, qui vaticinatur ea, quæ non audivit: ac talis Tzidkija fuit, filius Cenahunæ, tempore Achabi, II Chron. XVIII, 10. juxta verba: *Etiam Prophetam, qui superbe arroget sibi loqui verbum in nomine meo, quod non præcepi ei.* Alter est, qui prophetat ea, quæ alteri Prophetæ revelata sunt: ob verba, *Quod non præcepi ei:* id est, qui vaticinatus fuerit ea, quæ ipsi non præcepi, tametsi alteri præceperim. Tertius est, qui prophetat in nomine idolorum. Eorum, qui Dei vindictæ relinquebantur, primus est is, qui supprimit prophetiam; ut Ionas. Alter, qui contemnit verba alterius Prophetæ; cujus exemplum est I Reg. XX, 36. Tertius, qui suam ipse prophetiam transgreditur: de qualibus volunt dixisse Deum, *Ego requiram ab illo.* Deuter. XVIII, 19.

ט ואסור לערוך דין ותשובה עם המתנבא בשם עכו"ם ואין שואלין ממנו אות ומופת ואם עשה מעצמו אין משגיחין עליו ואין מהרהרין בו וכל המחשב באותו' שלו שמא אמת הן עובר בלא תעשה; שנ'אל תשמע אל דברי הנביא ההוא ׃

*Deut. 13. 3.

IX. Prohibitum autem est disputare cum eo, qui Prophetam egerit in nomine idolorum, vel respondere ei: neque postulanda ab eo signa, vel miracula. Quod si sua sponte ea ediderit; non attendendum ad ea, nec cogitatione iis immorandum. Quisquis enim animi dubius ea considerarit, transgreditur illud interdictum: *Ne * audias verba Prophetæ illius.*

י וכן נביא השקר מיתתו בחנק אף על פי שנתנבא בשם ה' ולא הוסיף ולא גרע שנ' אך

X. Falso Prophetæ moriendum est strangulatione, etiamsi prophetaverit in nomine Domini, nec ejus honori additum quicquam aut detractum iverit. Sicuti dictum:

הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו אחד המתנבא מה שלא שמע במראה הנבואה או מי ששמע דברי נביא חבירו ואמר שדבר זה לו נאמר והוא נתנבא בו הרי זה נביא שקר ומיתתו בחנק:

ctum: *Etiam * Prophetam, qui ſuperbe arroget ſibi loqui verbum in nomine meo, quod non præcepi.* Tantundem enim eſt, utrum quis prædicet ea, quæ non audierit in viſione prophetica; an tanquam ſibi dicta proferat, quæ ſocius Propheta audivit. Sane & talis eſt Pſeudopropheta, eoque ſtrangulandus. * *Deut.* 18. 20.

Falſo Prophetæ moriendum ſtrangulatione.] Quia ait Scriptura, *Et morietur Propheta iſte.* Dicunt enim Hebræi: כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: *Omnis mors dicta in lege ſimpliciter, non eſt niſi ſtrangulatio.*

יא כל המונע עצמו מהריגת נביא השקר מפני מעלתו שהרי הולך בדרכי נבואה הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא תגור ממנו· וכן המונע עצמו מללמד עליו חובה או הפוחד וירא מדבריו הרי הוא בכלל לא תגור ממנו ואין דנין נביא השקר אלא בב״ד של ע״א:

XI. Quicunque à cæde Pſeudoprophetæ abhorret, quia excellens, riteque obſervare prophetandi modum videtur: is tranſgreditur interdictum hoc, *Ne * metuas ab eo.* Itidem, qui ſe ſubſtrahit, ne accuſare cogatur, vel metuit ac veneratur ejus verba, ſanctione hac generali continetur, *Ne metuas ab eo.* Falſum autem Propheten non judicabant, niſi in Senatu LXXI virorum. * *Ibid.* 18. 22.

Falſum autem Propheten, &c.] Sanhedr. 1, §, 5. Ac ratio eſt ea, quia Prophetes, dum verus ſit, ſupra univerſum eſt Iſraelem.

יב הנודר בשם עכ״ום והנשבע בה לוקה שנא׳ ושם אלהים אחרים לא

XII. Qui in nomine idolorum facit votum, aut jurat, vapulat, quia dictum. *Nomen * Deorum alio-* * *Exod.* 23. 13.

rum ne

תוכירו אחד הנשבע בה
לעצמו ואחד הנשבע בה
לגוי · ואסור להשביע גוי
ביראתו ואפילו להזכיר שם
עכו"ם שלא דרך שבועה
אסור שנ' לא תזכירו :

rum ne commemores. Perinde autem habetur, ecquis sibi ipsi, an gentili juret. Similiter prohibitum, eò adigere gentilem, ut per Deos suos juret. Etiam interdictum, eò impellere, ut vel narrantis more faciat mentionem idoli, ejusve cultus. Siquidem scriptum, * *Ne commemores.*

* *Ibid.*

Prohibitum eo adigere gentilem, ut per Deos suos juret.] At quid fiet, si rex vel princeps fidelis, cum infideli fœdus inierit? Num ab eo juramentum exiget, quem sciet, non juraturum nisi per Deos suos, vel aliter si juret, non assis id facturum? Neget aliquis. Verùm sine juramentis ejusmodi non consistit generis humani societas, & pax terrarum. Difficilem itaque hanc esse quæstionem pronunciat B. Augustinus, epist. CLIV, quæ ad Publicolam. Sed videmus, Genes. XXXI. non urgere Iacobum, ut eodem modo, ac ipse, juret etiam Laban, idolorum cultor. Nempe ita censeo ab idololatra, ac gentili, ἁπλῶς exigi, ut juret. Iuramentum autem suo genere est bonum. Iurat vero ille, sed per deos suos gentiles. Id malum non laudatur: sed ob magnum bonum (id bonum est pax terrarum) jure toleratur.

יג לא יאמר אדם
לחבירו שמור לי בצד
עכו"ם פלוני' וכיוצא בה :
וכל עבודה זרה הכתובה
בכתבי הקדש מותר להזכיר
שמה כגון פעור ובל ונבו
ובעל וגד וכיוצא בהן ואסו'
לגרום לאחרים שידרו
ושיקיימו בשם עבודת
כ"ום ואינו לוקה אלא
הנודר בשמה והמקיים

XIII. Nequis dicat socio suo, *Prope hoc, vel illud idolum exspecta me*; vel aliud hujusmodi. Omnium tamen idolorum nomina exprimere licet, quorum in Scripturis fit mentio: uti Peor, Bel, Nebo, Baal, Gad, & similium. Interdictum autem aliis caussam præbere votum faciendi, vel illud exsequendi in nomine horum idolorum. Non tamen vapulat, nisi qui in nomine idoli vovet aliquid, ac affirmat. Atque

בשמה והוא הנשבע
בשמה:

Atque idem censendum de juramentis per idolum.

Nebu.] Cujus mentio Esai. XLVI, I. *Δαγὼν* vocatur *τοῖς ἑϐδομήκοντα*. Lyranus ait, post Belum fuisse augustissimum Assyriorum numen. Vide quæ de eo, & Gad, memorantur Seldeno, libro de Diis Syris. Nec enim doctissimi viri scrinia compilare est animus.

Ac affirmat.] Vnde & Onkelos, ubi in Hebræo est מכוצה, transtulit קיים, id est, *affirmavit*. Nempe nec falsi numinis appellatione utendum ad aliquid certius asserendum. Vt si cum viris Romanis dicas *Me Hercules*, vel *Epol*, aut cum mulieribus *Mecastor*. Tertullianus libro de idololatria cap. XX: *Consuetudinis vitium, etiam in Christianis, dicere, Me Hercules: dicere & Me Deus Fidius, accedente ignorantia quorundam, qui ignorant, jusjurandum esse per Herculem.*

Idem censendum de juramentis per idolum.] Vti, inquit, non punitur, qui in nomine idoli aliquid vovet, nisi & præstet: ita nec qui jurat per idolum plectendus, nisi idem exsequatur. Ratio est, quia fortasse & votum vovit, & jusjurandum juravit, non sponte, sed coactus. Quare nisi postea reapse præstet, quod vovit, aut juravit; non habetur pro plena voluntate. Quid mirum? quando posteriorum temporum Iudæi putarunt, non omnes juramenti formulas habere vim obligandi, aut perjurii pœnam: sed certas demum, quæ in Thalmude leguntur. Et profecto, si adjungerentur ad jurandum per Iovem, aut alios gentium Deos, id flocci fecisse, eoque gentiles ursisse, ut jurarent juramentum, quo obligari se putarent; docet illud Martialis lib. XI, epig. XCV:

Ecce negas, jurasque mihi per templa Tonantis.
Non credo: jura, verpe, per Anchialum.

Sententia est, Non satis est, quod juras per templum Iovis Capitolini; quandoquidem eum non assis facis, nec te putas juramento istiusmodi obstringi: illud peto, ut jures juramento, quod Iudæis sanctissimum: quale *per Anchialum*, quomodo corrupte dicebant gentes pro חי אלה, *chiala*, ut veteres pronunciarunt: pro quo Masorethæ חי אלה, hoc est, *vivit Deus*. Adi sis, quæ de eo parens meus historiæ Pelagianæ lib. V, part. II.

פרק ששי

CAPUT VI.

העושה אוב או ידעני ברצונו בזדון חייב כרת ואם היו שם עדים והתראה נסקל היה שוגג מביא חטאת קבועה :

QVi Pythonis, aut arioli opera, ſciens volenſque facit, exſcindi meretur. Quod ſi teſtes adfuerint, monituſque ſit, lapidibus obruitur. Sin errore (id factum,) fixum, ſive determinatum adducet ſacrificium.

Fixum ſive determinatum.] Vbi par ratio divitis ac pauperis. Vide, quæ notavi ad capitis III, ſect. I.

ב כיצד הוא מעשה האוב זה שהוא עומד ומקטיר קטורת ידועה ואוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת הארץ בקול נמוך עד מאד וכאילו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו : וכן הלוקח גולגולת המת ומקטיר לה ומנחש לה עד שישמע כאילו קול יוצא מתח׳ שחיו שפל עד מאד ומשיבו כל אלו מעשה אוב הן והעושה אחד מהן נסקל :

II. Cujuſmodi eſt illud opus Pythonis? Eſt qui conſiſtit, ut offerat certum ſuffitus genus: is manu ſua virgam vibrat myrteam: ac recepta quædam incantationis verba profert: mox conſulit alium, quaſi loquentem ſecum, & interrogatis reſpondentem è terra voce ſubmiſſa admodum; quam auribus percipere non valeat, ſed cogitatione tantum aſſequatur. Similiter eſt, qui cranio mortui arrepto illud ſuffitu imbuat & incantet, donec præeuntem audiat vocem, quæ exeat axillis; & reſpondeatur ei. Hujuſmodi omnia ſunt Pythonica; quique aliquid eorum facit, lapidatur.

Consulit alium quasi loquentem secum.] Non de nihilo est, quod Maimonides noster *quasi loquentem* dicat. Siquidem credidit, quæ de νεκρομαντεία dicuntur, vana esse figmenta: unde commentario in Misnam, disertim ait, eos, qui arte illa, si ars dicenda est, celebrantur, nihil habere potestatis in animas defunctorum. Imo & ille, & R. Levi Ben-Gerson, existimant, Pythonissam, de qua in S.S. agitur, non revera Semuelem eduxisse; sed tantum fascinasse Saulis oculos. Alii Hebræorum censent, dæmonem, forma Semuelis indutum, apparuisse. Sed Rabbinorum vetustiores vere, ut traditur, rem omnem evenisse volunt; quia intra duodecimum mensem à morte Semuelis fiebat. Arbitrantur enim, animas illo spatio non eodem esse in statu, quo postea sunt. Ajunt iidem, si defunctorum animæ per Pythonem excitæ sint; pythomantin videre eas, non audire, ut mulier à Saule consulta; consulentem audire, non videre, uti Saul; eos vero, qui defuncti operâ non indigent, nec videre, nec audire; uti Abner, aliique, qui cum Saule mulierem accesserant. Ac videtur inde quoque esse, quod Maimonides hic dicat, alium quasi loqui è terra, & respondere interrogatis. Nempe quodammodo audit, non videt: uti nec Saul vidit.

E terra, voce submissa admodum.] Iesai. XXIX, 4: *Vt dejecta è terra loquaris, & è pulvere mussitet sermo tuus, sitque quasi Pythonis è terra vox tua, & è pulvere sermo tuus pipiat.* Vide & Esa. VIII, 19.

Similiter est, qui cranio mortui, &c.] Notum talia à Magis adhiberi solita. Vnde inter cætera Appulejus, magiæ accusatus, quod σκελετὸν sibi fieri curasset, ait: *Tertium mendacium vestrum fuit, macilentam, vel omnino evisceratam formam diri cadaveris fabricatam, prorsus horribilem & larvalem. Quod si compertum habebatis adeo evidens signum magiæ, cur mihi, ut exhiberem, non denuntiastis?* En *evidens signum magiæ* nuncupat. Et aliquanto ante: *Quod me ajunt ad magica maleficia occulta fabrica, ligno exquisitissimo comparasse; & cum sit sceleti forma turpe & horribile, tamen impendio colere, & Græco vocabulo nuncupare* βασιλέα.

Et incantat illud.] מנחש David de Pomis ait, eum esse, qui cogit spiritum, ut sibi futura prænuntiet. נחש in S. Scriptura est *augurari, ominari,* & tam in bonam, quam malam partem sumitur. Ita ut etiam de eo usurpetur, qui futura prudentiâ suâ prævidet. A נחש *serpens* deductam vocem, non ambigo. nam ejus in auguriis, & incantationibus, aliisque sacris, magnus erat usus. Vnde Hesychius: Οἰωνὸς, ὄφις· ἐπιεικῶς γὰρ λέγεται εἰς τὰς μαντείας τοὺς ὄφεις ἔχειν, οὓς καὶ οἰωνοὺς ἔλεγον. Homerum

adi Il. β, & ibi Eustathium. Atque hinc etiam mos ille apud Ethnicos serpentem appingendi diis. Iustin. Apol. II. pro Christianis: παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ᾽ ὑμῖν θεῶν ὄφις σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται. *Omnibus, qui apud vos dii habentur, appingitur serpens, ut magnum symbolum & mysterium.* Orus Apollo quoque ait apud Ægyptios, Οὐβαῖον, ὅ ἐστιν Ἑλληνιστὶ βασιλίσκον, χρυσοῦν περιτιθέασθαι τοῖς θεοῖς· *Vbæum, id est, Græce Basiliscum, aureum circumponi Diis.* Locis etiam sacris serpentem appositum, indicio est illud Persii:

Pinge duos angues; pueri, sacer est locus.

Porro serpentis eam venerationem acceperunt Græci à Cadmo. Phœnices enim serpentem religiosissime, ut Deum, coluisse; ostendit Eusebius in Præparat. Euang. Nec Pytho, & Apollo Pythius, aliunde quam à serpentis cultu. Nam פתן *aspis*. Ita & Pythonissa I Sam. XXVIII, 7. vocatur *domina* אוב *ob*, sive *oph*, quod idem. Sane ab *oph*, ὄφις, uti & ab אוב, οὐβαῖος: de quo ex Oro jam vidimus. Fortasse etiam, quod Cadmum in draconem esse confinxit Græcia; non aliud sibi vult, quam quod relatus sit in semideos. Atque eo etiam fine sepulchro ejus fuerit inscripta imago serpentis. Nisi magis placet, isto significasse, quod primus ex Oriente in Græciam attulisset religionem Phœniciam, qua in serpentis imagine Deus coleretur. Sane solent in sepulcris poni ea, quæ defuncti beneficia, vel aliud ad memoriam eorum pertinens indicarent. Inde ad Vlyssem umbra Elpenoris Odyss. XI.

——— Πῆξαί τ᾽ ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμὸν
Τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον.

Fige super sepulchrum remum,
Quo vivus remigabam. Virgil. in VI:

Ingenti mole sepulchrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque.

Et in summo Archimedis *sepulchro, sphæram fuisse positam cum cylindro;* auctor est Tullius in V Tuscul. quæst. Etiam Rabbini tradunt, Iosuæ sepulcro impressam fuisse Solis imaginem; & inde volunt appellatam esse urbem תמונת חרס, *Similitudinem Solis.* Vnde Ios. XV, 10. ubi Hieronymus *Thamna:* LXX autem πόλιν ἡλίου. Sed longius recessimus. Redeo ad מנחש, quod & pro hariolis poni reperias apud Hebræos. Vide, quæ de variis eorum generibus annotavit doctissimus Cochus.

ג. כיצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע

III. Quod est opus arioli? Os avis, cui nomen *Iaduah*, inserit ori suo,

בפיו ומקטיר ועושה מעשים
אחכ׳ עד שיפול בנכפה
וידבר בפיו דברים שעתידים
להיות וכל אלו מיני כו״ם
הן ואזהרה שלהן מניין שנ׳
אל תפנו אל האובות:

suo, & suffitum, aliaque facit, donec fiat mente commotus, & loquatur, quæ videntur eventura. Vniversa hæc sunt idololatrici generis: atque eorum interdictum habemus, cum dicitur, *Ne * vos convertatis ad Pythones.* * Levit. 19. 30.

* *Iaduah.*] ידוע, *jaduah*, non hic est vocabulum, ut Grammaticorum filii loquuntur, adjectivum, quomodo signat *notum*: sed rei per se subsistentis proprium nomen; idque animantis, ut ait R. David Kimchi in libro Radicum. Maimonides noster magis determinat, cui est עוף, *avis*. Specialius etiam alii; quibus placet esse, quam Theocritus in Pharmaceutria vocat ἴυγγα, Latini *motacillam* nuncupant.

Donec fiat mentis commotæ.] נכפה interpretantur *morbum caducum*. David de Pomis: הנכפה חולי שיפול אדם בארץ בשגעון · וסבתו נודעת בספרי רפואות : וכן אנחנו קורין לחולי זה חולי הנופל· id est, *Nechepha morbus est, quo cadit homo in terram cum furore: caussa autem ejus constat ex libris medicis: ideoque nos vocamus morbum illum morbum caducum.* Hic tamen pro μανία seu *furore vatum* accipio; unde & μάντεις Græcis nuncupati sunt.

ד׳ הנותן מזרעו למולך
ברצונו בזדון חייב כרת
בשוגג מביא חטאת קבועה
ואם עשה בעדים והתראה
נסקל שנא׳ ואשר יתן מזרעו
למולך מות יומת וגומר
ואזהרה שלו מנין שנאמר
ומזרעך לא תתן להעביר
למולך ולהלן הוא אומ׳ לא
ימצא בך מעביר בנו ובתו
באש:

IV. Qui de semine suo offert sciens volensque, exscinditur: sin errore, sacrificium præfinitum (ad expiationem sui) adducit. Quod si testibus fecerit præsentibus, & post admonitionem sui; lapidatur, juxta illud: *Et * qui de semine suo offert Molocho, moriendo morietur.* * Ibid. 20. 1. Interdictum autem hac de re invenitur his in verbis: *Et * de semine tuo ne des ad transducendum Molocho.* * Ibid. 18. 21. Alio etiam loco dicitur, *Ne * reperiatur inter vos, qui filium, aut filiam suam, per ignem traducat.* * Deut. 18. 10.

Qui de semine suo offert Molocho.] מולך Molocho haud dubie nomen impositum, tanquam Regi, & maximo Deorum. Nam id honoris Soli mortalium profanorum antiquissimi dabant. Vnde non immerito Maro XI Æn.

Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo.

Servius ad eum locum, *Summe Deum*, inquit, *ex affectu colentis dicitur. Nam Iupiter summus est.* Sed non attendit Servius, Solem ab antiquissimis, ut Deorum maximum, cultum esse: nominaque Iovis, Saturni, Martis, Liberi, Ori, Osiridis, aliaque multa, Solem significasse. Qua de re Macrobius fuse lib. I. Saturnal. cap. XVII, & sex sequentibus.

ה כיצד היו עושין מדליק אש גדולה ולוקח מקצת זרעו ומוסרו לכומרים עובדי האש ואותן הכומרים נותנין הבן לאביו אחר שנמסר בידן להעבירו באש ברשותו ואבי הבן הוא שמעביר בנו על האש ברשות הכומרים ומעבירו ברגליו מצד זה לצד אחר בתוך השלהבת לא שהוא שורפו למולך כדרך ש ששורפין בניהם ובנותיהם לעכו"ם אחרת אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמו מולך לפיכך העושה עבודה זו לכו"ם אחרת חוץ ממולך פטור:

V. Quomodo (id fiebat?) Accenso igne magno, partem sui accipiebant seminis, quam dein Sacerdotibus igni servientibus tradebant. At Sacerdotes, ubi filium accepissent, eum patri restituebant; quo ipse ex sententia sua eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permissu sacerdotum, per ignem agebat. Pedibus autem jubebat transire, donec, flammæ quicquid erat, emensus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos suos aliis exurebant Diis: sed cultus ille Molochi tantum in transitu consistebat. Ideoque, qui hunc cultum alteri, quam Molocho, exhiberet, absolvebatur.

Quomodo id fiebat?] Dissentiunt homines doctissimi, utrùm infantes per ignem tantummodo fuerint traducti; quæ Aben-Ezræ sententia est: an vero cremati; ut volunt Moses Gerundensis, & Isaacus Abravanel.

vanel. Qui posteriorem sententiam sequuntur, addunt, propterea in sacris usurpata tympana, ne ploratus infantium audiretur. Atque hoc colligunt ex Ier. VII, 31: *Ædificarunt excelsa Tophet, quod est in valle filii Hinnom, ad exurendos filios & filias suas igni.* Estque in hac etiam sententia Cyrillus Magnus comment. in Esaiam. Qui vero existimant, tantummodo per ignem traductos, in partes advocare possunt Patres Sexti Constantinopolitani in Trullo habiti. Nam Canone LXV, dicunt, Τὰς ἐν ταῖς νουμηνίαις ὑπό τινων πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἴκων ἀναπτομένας πυρκαϊὰς, ἃς καὶ ὑπεράλλεσθαί τινες κατά τι ἔθος ἀρχαῖον ἐπιχειροῦσι, ἀπὸ τοῦ παρόντος καταργηθῆναι προστάσσομεν. *Qui in noviluniis à quibusdam ante officinas & domos accenduntur, rogos, (supra quos etiam antiqua quadam consuetudine transilire audent) cessare jubemus.* Per morem antiquum ibi designari ignem à Manasse incensum, docuit Zonaras. Quod si Moloch Apollo est, faverit eidem opinioni Maro, XI Æneid.

—— Cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem,
Cultores multa premimus vestigia pruna.

Scio, Molochum potius credi Saturnum. Sed enim, quid de eo videatur, ex Macrobio jam diximus. Atque ut apud Isidorum quoque legas in VIII Originum, cap. XI: *Apud Assyrios Bel vocatur quadam sacrorum suorum ratione & Saturnus, & Sol.* Quæ etsi verissima sint, non propterea tamen placent; qui infantes crematos negant. Quid enim impedit, quo minus uterque mos obtinuerit, & ille cremandi, & alter per ignem traducendi? Crudele multis videtur sacrificare liberos. Et sane est. Nihil tamen certius, quam gentiles immolasse suos liberos. Id Ægyptios fecisse, testis Athenæus, lib. IV. Carthaginenses quoque, Phœnicum colonos, hunc morem recepisse, docent Didorus, lib. XX, & Trogus, sive malis Iustinus, lib. XVIII. Etiam Ennius de iis:

Ille suos Divis mos sacrificare puellos.

Quid gentium alias persequar? Vide quæ pio & erudito opere de Christi Satisfactione, cap. X. scripsit divinarum humanarumque literarum scientissimus Hugo Grotius.

Permissu Sacerdotum.] רשות, *permissio, licentia:* unde & ponitur pro loco proprio: ut ædes alicujus sunt רשותו. Et רשות הרבים Abod Zara, cap. II, §. 3. *licentia multorum*; id est, locus publicus.

ו אינו חייב כרת או

VI. Neque vel exscindebatur, vel

סקילה עד שימסור בנו למולך ויעבירו ברגליו באש דרך העברה: מסר ולא העביר העביר ולא מסר או שמסר והעביר שלא כדרך העברה פטור · ואינו חייב עד שימסור מקצ׳ זרעו ויניח מקצת שנאמר כי מזרעו נתן למולך מקצתו ולא כולו ·

vel lapidabatur quiſquam, niſi prius tradidiſſet filium ſuum Molocho, & adegiſſet ad eo modo tranſeundum pedibus per ignem. Si tradidit, nec fecit ut tranſiret; vel ut tranſiret fecit, non autem obtulit; denique ſi cauſſa eſt tranſitus, ſed non recepto tranſierit modo; liber pronunciabatur. Neque reus peragitur, niſi partem ſeminis tradiderit, partem retinuerit. Quippe dicitur, *Qui* * *de ſemine ſuo dederit Molocho.* Quaſi dicas, qui partem dederit, non totum.

*Levit. 20. 3.

Qui partem dederit, non totum.] Mira concluſio: reus eſt, qui filiorum aliquem obtulerit Molocho; qui verò omnes, liber eſt. Ajunt Hebræi, ideo hoc inſtitutum, quia ſiquis unum tantùm filium obtulerit, morte ſua expiaret peccatum illud. At ſi omnes obtulerit, gravius eſſe delictum, quam ut morte expiari poſſit. Ideoque hominem illum hic quidem effugere pœnam; ſed à Deo vita æterna orbari. Alii obtinuiſſe morem volunt, ut unus tantummodo filius offerretur; cujus oblatione, pro omnibus offerentis liberis, ſatisfieret: eoque, ſi non unus, ſed univerſi offerrentur, recedi à cultu, qui Molocho præſtari ſolet: eaque de cauſſa talem eſſe immunem à pœna, qua afficitur, qui Molocho filium ſuum obtuliſſet. Sed magis mihi probatur ſententia Iſaci Abravanelis: qui exiſtimat, eo dicere Scripturam, *Qui dederit de ſemine ſuo*; quia parum veriſimile foret, repertum iri quemquam, qui univerſam ſobolem ſuam offerret Molocho. Tantum igitur abeſt, ut trium liberorum pater, ſi tres obtulerit, liber ſit à pœna, ut tanto magis pœnæ ſit obnoxius. Sed ſi, ut Maimonides ait, *de ſemine* ſignificat partem, non totum: quid ſtatuendum, ſi filius offeratur unigenitus, ubi idem unica, & univerſa ſoboles? Hic unigenitum dixeris ſeminis partem ratione totius, ut vocant, potentialis. Nam ut actu filium habuerit unum, poteſtate tamen habuit plures.

ז אחד זרע כשר ואחד זרע פסול אחד בניו ובנותיו

VII. Tantidem autem cenſentur proles legitima, & illegitima:

אחד בניהם ובני בניהם
על כל יוצאי ירכו הוא חייב
מפני שהן זרעו אבל אם
העביר אחיו או אחיותיו או
אבותיו או שהעביר עצמו
פטור העביר אחד מזרעו
והוא ישן או שהיה סומא
פטור :

tantidem quoque liberi, & nepotes, vel pronepotes, aut quicumque ex femore ejus. Vt reus sit propterea, quia ex semine ejus sint. Sed siquis traduxisset fratrem, sororem, patrem, ipseve transiisset, liber erat: ut etiam si traduxisset aliquem è semine suo, sed dormientem, aut cæcum.

Proles legitima & illegitima.] Sive, *Semen legitimum & illegitimum.* זרע כשר וזרע פסול. Vox כשר à Rabbinis, ubi de prohibito & licito sermo est, sæpe usurpatur. Ita mulier כשרה opponitur menstruatæ: ac semen כשר, id est, *rectum*, seu *legitimum*, semini פסול falso, id est, illegitimo. פסל, quod Rabbinis est, *adulterare*, seu *falsificare*, & *inquinare*, est à פסל *sculptile*, deductum: quia talia in falsorum Deorum honorem fiebant.

Sed dormientem, aut cæcum.] Hunc, vel illum, qui traduxerit, eo liber pronunciatur, quia incedere neuter potest. Volunt enim Hebræi, pueros, qui offerrentur, ignem transiisse saltabundos: דרך העבודה הכי דמי אמר אביי פרגא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כמשוורתא דפורייא. Transtulit doctiss. Cochus: *per modum transductionis. Cujusmodi illa est? Ait Abai: Ordo ferentium in medio erat: ignis hinc inde ardebat. Rabba ait: Vt qui saltant in festo sortium.*

ח מצבה שאסרה
תורה היא בנין שהכל
מתקבצין אצלה ואפילו
לעבוד את השם שכן היה
דרך עבודת כו"ם שנאמר
ולא תקים לך מצבה וכל
המקים מצבה לוקה· וכן
אבן משכית האמורה
בתורה אע"פ שהוא

VIII. Statuæ nomine in lege prohibitæ censetur structura, ad quam se omnes congregant; quamvis id fiat ad serviendum Deo vero. Talis enim est cultus idolorum. Dictum autem est, *Neque * eriges tibi statuam.* Quisquis igitur eam erigit, vapulat. Similiter, quisquis se incurvat super lapide figurato, de quo Lex loquitur, etsi vero id Deo præstet, vapulat.

* *Deut.* 16. 22.

*Levit. 26. 1. שנ׳ ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מפני שהיה דרך עכו״ם להניח אבן לפניה להשתחוות עליה לפיכך אין עושין כן לה׳ ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה:

pulat. Quia dictum: *Neque * figuratum lapidem ponite in terra vestra, ut vos incurvetis super eo.* Id enim in idolorum cultu obtinebat, ut lapis poneretur, super quo sese prosternerent. Ac propterea nefas id agere in veri Dei cultu. Nec tamen vapulabit, nisi manibus pedibusque super lapide prostratus jacuerit. Hujusmodi enim incurvationem Lex designat.

Statuæ nomine in lege prohibitæ.] Scriptoris nostri hæc sententia est, non statuas quasvis, sed superstitiosas duntaxat, esse interdictas: non illas itidem, quæ in rei alicujus testimonium ponerentur. Qualis illa Iacobi Genes. xxviii, 22. verbis istis designata: *Hæc strues lapidum, quam disposui in statuam.* Item xxxi, 52: *Testis cumulus iste, & testis statua illa est.* Ideoque verba hæc, *Ne erigas tibi statuam, quam aversatur Dominus Deus tuus:* exponunt Hebræi de statua ad superstitionem constituenda; non illa, quæ ad memoriam ponitur. Sic infrà cap. viii, §, 5. ait, non alios prohiberi lucos, quam qui idololatriæ ergo plantati sunt.

Super lapide figurato.] Apud Mosen Levit. xxvi, 1. est אבן משכית. quod secundum R. Bahye, & alios, notat lapidem effigiei, sive figuræ: hoc est, lapidem pictum, vel cælatum. Sententia igitur, (ut est apud R. Bahye) ejusmodi est, מנהג עובדי עבודה זרה היה שהיו מציירין אבן בציור נאה ונותנין האבן לפני הצלם ומשתחוים עליה לפניו׃ *Mos idololatricus erat, figurare lapidem pulcræ effigiei, eumque ponere coram idolo, & super illo se coram hoc prosternere.* Sed aliter R. Salomo: qui interpretatur משכית, à סכה, hoc est, *cooperuit:* ut sic lapis pavimenti dicatur, quia is terram contegit. Onkelos vero intelligit אבן סגידה, *lapidem humiliationis;* fortè mutato כ in ח. Nam סחה, *humiliatio.* Ita significabitur lapis, super quo se incurvarent, & prosternerent: non ante quem, sive cui se incurvarent; ut alii interpretantur.

Id enim in idolorum cultu.] Significat, eum esse morem gentilium, ut ante idolum, pavimentum sternatur lapide, in quo aliquæ sculptæ sint figuræ: ac videntur istæ quippiam expressisse, quod ad idoli illius honorem

norem pertineret: finis verò lapidis adeo affabre facti erat, ut super illo se prosternerent, adoraturi idolum ibidem erectum.

ט בד״א בשאר הארצות אבל במקדש מותר להשתחוות לה׳ על האבנים שנאמר בארצכם בארצכ׳ אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש :

IX. Hæc de reliquis locis capienda: in sanctuario autem licet Dominum adorare super lapide. Quia dicitur, *In * vestris terris*. (hoc est,) Nequaquam vos in terris vestris prosternetis super lapide, ut (prosternetis) super sanctuarii lapide glabro & nullam effigiem habenti. *Levit.26.1.

In sanctuario autem licet Dominum adorare] uper lapide.] Quia lapis illic nullam habeat effigiem, ac nullus ignorat, hic soli Deo vero cultum exhiberi: at aliis in locis suspicari quis potest, idolis, aut ipsis lapidibus, cultum præstari.

י ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן להבדיל ביניהן ובין האבני׳ ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן :

X. Hanc ob caussam solebat omnis Israel in synagogis, quæ lapide essent substratæ, storeas sternere, aut straminis genus, quo inter ipsos, & lapides, aliquid intermedium foret. Quod si deesset, quo lapides contegerent; alium in locum ibant, atque ibi se prosternebant, vel in latus inclinabant, ne facie lapides contingerent.

יא כל המשתחוה לשם על האבנים המפוצלות בלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכין אותו

XI. Quicumque Deum adorat super lapidibus glabris, effigiem nullam habentibus, nec id faciat manibus pedibusque extensis; non

 vapu-

מכת מרדות אבל לעכ״ום אחר השתחויה בפישוט ידים ורגלים או בלא פישוט ידים ורגלים משעה שיכבוש פניו בקרקע נסקל :

vapulat, ſed rebellionis ictibus percutitur. At idololatriam exercens, ubi ſe proſtraverit, ſive manibus pedibuſque extenſis, ſive iis non extenſis, ab ea hora, qua faciem ſolo admoverit, lapidandus erit.

Non vapulat, ſed percutitur ictibus rebellionis.] מכת מרדות *ictus rebellionis* infliguntur ob tranſgreſſionem præcepti, ut loquuntur, affirmantis; id eſt, cum Deus jubet aliquid facere, & negligit homo. Tales percutiebantur, non XL ictibus, ut cæteri, qui לא תעשה, id eſt, *ne facias*, ſeu interdictum tranſgreſſi erant; verum uſque dum exſpirarent. Eadem pœna quoque ſtatuta erat in eos, qui Rabbinorum ſtatutis non parebant. Vide Aruch.

יב הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בין אלן סרק בין אילן מאכל אע״פ שעשאו לנוי למקדש וליופי הרי זה לוקה שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה׳ אלהיך מפני שהיה זה דרך עכ״ום נוטעין אילנות לצד מזבח שלהם כדי שיקבצו שם העם :

XII. Qui arborem juxta aram plantat, vel in atrio; ſive arbor ea ſterilis, ſeu frugifera fuerit; quamvis id fecerit, quo templum ornatus pulchriuſque redderet; nihilominus plectendus eſt. Quia dicitur, *Ne* * *plantes lucum qualiſcunque arboris juxta aram Domini Dei tui.* In cauſſa eſt, quod mos ille idololatris eſſet, plantare arbores ſecundum altare ſuum, ut ibi populus congregaretur.

* *Deut.* 16. 21.

יג אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות אע״פ שהוא כבנין ואינו עץ נטוע הרחקה יתרה היא שנאמר כל עץ אלא כל

XIII. Vetitum etiam in templis facere è ligno porticum intercolumniis diſtinctam, quomodo exſtrui atria ſolent; utcumque ædificii forma ſit, nullaque plantata ſit arbor: qua ratione plurimum receditur. Quippe dicitur, *Omne lignum.*

האכסדראות והסבכות ה
היוצאות מן הכותלים שהיו
במקדש של אבן היו לא
של עץ :

lignum. Ideoque omnia atria cum intercolumniis, & perplexum opus ad ramorum formam ex parietibus procedens, è lapide, non è ligno erat.

Vetitum etiam in templo facere è ligno porticum intercolumnio distinctam.] אכסדרא Davidi de Pomis exponitur, אולם מסבב עם עמודים *porticus cincta columnis.* Vox haud dubiè facta ex ἐξέδρα, de qua pluribus non agam. Vide quæ ad Middoth cap. I. comm. V, & VII, notavit vir ut genere, animi integritate, doctrinaque egregius, ita præclare de Hebræis literis meritus Constantinus l'Empereur.

Qua ratione plurimum receditur.] Verba hæc, הרחקה יתרה היא, significare puto, *Qui recessus valde est longinquus.* Si mentem requiras, ea idem notant, quod Latinis *superabundans cautela est.* Lex dixerat: *Ne plantes lucum qualiscumque signi apud aram Domini Dei tui.* Hebræi non modo arborem plantatam refugiunt; sed & columnas è ligno factas, ac statutas. Scilicet ne ad illicita veniretur, etiam iis abstineri jubent, quæ per se licita erant. Hinc in Pirke Aboth cap. I, §, I. עשו סיג לתורה, *sepem facite pro lege.* Vbi *Sepem* de traditionibus accipiunt, quæ legis transgressione hominem arcent.

פרק שביעי

CAPUT VII.

מצות עשה היא לאבד
עבודת כוכבים ומשמשיה
וכל הנעשה בשבילה שנא׳
אבד תאבדון את כל
המקומות כי אם כה תעשו
להם וגו׳ ובארץ ישראל
מצוה לרדוף אחריה עד
שנאבד אותה מכל ארצנו׳
אבל בחוצה לארץ אין
אנו מצווים לרדוף אחריה

IN mandatis est, ut tollatur idololatria, & huic inservientia, & quicquid ejus caussa fit. Quia dicitur, *Perdendo * perdes omnia loca. Sic enim facietis illis*, &c. In terra autem Israelis persequi eos jubemur, donec ditione omni exegerimus. Extra vero terram nostram non jubemur eos persequi, præterquam iis in locis, quæ armis nostris subjecimus. Quia dicitur, *Et * perdetis nomen eorum ex loco* ISTO.

* *Deut.* 12. 2.

* *Ibid.* 12. 13.

אלא כל מקום שנכבוש אותו נאבד כל עבודת כו"ם שבו שנא' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהן ואי אתה מצוה לרדוף אחריהן בחוצה לארץ:

Itaque tantum juberis idololatriam exſcindere in terra Iſrael; non item extra eam.

Extra vero terram noſtram non jubemur eos perſequi.] Mens autoris eſt, teneri Iſraelitas ex terra ſancta exſtirpare idola, & miniſtros ejus, atque adeo omnem illorum memoriam. At in cæteris, quæ ſubigerent, locis, tantum obligat eos ad amovenda idola.

ב עבודת כו"ם ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שתים אחת משום ולא תביא ואחת משום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם:

II. Idolis, & eo quod illorum uſibus ſervit, quodque oblatum illis eſt, omnique eo, quod illorum cauſſa factum eſt, quæſtum facere prohibemur: quia dicitur, *Neque* * *adduces abominationem in ædes tuas.* Quique uno omnium iſtorum quæſtum fecerit, bis vapulat: primum propter verba illa, *Non adduces:* iterum ob verſiculum, *Neque* * *adhærebit manibus tuis quicquam ex anathemate.*

* Deut. 7. 26.

* Ibid. 13. 19.

Quæſtum facere prohibemur.] אסור בהנאה formula Hebræis uſitata, qua denotant, nec vendere rem aliquam, neque uti nos ea poſſe, quomodocumque id fiat. Ita lapidibus delubrorum idolis dicatorum, alias ad ædes extruendas, uti vetitum erat. Cibos quoque diis falſis ſacratos religioſe cavebant veteres Chriſtiani. Vnde B. Martyr Iuſtinus, dialogo cum Tryphone Iudæo: Ὅπερ οὐχ ὑπομένουσι πρᾶξαι οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπιγνόντες τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν, ἀλλὰ πᾶσαν οἰκίαν καὶ τιμωρίαν μέχρις ἐσχάτου θανάτου ὑπομένουσι περὶ τοῦ μήτε εἰδωλολατρῆσαι, μήτε εἰδωλόθυτα φαγεῖν. *Quod in ſe admittere non audent, qui ex gentibus per Ieſum Chriſtum crucifixum cognoverunt conditorem rerum univerſarum Deum; ſed cruciatum & ſupplicium omne potius*

potius ad extremam usque mortem toleraverint, quàm vel simulachra colant, vel simulachris immolata comedant. Subdit porro, pro Christianis veris haut duci oportere, qui εἰδωλολύθοις vescantur. Quæ verba eo spectant, quia dixerat Trypho, esse Christianos, qui dicerent, iis se citra culpam, vel noxam, vesci posse. Sed vel beatus Martyr rigidius aliquanto locutus, vel verba ejus sic capere oportet, plane iis abstinendum esse, si res ea scandalum sit præbitura. Quod fiat, si idolis oblata in εἰδωλείῳ comedantur: ubi Sacerdotes in idoli honorem solent epulari. Ac propterea etiam videtur addidisse disertim, *qui ex gentibus Iesum cognoverunt:* nempe ut ostenderet, Iudæis ad Christum conversis licere quidvis edere extra εἰδωλεῖον. Sane rescriptum Apostolorum de abstinendo ab εἰδωλοθύτοις, quod est Actorum xv, 29. solum loquitur de iis, qui ex pago deditis sese Christo aggregassent. Optime hæc intelligi possunt ex beati Pauli epist. 1 ad Corinth. cap. VIII, & x. Quæ inter se collata ostendunt, sanctum Apostolum voluisse, ut Christiani in εἰδωλείῳ, seu fano, aut delubro idolorum minime comedant oblata idolis. Vnde ait cap. x. Ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ· οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. *Quæ immolant gentiles, dæmoniis immolant, & non Deo: nolim autem vos participes dæmoniorum esse.* Rursum paullo post: Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλὰ οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia mihi licent, at non omnia conferunt.* Videantur tota duo capita, quæ allegavi. Porro ut Iudæi, & Christiani, εἰδωλοθύτοις, ita & gentiles ex hostia piaculari aliquid edere nefas habuere: uti & illa in cujus sanguine jusjurandum conceptum erat, quia execrationes in illius caput redundare credebant, qui violasset religionem jurisjurandi. Vnde tales hostias ab indigenis defossas, ab peregrinis in mare projectas, docet Eustathius: Τὰ ἐπὶ ὅρκοις σφαγιαζόμενα, inquit, οἱ μὲν ἐγχώριοι κατώρυττον, κρύπτοντες ὑπὸ γῆν· οἱ δὲ ἐπήλυδες κατὰ σχῆμα σύνηθες, ἢ ἄλλο τι ὅμοιον ὁποῖον, ὡς ἐκ τοῦ κάπρου δῆλον ἔσται, ὃν ἐπὶ ὅρκῳ σφάξαι πρὸ ὁ βασιλεύς, γίνεσθαι δὲ ὅλως ἀπόμωτον ἦν. Idem rursum: ἐπεὶ τοῖς γε ἀρχαιοτέροις ἐς τὰ ἱερεῖα ἦν καθεστηκὸς, ἐφ' ᾧ τις ὅρκον ἐποιήσατο μηδὲ ἐδώδιμον εἶναι τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ.

Quique uno omnium istorum quæstum fecerit, bis vapulat.] In Maccot, cap. III, §, 2. vapulare is dicitur, qui פיגול, id est, *abominabile*, comederit.

III. De

ג בהמה שהקרבות לעבודת כו"ס כולה אסורה בהנאה אפילו פרשה ועצמותיה וקרניה וטלפיה ועורה הכל אסור בהנאה לפיכך אם היה בעור סימן שיודע בו שזה העור תקרובת כו"ם הוא כגון שהיו עושין שקורעין קרע עגול כנגד הלב ומוציאין הלב הרי כל אותן העורות שהן כך אסורין בהנאה וכן כל כיוצא בזה:

III. De juramento, quod obtulerunt ad quæstum, quicquam lucrifacere, prohibitum est: etiam de stercore, ossibus, cornibus, ungulis, pelleque ejus; de omnibus, inquam, istis quæstum facere vetamur. Quod si in pelle nota foret, & indicatum, pellem eam idolis esse oblatam; ut fiebat, cum rotundo foramine, ex adverso cordis facto, cor per illud extrahebant: ex pelle hujusmodi inconcessum erat lucrum, ut & cæteris talibus.

Cum rotundo foramine ex adverso cordis.] Tradit Maimonides in notis ad Misnajot, ע"ז פ"ב ס"ג, hunc fuisse cultum gentilium. הוא מין עבודת הבעלים *est species idololatræ.* Videntur gentiles (si Hebræos audimus, qui tamen, unde illud hauserint, nescio) ad extrahendum cor animantis, foramen circuli, aut potius cordis forma fecisse; & si foramen illud per errorem in longum disruptum fuisset, illam pecudem pro inutili ad sacrificia habuisse. Habes idem in Aboda Zara, cap. II, §, 4. רבן שמעון בן גמליאל אומר בזמן שהקרע שלו עגול אסור משוך מותר *Raban Simeon Ben Gamliel ait, quando incisura est orbicularis, prohibitas esse* (pelles,) *ubi oblonga, licitas.* Pelles eæ, quibus incisura rotunda est, vocantur ibidem עורות לבובין, *pelles cordium.*

ה מה בין עבודת כו"ס של גוי לעכו"ם של ישראל עבודת כו"ס של גוי אסורה בהנאה מיד שנא' פסילי אלהיהם תשרפון באש משפסלו נעשה לו אלוה ושל ישראל אינה

* Deut. 7. 25.

IV. Quod discrimen est inter idololatriam gentilis, atque Israelitæ? Idola gentilium simpliciter sunt prohibita ad quæstum. Quia dictum, *Sculptilia* * *Deorum eorum igne exurentur.* (Nimirum) simulac sculpta, pro Diis habebantur. At sculptili Israelis non ante quæstum facere

אסורה בהנאה עד שתעבוד שנאמר ושם בסתר עד שיעשה לה דברים שבסתר שהם עבודתה ומשמשי עבודת כו״ם בין של גוי בין של ישראל אינן אסורין עד ש שישתמשו בהן לעבודה זרה:

facere prohibemur, quàm cultus ei exhibitus ſit. Quia dicitur, * *Expoſuerit in occulto.* Hoc eſt, donec in occulto ſervierit recepto colendi modo. Sed ea, quæ inſerviunt cultui idolorum, ſeu gentilium, ſeu Iſraelitarum, non ſunt interdicta, priuſquam in cultu ea more gentium fuere adhibita.

*Ibid. 27.15.

Idola gentilium ſimpliciter ſunt prohibita ad quæſtum,] Sumtum ex Aboda Zarâ cap. IV. §. 4. ע״ז של נכרי אסורה מיד ושל ישראל אינה אסורה עד שתעבד Non interpretor, quia verba eadem ſunt. Cur מיד i. e. *è manu* ſimulatque perfectum eſt, illicitum habeatur gentilis idolum; Iſraelitæ non antequam cultus ei exhibitus ſit; ratio eſt, quia ille, ut ait Autor, id pro Deo mox habet; Iſraelita non item. Poteſt enim pœnitentiâ duci, antequam colat. Vnde requiritur, ut priùs idolum in occulto loco ponat; quia, publicè colere id metu judicum non auſus, videtur clam habere, ut colat. Conſtat autem, gentiles ſolitos quoque domi ſuæ habere ſimulacra deorum. Vnde Plinius tertio epiſtolarum libro: *Emi autem, non ut haberem domi, verùm ut in patria noſtra celebri loco ponerem.* Non mirum autem, Deum vetuiſſe, ne quis domi ſuæ haberet talia: quando & legibus apud Romanos cautum id fuit: *Separatim nemo habeſſit Deos: neve novos, ſed ne advenas, niſi publicè adſcitos, privatim colunto.*

ה העושה עבודת כו״ם לאחרים אע״פ שהוא לוקה שכרו מותר ואפילו עשאה לגוי שהיא אסורה מיד מפני שאינה נאסרת עד שתגמר ומכוש אחרון שגומרה אין בו שוה פרוטה:

V. Ejus, qui idolum aliis fabricat, tametſi ipſe vapulet, merces tamen conceſſa eſt: imò etiamſi gentili illud idolum fecerit, ipſumque continuò prohibitum ſit. Nec enim prohibitum eſt, niſi fuerit perfectum: ictus autem ultimus, quo perficitur, non cenſetur unius oboli.

Ejus, qui idolum aliis, &c.] Traditur idem in Gemara Aboda Zarà cap. I.

cap.1.§.8. ע"ז מאן קא גריס לה גמר מלאכה ואימת הויא גמר מלאכה במכיש אחרון מכיש אחרון לית בה שוה פרוטה. i. e. *Quid est, quod efficit idolum? consummatio operis. Quando autem consummatur opus? ictu extremo. Ictus autem extremus non valet obolum.* Mens est, idoli pretium licitum esse, quia quamdiu idolum perfectum non est, nequeat opifex mercedem exigere. Et quia consummatur extremo ictu, pro illo autem ictu ne obolus quidem solvatur; esse licitam mercedem.

Ictus autem ultimus, quo perficitur.] מכוש & מכש David de Pomis exponit מקבת של פעמון *malleum campanæ* à radice מכש i.e. *percutere.* Vnde מכוש, vel מכיש, *ictus, percussio.*

ז הלוקח גרוטאות מן הגוים ומצא בהן עבודת כו"ם אם נתן מעות ולא משך יחזירם לגוי וכן אם משך ולא נתן מעו' אע"פ שמשיכת גוי קונה כמקח טעות הוא נתן מעות ומשך יוליכם לים המלח:

VI. Qui comparat sibi ferramenta à gentili, atque inter ea invenerit aliqua cultus idololatrici; si jam dederit pecuniam, ac necdum (ille ferramenta) acceperit, reddet ea gentili. Vti & si acceperit, ac necdum satisfecerit. Licet enim, simulatque acceperat, (verè) possideat; (nihilominus tamen) hoc pro erronea emtione censetur. Si jam dederit pecuniam, & (ferramenta) acceperit; projiciunt ea in mare mortuum.

Qui comparat sibi ferramenta.] גרוטאות sunt *fragmenta ferri.* Vnde David de Pomis גירוטא exponit שברין של מתכת *fragmenta metalli.* Vox haud dubiè sumta à Græca voce γρύτη, quod *scruta* Latinis, unde *scrutarii,* qui omnis generis scruta & frivola vendunt. Confirmat sententiam meam Natan autor Aruch, qui ait, גרט מסמרות שבורין ושברי ברזל אשר יתאספו ויתקבצו ולשון יון הוא ויש אומרין כל מיני מתכות בין כסף בין זהב *Clavi fracti, & fragmenta ferri, quæ collecta & coacervata sunt. Vox Græca. Sunt qui dicant, esse omnem speciem metalli, sive argentum, seu aurum sit.*

Si jam dedit pecuniam, & nondum accepit.]In Sulchan Aruch Halachoth מקח וממכר sect. 142. legas, contractum verbis non consummari, quamvis testes adsint; sed varias requiri conditiones. In rebus immobilibus quidem, ut emtor vendenti det nummum, licet tantum obolus sit, in testimonium emtionis. II. chirographum. III. ut possessionem capiat: i.e. præ-

i.e. præſente venditore in re emta deſtruat, vel mutet aliquid: quemadmodum ſi, emtâ domo, partem aliquam ejus deſtruat, vel dejiciat, aut inſtauret, vel ſimile quidpiam agat. IV. ut vas aliquod (non aliam rem) det, quæ ſignum ſit peracti contractus. In jumentis, aut beſtiis requiri, ut vel ea attollat, vel ex loco, in quo erant, abducat. In rebus autem mobilibus; ut eas vel tollat, vel ex loco ſuo auferat, vel denique vas aliquod det, quod ſignum ſit conſummati contractus. Hoc loco ait Maimonides, ſi quis ferramenta emens, pecuniam dederit, & ea nondum acceperit; aut ea acceperit, & pecuniam non dederit; nondum contractum pro rato haberi. Quamvis, ut ipſe ait, מסיכה בגוי קונה, i.e. emtor accepta re, quam emit, eo ipſo tempore poſſeſſor fiat. Sed ratio irriti hujuſmodi contractus eſt, quia fraus fuit: nam idololatrica ferramenta ignarus emit: à contractu autem abeſſe debet omnis dolus: ut teſtatur Maimonides in Iad Chazaqua Halachut Mechira cap. xv. At ſi & merces acceperit, & ſimul pecuniam dederit, reſcindi contractus nequit, eoque ipſe poſſeſſor manet. Et quia vendere ea, aut in uſum ſuum convertere nequit, abjicienda ſunt in mare.

ז וכן גוי וגר שירשו את אביהן גוי יכול הגר לומר לגוי טול אתה עבודת כו"ם ואני מעות טול אתה יין נסך ואני פרות ואם משבאו לרשות הגר אסור:

VII. Sic etiam, ubi gentilis, & Iſraelita peregrinus adeunt hæreditatem patris ſui gentilis, dicet gentili peregrinus: Accipe tu idolis dicata; ego pecuniam ſumam. Tibi vinum cedat libationis; mihi fructus. Quod ſi eorum hæreditas obtigit peregrino, vetita ſunt.

Sic etiam ubi gentilis, & peregrinus.] Hæc iiſdem verbis legas in Codice דמאי *Demai*, ſeu de rebus dubiis, cap. vi, §. 10. Ratio autem, ob quam permutatio iſta concedatur, eſt, ne de more hæreditatis paternæ ad paganiſmum iterum delabatur. Sed hoc tantùm licet, quamdiu nondum in poſſeſſionem ejus venerit: ubi ſemel poſſedit, nefas eſt: nam ſic ex rebus idololatricis quæſtum caperet.

ח צורות שעשאום גוים לנוי מותרין בהנאה וצורות שעשאום לעבודת כו"ם אסורין כיצד כל הצורות

VIII. Imagines à gentilibus ornatus cauſſa factæ, licitæ ſunt ad quæſtum; prohibitæ, quæ cultus ergo fabricatæ. Quemadmodum

הנמצאים בכפרים אסורים בהנאה מפני שחזקתם של עבודת כו"ם הן עשוין והנמצאות במדינה אם היו עומדין על פתח המדינה והיה ביד הצורה צורת מקל או צפור או כדור או סייף או עטרה וטבעת חזקתו שהוא לעבודת כו"ם ואסור בהנאה ואם לאו הרי הוא בחוקת לנוי ומותר.

& omnes imagines in pagis repertæ ſunt ad quæſtum illicitæ, quia ſolent eæ ad cultũ fieri. Quæ verò inveniuntur urbium portis impoſitæ; ſi in manu fuerit forma virgæ, vel avis, vel pilæ, vel gladii, vel coronæ, aut annuli; arguuntur eo ad cultum factæ, eoque illicitæ ſunt ad quæſtum. Sin minus, colligitur ornatus cauſſa factas, eoque ſunt licitæ.

Quia ſolent eæ ad cultum fieri.] שחזקתן של עכום הן עשויין. De voce חזקה conſule Davidem de Pomis. Iuriſdictionem & poſſeſſionem denotat. Item conſuetudinem & receptum morẽ. unde מעמידין את האדם על חזקתו *ſtatuunt hominem ſuper conſuetudinem ſuam.* i.e. judicant eum על מעשיו הטובים או הרעים שהחזיק בם ימים רבים *ſecundum opera bona aut mala, quibus aſſuevit, multo tempore.*

Vrbium portis impoſitæ.] Mos is Orientis videtur, ut Deum tutelarem portis urbium imponerent. Sinenſes hodieque ſimulachrum Dei imponere iis teſtis Gonzalus Mendoza de Sinenſium moribus lib. II. cap. II. Exiſtimat autem Maimonides, ſimulachra publico loco collocari ad cultum.

Si in manu fuerit forma virgæ.] Colligit hic Maimonides indicia, unde quis conjicere poſſit, utrùm ſimulachra ad cultum, an ſolùm ad ornatum facta ſint. Primo loco virgæ meminit: de qua in Gemara Aboda zara cap. I. §. I. מקל שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו כמקל *virga, quæ dominatur toti mundo, ut ſceptrum.* Ita enim hæc transferenda ſunt. Nam, ut ait Raſchi in notis לשון גנאי נקיט כלומר שרודה על כל *verbis ignominioſis,* (ſeu ad contemtum) *utitur, & vult, quæ dominatur ſupra omnem.* i.e. cum Gemara vellet dicere, מקל שרודה על כל העולם dixit contemtu idoli, שרודה את עצמו תחת כל העולם. Nam alioqui hæc conſtructio non ſatis ſit congrua.

Vel avis.] Nam, ut in v. Æn. ait Servius, *nulla avis caret conſecratione, quia ſingulæ aves numinibus ſunt conſecratæ.* Solitum quoq; Homero,

Deos

Deos avibus comparare: unde Eustath. ad Il. 11. Συνήθες τῷ ποιητῇ ὄρνισιν ἐξομοιοῦν τοὺς παρ' αὐτῷ Θεοὺς, καὶ ἐστὶ τοῦτο σεμνότερον. οἰκεῖα γὰρ τοῖς οὐρανίοις τὰ ὑψιπέτη. *Consuetudo est poetæ, avibus assimilare, quos pro Diis habet. Estque hoc iis dignius: quia altivolantia sunt cœlestibus propria.* Hinc & Porphyrius stellis aves immolandas existimavit. Et Ægyptii, teste Oro Apolline, Θεὸν βουλόμενοι σημῆναι, ἱέρακα ζωγραφοῦσι. *Volentes significare Deum, accipitrem pingunt.* Et apud Eusebium lib. 1. de Præparatione Euangelica cap. ult. legas: Ζωροάστρης δὲ ὁ Μάγος ἐν τῇ ἱερᾷ συναγωγῇ τῶν Περσικῶν φησὶ κατὰ λέξιν: Ὁ δὲ Θεός ἐστι κεφαλὴν ἔχων ἱέρακος. *At magus Zoroastres ad verbum sic ait in sacris collectaneis de rebus Persicis: Deus verò caput habet accipitris.* Complexus igitur hoc avis vocabulo Maimonides videtur Deos istos, quibus avis appingeretur. Vti Iovem, cui aquila; Minervam, cui noctua; Iunonem, cui pavo; Apollinem, cui corvus, appingi solebat. At in Gemara Aboda zara cap. 111. §. 1. caussa redditur, quid avis imago apud idolum notet מקופם את עצמו תחת כל העול' כולו ככפור. *quæ occupat totum mundum, ut avis:* ad verbum, *quæ occupat seipsam sub toto mundo, ut avis.* Sed mens est, quæ, ut avis, alas suas extendit super mundum, eumq; velut protegit. Nam, ut suprà notavi, למין נגאי, ad contemtum est prolatum. Sed non intellexit Autor Gemaræ, quid sibi avis vellet, quæ statuis solebat adjungi.

Vel gladii.] Qui non Marti modò sacer, sed etiam Themidi erat: ut Clemens Alexandrinus testis Admonitione ad gentes. Vbi quatuor ejus Deæ arcana refert symbola; origanum, lucernam, ensem, & pectinem, sive τὸ αἰδοῖον γυναικεῖον.

Vel pilæ.] Fortassis Fortunā designat, aut Iovem; qui, ut orbis Dominus, cū globo pingi soleat. Vnde Gemara loco supra citato כדור מקופם את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור *Quæ complectitur totum mundum, ut globus.*

Vel coronæ.] Bacchum constat coronatum fingi, ut eum forsitan signet. Nisi potius capiendus Iupiter, rex hominumq; Deumque. Sanè corona hic, ut signum imperii, ponitur; uti est in Gemara Aboda Zara cap. 111. §. 1. Nam inquit est כעטרת כלב *ut corona canis.* Vox *canis* usurpatur pro מלך *Rex*, per contemtum; ut notat ibidem Raschi. Nec corona solùm Deorum erat: sed coronati quoque, qui Deos colerent. Vnde Lucian. de Dea Syria: Βωμὸς ἔστεπται ἀεὶ, καὶ θυώματα ἔχει. πολλοὶ δὲ καὶ ἑκάστης ἡμέρης καὶ εὐχὴν ἐς αὐτὸν νηχόμενοι, στεφανηφορέουσι. *Ara semper coronata est, & suffitus habet: multique singulis diebus eo natantes ad precandum coronas ferunt.* Hunc coronarum usum gentilibus objectāt

Iuſtinus Martyr in Apologia, ut alios taceam. Sed & victimæ coronari ſolitæ. Maro II. Æn.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

Et ibidem de Minervæ ſimulachro:

Virgineas auſi divæ contingere vittas.

ט צלמי כו"ם הנמצאים מושלכים בשוקים או בתוך הגרוטאות הרי אלו מותרין ואין צריך לומר שברי צלמיהן אבל המוצא עבודת כו"ם או רגלה או אבר מאבריה מושלך הרי זה אסור בהנאה הואיל וידע בודאי שזה האבר מן הצורה הנעבדת הרי היא באיסורה עד שיודע לו שהגוים בטלוה:

IX. Imagines idololatricæ, quæ abjectæ in plateam, vel inter ſcruta reperiuntur, licitæ ſunt: nec dicere opus, ea eſſe idolorum fragmenta. Sed cum invenitur manus idoli, aut pes, aut aliud quodlibet è membris, quæſtum inde facere eſt nefas: quandoquidem certò conſtat, eſſe membrum imaginis, cui quondam cultus præſtitus ſit. Eoque vetitum, uſque dum conſtet, (idolum) à gentilibus eſſe abolitum.

Imagines idololatricæ, quæ abjectæ in plateam.] Imagines in plateam conjectæ, aut inter ſcruta repertæ, licitæ ſunt; quia duplex in iis dubitatio eſt: prior, utrum unquam cultæ fuerint, (nam potuere ornatus tantùm cauſſa fieri) altera utrùm per contemtum à gentilibus ſint abjectæ. At imago ſtellæ, aut planetæ, vel membri ejus, quamvis projecta ſit, vetita eſt: quia tales tantum cultus causâ fiunt. Eoque una modo dubitatio eſt, an à gentilibus per contemtum, & quaſi indignæ religione, rejectæ ſint.

Nec dicere opus.] ואין צריך לומר phraſis Rabbinica, quam Latinè expreſſeris: *Manifeſtius eſt, quàm ut admoneri oporteat*: vel, *Hinc, utut non dicatur, ſequi quiſque videt*, &c.

י המוצא כלים ועליהן צורת חמה ולבנה ודרקון אם היו כלי כסף וזהב

X. Si inveniantur vaſa imagine Solis, Lunæ, vel draconis ſignata, eaq; ſint argentea, vel aurea: vel (ſi reperiantur ſic ſignata) veſtimenta coc-

או בגדי שני או שהיו חקוקי' על הנזמים ועל הטבעות הרי אלו אסורין ועל שאר הכלים מותרין מפני שחוקתן לנוי וכן שאר הצורות הנמצאות על כל הכלים חוקתן לנוי ומותרין :

ta coccinea, aut monilia, aut ita cælati annuli: ea prohibita ſunt. Cætera vaſa licet habere, quia ad ornatum fieri ſolent. Vti & reliquæ imagines, quæ vaſis imprimuntur, quia id ornatus cauſſa fit, pro licitis habentur.

Si inveniantur vaſa, &c.] Eo prohibita vaſa imagine ejuſmodi inſignita, quia illis libari Deo illi, vel heroi, cujus imaginem haberent, ſoleat. Hujuſmodi crateres vel ſcyphos dixere *ſigillatos*. In quibus religionem poſuiſſe gentiles, ſatis indicat hoc Ciceronis VI. in Verrem: *Appoſuit patellam, in qua ſigilla erant egregia: iſte continuò, ut vidit, non dubitavit illud inſigne penatium hoſpitaliumque Deorum, ex hoſpitali menſa tollere.* Porrò non Deorum modò, ſed heroum quoque imaginem aut geſta in ſcyphis, quibus libare mos Diis, cælari ſolere, indicat Statius Papinius lib. I. Theb. verſ. 540.

-----Pateram famulos ex more popoſcit,
Qua Iaſides libare Deis ſeniorque Phoroneus, Aſſueti.

Cui pateræ Perſei geſta inſculpta erant. Verùm non arbitror, Hebræos putâſſe tales ſcyphos eſſe illicitos: niſi heroes illi in Deorum eſſent numerum relati.

Imagine Solis, vel Lunæ.] Nec tamen vas illicitum, cuicumque Solaris circulus vel Lunaris inſculptus: ſed, ut Maimonides ipſe explicat in Miſnaiot, ſi ex gentilium ritu id fiat: ut, ſi Sol, vel Apollo, exprimatur currui inſiſtens, aut cum capite radiis cincto: cujuſmodi annulos plurimos cernere eſt in Dactyliotheca Abrahami Gorlæi.

Vel draconis.] Draco in Aboda Zara cap. III. dicitur eſſe figura ſerpentis, collo tenus, ſquammoſi, inſtar piſcis. Draconem autem divinitatis fuiſſe ſymbolum, vix ulli puto ignotum.

Veſtimenta coccinea.] Ab Hebræis in Rabot traditum eſt, Mardochæum eò ſe Hamani proſternere noluiſſe, quia veſtis ejus intextam haberet falſi Dei imaginem. Sed hoc ſimilibus eorum commentis accenſendum. Solere tamen gentiles, etiam Deorum geſta veſtibus eorum intexere, vel argumento erit Palladis ille peplus, quem Maro, vel alius, in Ciri deſcribit.

Moni-

Monilia.] Monilia à fronte usq; ad nares dependentia. Hieronymus in Ezech. xvi. 12. *Verbum Ebraicum NEZEM, excepto Symmacho, qui interpretatus est, ἐπιῤῥίνιον, omnes inaurem transtulerunt: non quo inaures ponantur in naribus, quæ ex eo, quòd de auribus pendeant, inaures vocantur: sed quo circulus in similitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur. Et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.*

Cætera vasa.] Omnia, inquit, vasa, præter aurea, & argentea. Sed quid si eadem imago in fictilibus? Nam & istorum usus in sacris; præsertim apud priscos Romanos. Imò & in Codice Aboda Zarà cap. ii. 9. 4. inter ea, unde fructum capere nefas sit, reponuntur חרס הדרייני *fictilia Hadriani:* quæ puto vasa fuisse, quibus Hadrianus, vel Cæsares Romani, uterentur ad libandum Diis vinum.

יא עכו"ם ומשמשיה וכל התקרובת שלה אסורין בכל שהן כיצד עבודת כו"ם שנתערבה בצורות של נוי אפילו אחת בכמה אלפים יוליך הכל לים המלח וכן אם נתערב כוס של עבודת כו"ם בכמה כוסות או חתיכה מן הבשר שנתערבה בכמה חתיכות יוליך הכל לים המלח:

XI. Idolum, omniaque eò pertinentia, & quicquid ei oblatum, omnino prohibetur: uti si idolum imaginibus ornatus caussâ factis immistum fuerit; quamvis unum inter multa millia sit; omnia in mare mortuum præcipitantur. Sic quoque si calix idololatricus magno calicum numero, vel frustum carnis multis frustis additum fuerit; cuncta in mare mortuum projici oportet.

Quamvis unum inter multa millia sit, omnia illa.] Cur ita statuatur, caussa est ista, quòd frustum idolorum cultui destinatum, si aliis permisceatur, illa etiam contaminet: præsertim cum discerni non possit à cæteris, eóque grave sit periculum, ne pro licito comedatur, quod edere est nefas.

יב וכן עור לבוב שנתערב בכמה עורות הכל אסור בהנאה עבר ומכר

XII. Itidem si pellis perforata pellibus sit aliis admixta, usus omnium earum est interdictus. Si quis

עבודת כו"ם או אחד ממשמשיה או תקרובת שלה הרי הדמים אסורין בהנאה ואוסרין בכל שהן כעבודת כו"ם שנאמר והיית חרם כמוהו כל מה שאתה מביא מעבודת כו"ם ומכל משמשיה ותקרבתה הרי היא כמוה:

quis adversus legem idolum, aut aliquid ejus cultui inserviens, vel quod ei offeratur, vendiderit: contracti inde usus quantacunque summa fuerit, haut minùs quàm idolum ipsum, prohibetur. Quia dicitur: * *Et erit anathema, sicut ipse.* Quicquid ex idolis, vel ejus cultui inservientibus sumitur, item oblationes ejus, instar idoli habentur.

Pellis perforata.] De qua dictum §. 3.
Si quis adversus legem vendiderit, &c.] Haustum ex 11. cap. Kidusin.

יג עבודת כו"ם או אשרה שנשרפה אפרה אסורה בהנאה וגחלת של עבודת כו"ם אסורה והשלהבת מותרת מפני שאין בה ממש:

XIII. Vsus cineris ex idolo, aut luco combusto, prohibitus est. Pruna quoque idololatrici cultus vetita est. Flamma autem concessa: ut cui nihil insit solidi.

Pruna quoque idololatrici cultus vetita est.] Vide Tractatum Thalmudicum יום טוב Iom tob cap. v. §. 5.

יד ספק עבודת כו"ם אסור ספק ספקה מותר כיצד כוס של עבודת כו"ם שנפל באוצר מלא כוסות כולן אסורות מפני שעבודת כו"ם וכל משמשיה אסורין בכל שהן פירש כוס אחד מן התערובת ונפל

XIV. Ea, quæ suspicio est ad idololatricum cultum pertinere, prohibita sunt. Sed licita, de quibus suspicio est, ea ad illud pertinere, de quo suspicio est. Exempli gratiâ. Si calix idololatrici cultus inciderit in capsam aliis calicibus plenam, cuncti sunt prohibiti; quia idola, & quæcunque cultui eorum inserviunt, interdicuntur, quanta-

לכוסות שניים הרי אלו
מותרין׃

cunque fuerint. Si quis vero unum ex mixtis illis calicibus desumserit, atque is (infortunio) in calices secundarios inciderit, hi erunt concessi.

Sed licita, de quibus suspicio.] Disputant VIII. cap. Zebachim Rab, & R. Simeon: ille licitum contendit, hic illicitum, usque ad finem mundi.

טו טבעת של עבודת
כו״ס שנתערבה בכמה
טבעות ונפלו שתים מהן
לים הגדול הותרו כולן
שאני אומר אותה הטבעת
היתה בכלל השתים
נתערבה במאה ונתחלקו
ארבעים למקום אחד
וששים למקום אחר
ונפלו הארבעים כולן ל.
לטבעות אחרות כלן
מותרות שאני אומר אותה
הטבעת האסור׳ ברוב היא
נפלו הששים לטבעות
אחרות כולן אסורות׃

XV. Si annulus idololatricus aliis multis annulis fuerit permistus, ac duo eorum in mare magnum inciderint; omnes liciti sunt: quia dicere liceat, annulum illum idololatricum fuisse alterum illorum, qui mari inciderint. Si mixtus fuerit annulis centum; atque isti dividantur in partes duas, ita ut hinc sint annuli XL, inde LX; XL autem annuli misceantur aliis ab illis sexaginta: universi isti erunt concessi; quia dicere possis, annulum vetitum esse in parte majori. Sed si LX illi in alios, atque alios; & hi, & isti, sunt illiciti.

Si annulus idololatricus.] Quæritur, cur si ex senis annulis, in quibus unus sit idololatricus, duo in mare ceciderint, quatuor salvis; præsumatur, ex duobus deperditis, non item ex quatuor salvis, esse idololatricum illum; utcumque existimari possit, potius esse in numero majori, quàm minori: & tamen, si seni sint annuli, quorum unus idolorum cultui dicatus; atque hi in duas dividantur partes inæquales, ita ut hinc duo sint, inde quatuor; præsumatur annulum idololatricum potiùs esse in parte majori; eóque pars minor, hoc est ea, in qua duo annuli, pro licita habeatur. Nempe eo spectâsse videntur, quòd in suspicione

prima

prima debeat ſiſti, ne ſuſpicio ſuſpicionem gignat, & illa aliam, atque aliam, & ita in infinitum. At cùm è ſenis annulis duo non dico, in fluentum, aut puteum, unde aliqua eos recuperandi ſpes; ſed in mare Mediterraneum vel Oceanum prociderint, unde ſpes recipiendi nulla; ſuſpicio eſt, in duobus illis deperditis annulis etiam fuiſſe idololatricum. Quid ergo, poſtquam ſuſpicio eſt, annulum illum fortaſſe non amplius eſſe in rebus humanis, ita ut inde nemo poſſit inquinari, etiam aliam concipiamus ſuſpicionem, quaſi ſit in annulis ſalvis, eóque uſus eorum ſit interdictus? Diſpar verò ratio, ſi omnes annuli ſint ſalvi. Nullâ enim ratione tum evitaveris, quin ſi annulos in duas dividas portiones, & hic unam, & alter alteram obtineat partem; alteruter inde fructum capiendo, delinquat. Quare hic ita judicatum, in alterutra ſolùm parte eſſe poſſe: ac veriſimilius videri, ineſſe majori parti, quàm minori; eóque portionem, ubi quatuor, non eſſe licitam; at licitam eſſe partem, ubi duo ſolum; in qua idololatricum illum eſſe, minus fiat veriſimile.

XVI. Si vel arbor ipſa culta fuerit, vel poſitum ſub ea idolum; in umbra trunci ejus conſidêre prohibemur: at (ſub umbra) foliorum & ramorum licet. Si via ſit alia, tranſire ſub ea nefas: ſin alia deſit, curſim ſub ea tranſeundum.

י׳ האשרה בין שהיתה נעבדת בין שהיתה עבודת כו״ם מונחת תחתיה אסור לישב בצל קומתה ומותר לישב בצל השריגים והעלים שלה ואם יש לו דרך אחרת אסור לו לעבור תחתיה ואם אין שם דרך אחרת עובר תחתיה כשהוא רץ׃

Si vel arbor ipſa culta fuerit.] אשרה hic pro arbore ponit, quod alioqui ἄλσος ſeu lucum notat. Notum, & arborem unicam ſacrari ſolere: unde de platano ſic Theocritus in Helenæ epithalamio:

Γράμματα δ' ἐν φλοιῷ γεγράψεται, (ὡς παριών τις
Ἀ'ν γνοίη) Δωριστὶ, Σέβου μ'· Ἑλένας φυτὸν εἰμί.
Literæ verò in cortice ſcribentur, (ut quis præteriens
Legat) Doricè: Venerare me: nam Helenæ arbor ſum.

In umbra trunci ejus conſidêre prohibemur.] Hæc, & quæ deinceps ſequuntur, iiſdem propè verbis leguntur in Aboda Zara cap. III. Sed quod dicitur, nefas eſſe, ut ſub umbra ejuſmodi arboris ſedeamus, id

non videtur ratione ullius ponderis niti. Siquidem Maimonides suprà dixit, flammam ignis, idolorum honore accensi, licitam esse, סל זיכה ממש *quia substantia caret*. Quanto igitur magis umbræ usus concessus! Nam flamma est fumus accensus. At fumus est corpus, etsi imperfectè mixtum. Vmbra autem non est corpus: unde poeta, * *Prensantem nequicquam umbras*. Sanè umbra non est aër lumine carens, ut quidam definiunt (si enim aër genus sit, corpus erit) sed est privatio, vel imminutio luminis in aëre ex opaci corporis objectu.

* Georg. 4.

יז אפרוחים שקננו בה ואין צריכים לאמן מותרין והאפרוחים והביצים שצריכין לאמן אסורין שהרי האשרה כמו בסיס להן והקן עצמה שבראשה מותר מפני שהעוף מביא עציו ממקום אחר נטל ממנה עצים אסורין בהנאה:

XVII. Pulli in ea nidificantes, si matris non amplius indigi, liciti sunt: sin pulli matris egeant, hi, uti & ova, prohibentur: quia arbor iis est quasi basis, sive fulcimentum. Nidus, qui in ejus est cacumine, licitus habetur; quia materies ejus aliunde apportata. Nam si ex arbore ea fuerit, prohibetur.

Pulli in ea nidificantes liciti sunt.] Sumtum ex III. cap. Metila. Extendebat gentilium superstitio sese ad ipsas aves usque. Itaque in templis nidificantes violare, aut inde tollere, nefas erat. Vnde apud Herodot. cum Aristodicus in templum, quod in Chio erat, veniens, nidos, & aves illic nidulantes abriperet; audivit vocem ex adyto: Ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τί τάδε τολμᾷς ποιέειν; τοὺς ἱκέτας μου ἐκ τοῦ νηοῦ κεραΐζεις. *Impiissime mortalium, quomodo audes supplices meos ex templo diripere?* Ergo censebantur aves tunc, ut supplices; & templum iis, ut asylum erat. Ac par ratio in arboribus sacris.

יח הסיק בהן את התנור יוצן ואח"כ יסיק בעצים אחרים של התר ויאפה בו את הפת אפה בו את הפת ולא צננו הפת

XVIII. Si quis arboris talis materiem furno imposuerit, frigefieri eum patietur: nec priusquam lignis licitis denuo calefecerit, panem coquet. At si panis coctus, priusquam furnus frigefactus, panis u-

אסורה בהנאה נתערבה באחרות יוליך דמי אותה הפת לים המלח כדי שלא יהנה בה ושאר הככרות מותרין:

nis usus interdicitur. Quod si panis ejusmodi aliis permixtus fuerit: contractum inde æs projicietur in mare mortuum, nequa inde capiatur utilitas: cæteri tamen panes sunt concessi.

Si panis coctus, &c.] Ex Veneta majori, verba hæc, quæ typographi culpa in minori desiderantur, supplevimus: אפה בו את הפת

In mare mortuum.] Iam diximus de eo §.v.

יט נטל ממנה כרכר וארג בו את הבגד אסור בהנאה נתערב בבגדים אחרים יוליך דמי אותו הבגד לים המלח ושאר כל הבגדים מותרין ומותר ליטע תחתיה ירקות בין בימות החמה שהן צריכין לצל בין בימות הגשמים מפני שצל האשרה שהוא אסור עם הקרקע שאינה נאסרת גורמים לירקות אלו לצמוח וכל שדבר אסור ודבר מותר גורמין לו הרי זה מותר בכל מקום לפיכך שדה שזבלה בזבל עבודת כו"ם מותר לזרוע אותה ופרה שפטמה בכרשיני עבודת כו"ם תאכל וכן כל כיוצא בזה:

XIX. Si radio quis ex ea arbore sumto texuerit, usus vestis ex (tela) ista prohibitus est. Si vestibus sit aliis permixta, pecunia (inde acquisita) projiciatur in mare mortuum: cæteræ tamen vestes sunt concessæ. Permissum autem est olera sub ea arbore serere, tam tempore æstivo, cùm illa indigent umbrâ; quàm hyberno. Quippe umbra arboris prohibita, & solum non vetitum, in caussa sunt, cur sata proveniant. Quicquid autem ex una re illicita, alteraque licita, producitur, id quovis loco licitum habetur. Ea de caussa agrum fimo idololatrico stercoratum fas est conserere. Vacca itidem leguminibus idololatricis saginata comedi potest. Ac par in similibus ratio est.

Permissum autem est olera sub hac arbore serere.] Vide Aboda Zara cap. III.

כ בשר או יין או פרות שהכינוס להקריבם לעבודת כו״ם לא נאסרו בהנאה אע״פ שהכניסוס לעבודת כום עד שיקריבו לפניה הקריבום לפניה נעשו תקרובת אע״פ שחזרו והוציאום הרי אלו אסורין לעולם וכל הנמצא בבית עבודת מ״ס אפילו מים ומלח אסור בהנאה מן התורה והאוכל ממנו כל שהוא לוקה:

XX. Caro, vinum, aut fructus, non sunt ad quæstum interdicta, licet idoli sint cultui destinata, & jam illata ante illud, usque dum ei necdum sint oblata. Sin jam illi sint data, dicata: utcunque dein auferantur, nihilominus perpetuò prohibita sunt. Itidem quodcunque in delubro idoli reperitur, sive aqua, sive sal fuerit, lege, nequid ex eo lucri petamus, interdicitur. Ac qui aliquid inde comederit, vapulat.

Caro vinum, &c.] Vide Aboda Zara cap. II.

Nequid ex eo lucri petamus.] Nempe ab idolis & vasis idololatricis, usque adeo abhorrere oportet, ut abominationes hasce nolimus recipere, inque usum familiæ convertere: sed ad detestationem nostram significandam, ea absumamus flammis; vel aliter perdamus; ne vel memoria eorum supersit.

כא המוצא כסות וכלים ומעות בראש כו״ם אם מצאן דרך בזיון הרי אלו מותרין ואם מצאן דרך כבוד הרי אלו אסורין ׃ כיצד מצא כום תלוי בצוארו כסות מקופלת ומונחת על ראשו כלי כפוי על ראשו הרי זה מותר מפני שהוא

XXI. Si quis operimentum, aut vas, aut pecunias idoli capiti impositas per contemtum, repererit; his uti licebit. Sin venerationis ergo id factum, prohibentur. Quemadmodum si invenerit collo dependentem crumenam, operimentum duplex, aut vas inversum capiti impositum; licita sunt illa, quia est species contemtus: atque ita in cæteris. At si offenderit

דרך בזיון וכן כל כיוצא בזה מצא בראשו דבר שכיוצא בו קרב לגבי המזבח הרי זה אסור :

derit aliquid capiti impositum, simile ei quod in ara offertur : id interdictum est.

כב בד"א בזמן שמצאן חוצה למקום עבודתו אבל מצאן בפנים בין דרך כבוד בין דרך בזיון בין דבר הראוי למזבח בין דבר שאינו ראוי כל הנמצא בפנים אסור אפי' מים ומלח ופעור ומרקולים כל הנמצא עמהן בין בפנים בין בחוצה אסור בהנאה וכן אבני מרקולים וכל אבן הנראית שהיא עמו אסורה בהנאה :

XXII. Cæterùm hæc intelligenda sunt, si extra locum idolorum cultui sacratum reperiantur. Nam si intra ejusmodi locum inveniantur, sive cum veneratione (reposita) sive per contemtum; sive item aræ idonea, sive secus; prohibita sunt, etiam aqua & sal. Quicquid verò apud Peorem, vel Mercurium, fuerit inventum, seu id intra sit, seu extra locum sacratum: usus ejus est interdictus. Proinde lapis Mercurio sacer, vel ei appositus, prohibetur.

Apud Peorem.] Nam cum credatur ei sordidis rebus cultum præstari, ut superius dictum; dijudicari nequit, ecquid honoris ergo, an per ludibrium fecerint.

Vel Mercurium.] Quia nec hic discernere possis, utrùm lapis appositus sit ex religione, an contemtu.

כג עכו"ם שהיה לה מרחץ או גינה נהנים בהם שלא בטובת כוהנם ואין נהנין בהן בטובתם היה לה ולאחרים נהנים בהן אפילו בטובת כוהנם

XXIII. Si delubro fuerit balneum, vel hortus: uti eo licet, dummodo ne pro eo gratiæ agantur sacerdoti. Cum gratiarum verò actione uti non licet. Sin locus is sacerdoti cum aliis fuerit communis, etiam gratias agere li-

ובלבד שלא יתן שכר׃

re licebit, modò merces nulla detur.

Sin locus is ſacerdoti cum aliis fuerit communis.] Eo tum gratias agere conceditur, quia ſacerdos conſideratur non ut ſacerdos, ſed ut unus è multis.

כד מרחץ שיש בה עכו״ם מותר לרחוץ בה מפני שהיא נעשית שם לנוי ולא לעבודה שנ׳ אלהיהם בזמן שנוהגים בהן מנהג אלהות ולא בזמן שמבזין אותו כגון זו שהיא עומדת על הביב והכל משתנין בפניה ואם היתה דרך עבודתה בכך אסור ליכנס בו׃

Deut. 7. 25.

XXIV. In balneo, ubi idolum eſt, lavare ſe permittitur, quia id factum videtur ornamenti, non cultus gratiâ. Nam dicitur, **Deos eorum*: puta quando peragunt coram iis ritus divini cultus, non ubi illos contemnunt. Vti cum idolum inſiſtit canali, & coram eo omnes urinam reddunt. At ſi cultus ejus hac in re conſiſtit, eò intrare ſit nefas.

In balneo, ubi idolum, lavare ſe permittitur.] Aboda Zara cap. III. narratur, R. Gamlielem reprehenſum, quòd ſe lavaret in balneo, in quo Veneris ſtatua eſſet: eumque ad purgationem ſui tria attuliſſe. Primum, quod balneum ad lavandum exſtructum eſſet, & poſtea demum ſtatua ibidem collocata. Deinde, quòd ſtatua ornatus, non cultus cauſſa iſtic loci poſita eſſet. Poſtremo, quod ſtatuæ collocari ſolerent locis iis, queîs cum munditia adorari poſſent; illic autem ablui ſordes, & unumquemque lotium coram ea reddere. Ex his rationibus R. Moſes primam, ut minus prægnantem, omiſit.

כה סכין של עכו״ם ששחט בה הרי זה מותר מפני שהוא מקלקל ואם היתה בהמה מסוכנת הרי זה אסורה מפני שהוא

XXV. Idolis conſecratus culter, quo jugulantur animalia, licitus eſt, quia perdit. Sin beſtia in vitæ periculo ſit, prohibetur, quia meliorem ejus conditionem reddit: eaque melioratio eſt ex uſu eo-

מתקן והרי זה התיקון מהנאת משמשי עכו"ם וכן אסור לחתוך בה בשר מפני שהוא מתקן ואם חתך דרך הפסד והשחתה מותר:

eorum, quæ ad idola pertinent. Itidem interdictum est, eo carnem præscindere, quia & illud meliorat. Quod si præsciderit perdendi & corrumpendi animo, pro licito habetur.

Idolis consecratus culter, quo jugulantur animalia.] Hujusmodi erat, qui Romanis *secespita* dicebatur. Vide, quæ de eo ex Antistio Labeone refert Festus Pompejus,

פרק שמיני

Caput VIII.

כל שאין בו תפיסת ידי אדם ולא עשאו אדם אע"פ שנעבד הרי זה מותר בהנאה לפיכך ה הגוים העובדים את ה ההרים ואת הגבעות ואת האילנות הנטוען מתחלתן לפרות ואת המעינות הנובעין לרבי' ואת הבהמה הרי אלו מותרים בהנאה ומותר לאכול אותן הפרות שנעבדו במקום גדילתן ואותה הבהמה ואין צריך לומר הבהמה שהוקצת לעכו"ם שהיא מותרת באבילה בין שהקצוה לעבודה בין שהקצוה להקריבה הרי זו מותרת:

QVicquid manu prehendi nequit, nec ab homine est confectum, utcunque illud colatur, ad usum nihilominus conceditur. Ac proinde, quos gentiles venerantur montes, colles, arbores primò fructuum caussâ plantatas, fontes in publicum fluentes, atque adeo jumenta, etiam ad usum permittuntur. Atque edere licet fructus in loco, ubi nati, cultos; ut & bestias. Vnde consequitur, comedi etiam posse animal, idololatricè sive ad cultum, sive ad oblationem, segregatum.

Quicquid manu prehendi nequit, nec ab homine est confectum.] Ratio est, quia ea, quæ humano generi utilia sunt, iniquum fuerit ob quorundam malitiam omnibus eripi. Sic Solis lumine privari non debent pii,

quia illo gentiles abutantur. Huc reſpiciunt, quæ cap. IV Aboda Zara §. 7. leguntur his verbis: שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בע"א למה אינו מבטלה אמרו להן אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים אמרו להן אם כן יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן אף אנו מחזקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי לא בטלו: i.e. *Interrogarunt ſapientes Romæ, quandoquidem illi* (Deo) *diſpliceret idololatria, cur non aboleret eam: qui reſponderunt: ſi rem mundo non neceſſariam colerent, utique eam deſtrueret: nunc cùm colant ſolem, lunam, ſtellas, ac planetas, cur perderet mundum ſuum propter inſipientes? Rurſum dixerunt, ſi hoc ita eſſet, perderet ſaltem rem mundo non neceſſariam, relictâ eâ, quæ neceſſaria. Ad hoc reſponſum eſt: imò verò opinio idololatrarum ita confirmaretur: quia & illi dicerent, jam intelligitis illos eſſe Deos, qui non aboliti ſunt.* Ad rationem allatam referre poſſis, quòd talia, & imprimis flumina, fontes, ac ſimilia, publica ſint: unde illud,

—*Vſus communis aquarum eſt.* Ea autem conſtitutio olim Judæis valde fuit neceſſaria, peregrinantium cauſſa. Etenim poterant per loca arida proficiſci, ubi nulla flumina, ſed tantùm fontes eſſent: Durum ſane iis fuiſſet, in ſiti extrema non poſſe uti aquâ fontis, quia ille conſecratus eſſet; uti omnes penè fontes ſacri gentilibus erant: quin & amnium capita, ut vel liquet ex illo IV. Georg.

—*Ad extremi ſacrum caput adſtitit amnis.*

Et Horatii iſtoc od. I. lib. I. —*Nunc ad aquæ lene caput ſacræ.*

In cauſſa eſt, quod ab aquis alimonia ſit, & incrementum. Quæ res magnum Dei eſt beneficium. Vnde & nationes cultum iis divinum tribuerunt: Ægypti ſub nomine Oſiridos: Romani Græcique ſub nomine Neptuni, Amphitrites, Naiadum, & aliis: Peruani ſub vocabulo Mammacocha.

Edere licet fructus illos in loco, ubi nati, cultos.] Hoc eſt, fructus natos in arbore culta. Nam quamdiu fructus ſunt in arbore, quaſi pars ejus ſunt; ut dum arbor tota colitur, fructus etiam coli videantur. Non injuria fortè adverſari his aliquis dicat, quod cap. VII. §. 17. dictum ſit, homini nefas eſſe vel conſidêre in umbra ſacræ arboris. Nam conſequi inde videtur, multò minùs licere comedere de fructu arboris conſecratæ. Neque enim umbra pars arboris dici poteſt: at fructus in arbore ſunt haut aliter pars arboris, quam embryon pars matris cenſetur. Saltem ſimiliter ea ſe habere, etiam eſt Stoicorum mens: de quibus ſic Plutarchus lib. V. de Placitis Philoſ. cap. XV. Οἱ Στωικοὶ τὸ ἔμβρυον φασὶ μέρος εἶναι τῆς γαστρός· ὥσπερ γὰρ τοὺς καρ-

καρπὲς μέρη τῶν φυ]ῶν ὄν]ας πεπαινομένες ἀποῤῥεῖν, ἕτω καὶ]ὸ ἔμβρυον. *Stoici aiunt, fœtum in utero partem esse ipsius uteri, non animal: & sicut fructus arborum partes dicimus, videmusque maturos decidere, sic & fœtum.* Censeo, istis non melius occurri, quam si dicamus, eo spectâsse Iudæos, quod qui considea sub arbore consecrata, videri possit istic hærere cultus ergo. Omnis verò idololatriæ suspicio quoque est fugienda. At non facile hæc oritur suspicio, siquis fructus edat, quos dixi. Neque enim discernere est fructus arboris communis: atque ut constaret pluribus, ex sacra arbore discerptos, satis liquet, ἁπλῶς comedi, ut fructus; non ut sacræ arboris fructus.

Comedi etiam posse animal, idololatricè sive ad cultum s. a. o. s.] Quod apud Ægyptiorum antiquissimos fieri solitum, tradit in Euterpe Herodotus cap. LXV. Νόμος δὲ ἐστὶ περὶ τῶν θηρίων ὧδε ἔχων, Μελεδωνοὶ ἀποδεδέχεται τῆς τροφῆς χωρὶς ἑκάστων, καὶ ἔρσενες καὶ θήλεαι τῶν Αἰγυπτίων, τῶν παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδέκεται τὴν τιμήν. οἱ δὲ ἐν τῇσι πόλισι ἕκαστοι εὐχὰς τάς δέ σφι ἀποτελέουσι, εὐχόμενοι τῷ θεῷ οὗ ἂν ᾖ τὸ θηρίον, &c. *Consuetudo est, quæ de bestijs ita habet. Eas seorsim singulas educandi curam Ægyptij, atque Ægyptiæ, suscipiunt: in quo honore filius patri succedit. His bestiis unusquisque, qui in urbibus est, vota persolvit, supplicans illi Deo, cujus ea bestia est.* Addit Maimonides de segregatis ad oblationem: quas Romani *hostias eximias* dixere. Nam, teste Macrobio Saturn. lib. III. cap. V. *Veratius in pontificalibus quæstionibus docet, eximias dictas hostias, quæ ad sacrificium destinatæ eximantur è grege; vel quod eximia specie, quasi offerendæ numinibus, eligantur. Hinc ait: Quatuor eximios præstanti corpore tauros.*

ב בד"א שאין הבהמה נאסרת כשלא עשה בה מעשה לשם כו"ם אבל עשה בה מעשה כל שהוא אסורה כיצד כגון ששחט בה סימן לכו"ם עשאה חליפין לכו"ם אסרה וכן חליפי חליפין מפני שנעשית דמי כו"ם

II. Quod verò jumentum non esse prohibitum diximus, id ita capiendum, si quis eo nullum fecerit opus, quod ad idoli cultum pertineat. Aliter si est, qualecunque id opus, prohibitum eo nomine censetur. Vt si præsciderit ei gulam, vel illud permutârit re quapiam inserviente cultui idolorum; eâdem fecit, ut sit interdictum: ac similis ratio, si permutatum

כד״א בבהמת עצמו
אבל אם שחט בהמת
חברו לכו״ם או החליפה
לא נאסרה שאין אדם
אוסר דבר שאינו שלו :

illud altero commutetur, quia lucrum eſt ex idoli cultu. Atque hoc accipiendum de proprio jumento. At ſi quis jumentum ſocii ſui idolo obtulerit, vel re idololatricâ permutârit, non propterea inconceſſum erit: quandoquidem nemini id poteſtatis,ut ex licita illicitam rem reddat alienam.

Si præſciderit ei gulam.] Ita vocabulum סימן tranſtuli, quod proprie *ſignum* notat. Quippe factum ex Græco *σημεῖον*. Niſi malis deducere à נסמן *ſignari*, quod in S. Scriptura occurrit. Sed Rabbini quoque סימן aliâ ſignificatione uſurpant. Nam סימנין illis ſunt *gula*, & *guttur*. Alioqui proprio vocabulo *gulam*, ſeu *œſophagum*, nuncupant ושט : *guttur* autem,vel *aſperam arteriam*, per quam vox egreditur,קנה. Vnde in libro כל בו *Kol bò* Halahoth Sechitah, ſeu de jugulatione cap. CVII. וכמה הוא שעור שחיטה שני הסימנין שהן הקנה והושט השחיטה המעולה שיחתכו שניהם לגמרי i.e. *Quæ eſt autem menſura jugulationis ? duæ* סימנין *Simain* ; *videlicet œſophagus,& arteria aſpera. Iugulatio perfecta eſt, ut præſcindant penitus utramque.* Proinde perfecta eſt, cùm œſophagus, & arteria aſpera, abſcinduntur : imperfecta, cùm סימן *alterutrum*, i.e. gula, vel guttur præſcinditur.

ג המשתחוה לקרקע
עולם לא אסרה חפר
בה בורות שיחין ומערות
לשם כו״ם אסרה מים
שעקרן הגל והשתחוה
להן לא אסרן נטלן בידו
והשתחוה להן אסרן אבני
הר שנדלדלו ועבדן במקומן
מותרות שהרי אין בהן
תפיסת ידי אדם :

III. Qui ſe proſternit humi, non eo illicitum ejus uſum facit: qui in ea puteos, foveas, vel antra idolorum gratiâ fodit, illicitam efficit. Qui aquas, quas fluctus expulit,ſe incurvando honorat, non eo illicitas reddit : quas tamen manu ſuſtulerit, atque ita fuerit veneratus, illicitæ erunt. Saxum ingens monte erutum, ſi colatur, ubi ſitum fuit,non eo ſit illicitum, quandoquidem manu nequit attolli.

Qui se prosternit humi.] קרקע עולם proprie verteris, *humum mundi*, & denotatur humus, qualis natura est; non testis aridis structa ac pavita, non lateribus, aut silicibus, aut ligno strata, multoque minus pavimentum tessellatum, musivum, vel asarotum.

Qui aquas, quas fluctus expulit.] Puta si allisu maris vel amnis quicquam in littore vel ripa sit relictum, ac ab reliquis aquis secretum.

Saxum ingens monte erutum.] דלדל est *infirmari, suspendi:* unde אבן נדלדל lapis emotus, aut qui sua sponte à monte recedens hiatum facit, vel ruinam minatur, nec satis firmus consistat. Habes hoc tertio cap. Aboda Zara.

ד ישראל שזקף לבינה להשתחוות לה ולא השתחוה לה ובא גוי והשתחוה לה אסורה בהנאה שזקיפתה מעשה וכן אם זקף ביצה ובא גוי והשתחוה לה אסורה חתך דלעת וכיוצא בה והשתחוה לה אסורה השתחוה לחצי הדלעת וחצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד:

IV. Si ab Israelita lapis fuerit erectus animo eum colendi, necdum tamen adoraverit; attamen gentilis accesserit, qui se illi incurvârit: lapidis illius usus est interdictus; quoniam erectio ipsa opus est malum. Itidem si ovum constituerit, atque id coluerit gentilis; usus ejus est interdictus. Si dissciderit cucurbitam, vel simile quippiam, seque ei incurvârit; usus est illicitus. Si dimidiam adorârit cucurbitam, necdum ab altera parte abscissam; etiam alterius partis usus est prohibitus; quia ea cultæ partis basis ac fulcimentum videtur.

Si ab Israelita erectus fuerit lapis.] Supra cap. VII. §.4. vidimus, idola gentilium, simulatque consummata sint, illicita dici: at Israelitarum non antequam culta sint. Vnde quæri possit, cùm autor §.2. hujus capitis dixerit, in nullius esse potestate, ut res aliena ex licita fiat illicita; cur hoc loco lapis ab Israelita erectus, si solus gentilis tum adoret, nihilominus prohibitus dicatur. Ratio autem est, quia eo ipso actu erigendi Israelita videtur ostendisse gentili, hanc suam esse voluntatem, ut colatur.

Si ovum constituerit, &c. si disſciderit cucurbitam.] Posterius hoc petitum ex Holin cap. IV. Non videntur autem hæc exempla de ovo, & cucurbita, à Maimonide eò allata, quia gentiles ea colerent: saltem nihil tale reperio; eoque censeo esse, quam dicunt Synecdochen speciei, certo posito pro incerto; ut dijudicari de cæteris posset. Quemadmodum jurisperiti subinde casus proponunt, de quibus dubites, an eveniant.

ה אילן שנטעו
מתחלה שיהא נעבד אסור
מהנאה וזו היא אשרה:
האמורה בתורה היה אילן
נטוע וגדעו ופסלו לשם
כו"ם אפי' הבריך והרכיב
בגופו של אילן והוצי' שריגי'
כורת את השריגים והם
אסורו' בהנאה ושאר האילן מותר:

V. Arbore plantatâ cultus caussâ uti est nefas. Ac hujusmodi est lucus, de quo Lex loquitur. Si arborem quispiam ad cultum idoli putaverit, vel inciderit, quamvis propago sit, & trunco inserta, unde rami pullulent, non tamen surculis illis præcisis uti licebit: reliqua verò arbor non est interdicta.

Arbore plantata, &c.] Sententia est, Arbor non redditur illicita, nisi cultus caussa fuerit plantata. Sed quid si arbor quidem non fuerit plantata ad cultum idoli: verùm fuerit recisa pars, ac ramus alius ejus loco sit trunco insertus ad idoli cultum: hoc est, ut fructus inde provenientes huic vel illi idolo offerantur? Ad hoc respondet Maimonides, surculos quidem illos, ut Tertulliani voce utar, ita propaginatos, atque item fructus in iis crescentes, esse interdictos: at verò concessum esse truncum arboris, quia illa primitus non fuit idololatriæ ergo plantata.

Quamvis propago sit, & trunco inserta.] ברך unde הבריך David de Pomis interpretatur טמן בעפר נצר של גפן והוציא ראש הגפן במקום אחר *Abscondere sub terra surculum vitis, ita ut alio loco ex terra sese referat.* הרכיב est *inserere, componere*: unde הרכבה inquit idem David de Pomis, מרכיבין מני מיני אילנות יחד cùm diversi generis arbores inserendo conjunguntur. Hinc illud, אין מרכיבין עץ מאכל על גבי עץ מאכל *Non inserunt arborem fructiferam arbori fructiferæ.*

ו וכן המשתחוה לאילן אע"פ שלא נאסר גופו של אילן כל השריגים והצלים והלולבין והפרות שיוציא כל זמן שהוא נעבד הרי אלו אסורין בהנאה:

VI. Ita & cum quis adorat arborem; quamvis ejus truncus non ſit prohibitus; omnes tamen ſurculi ejus, folia, flores, & fructus, quamdiu ea colitur, ratione uſus interdicuntur.

Adorat arborem.] Quod à Peruanis fieri, teſtis Ioſephus Acoſta lib.v. cap.11. Niſi forte id de vulgo verius, quam prudentioribus: uti Ægyptii porrum, ac cœpe, dicuntur invocâſſe; qui tantum ea, ut Deorum ſymbola, venerati.

ז אילן שהיו גוים משמרין את פרותיו ואומרים שהם מוכנים לעשות שכר לבית כו"ם פלוני' ועשין מהן שכר ושותים אותו ביום אידם הרי זה האילן אסור בהנאה מפני שסתמו שהוא אשרה ולפיכך עשין בפרותיו כך שזו היא חוקה של אשרה:

VII. Arbor ſit, cujus fructus cuſtodiant gentiles, dictitantes eos ſervari ad faciendum inde potionem pro hujus, vel illius idoli delubro: ſi de potione ex iis confecta biberint die feſto; uſus illius arboris interdicitur. Hoc enim quodammodo indicio eſt, arborem illam idolo eſſe ſacratam, eoque fructus ejus uſui eſſe juxta ritum, qui eſt in lucis.

Quia hoc quodammodo indicio eſt.] מפני שסתמו שהוא אשרה *quia hoc ſubindicat lucum eſſe.* Mens Maimonidæ eſt: Si qua arbor ſit, ex cujus fructu ſe gentiles dicant potionem facere, ut bibant eam die feſto: his verbis (tametſi non nominent diſertim arborem ſacratam idolo) ſatis innui, eam arborem idololatriæ cauſsâ plantatam eſſe, & talem, quæ inter eas ſit, quas vocabulum אשרה complectitur. Eo autem ſignificatur, tum arbor unica falſo numini dicata: tum ſylva ſacra, quam lucum dicimus. סתם, quod hic Auctor uſurpat, David de Pomis exponit, כשאדם מזכיר איזה ענין או שם ואינו מבאר על איזה ענין הוא מדבר אמרו עליו .סתם פי' מדבר סתום ואינו מבואר אלא שנתנו בו כלל, i. e. *cùm aliquis meminit alicujus rei, aut nominis, nec tamen diſertè explicat, quâ de re loquatur:* (interpretes)

pretes) *dicere solent,* סתום, *Sensus est, rem illam innui, non autem disertim expressam esse.* Nimirum dupliciter aliquid indicatur, vel disertim & apertè, vel obscuriùs, & sic, ut potius inde colligatur. Vti hic, cum ex effecto de caussa conjicitur. Nam ait, si ex fructu arboris gentiles parent potionem, collige eam arborem illicitam esse, & plantatam eo fine, ut idolis sacra esset. Addit David de Pomis, hujus tropi speciem esse, cùm נהר seu *flumen*, ponitur pro Euphrate : i.e. genus pro individuo aliquo, *καθ' ἐξοχήν.*

Iuxta ritum, qui est in lucis.] עושין בפרותיו כך מזו היא חקה של אשרה *Faciunt cum fructibus ejus juxta statutum lucorum.* Censet Maimonides, gentiles fructibus arborum, quæ sacræ essent, usos ad exprimendum liquorem, quem die festo biberent. Quod non temere alibi legas. At constat, plerumque lucos fuisse ex glandiferis & infructuosis arboribus : nimirum quercu, ilice, abiete, fago, & aliis id genus. Nec obscura ejus ratio est, quandoquidem arbores hæ sunt longissimæ, & umbras faciunt densissimas; unde arbores fructiferas, *καλάς*, sed infructiferas *μακράς* Homerus vocavit. Nihil autem ad majestatem arborum perinde facit, quàm earum proceritas; unde arbitror, vix aliis lucos constitisse. Maximè verò, cùm lucum violare crimen tantum fuerit apud gentiles; quis credat, frugiferas arbores fuisse? quando eæ multos illecturæ erant ad decerpendos fructus; atque id ubi fiat, rami facilè frangantur. Præterea extremæ foret dementiæ, cædere arbores frugiferas. In steriles facile aliquis injurius sit : quia vix ullum videantur homini usum præstare, nullum saltem ad alimoniam. Proinde de his cavendum severioribus legibus fuit. Nec tamen anxiè adeo ubique id terrarum observatum, ut ne ullæ arbores felices aliis miscerentur. Sanè in Ægypto & procerarum, ut dixi, arborum usus fuit : & tamen quædam iis frugiferæ circa templa. Fidem de utroque fecerit Herodotus in Euterpe. De priori sic loquitur : Ἔστι δ' ἔσωθεν ἄλσος δενδρέων μεγίστων πεφυτευμένων περὶ νηὸν μέγαν· ἐν τῷ δὴ τὤγαλμα ἔνι· *interius autem lucus est ingens maximarum arborum, plantatarum circa templum.* Ac paulo pòst οὐρανομήκεα δένδρεα, *arbores aërias, cœloque caput inferentes,* vocat plantatas ad viam, quâ Mercurii templum aditur. At de altero colligimus ex eo, quod eodem libro dicat δένδρεα καὶ καρποφόρα καὶ ἄφορα πολλά, *arbores tum frugiferas, tum infrugiferas multas.*

ח אילן שמעמידין תחתיו עכו"ם כל זמן שהיא

VIII. Arbor, sub qua idolum est collocatum, quamdiu illud sub ea est,

תחתיו אסור בהנאה נטלה מתחתיו הרי זה מותר מפני שאין האילן עצמו הוא הנעבד:

ea est, ad usum interdicitur. Vbi verò id remotum, usus ejus concessus, quandoquidem ipsa arbor non est culta.

Arbor, sub quâ collocatum est idolum.] Hoc intelligendum est de arbore, quæ eo fine plantata est, ut sub eâ collocaretur idolum. Alioqui enim sibi adversaretur Autor. Nam suprà dixit, arborem fructuum caussâ satam, tametsi colatur, licitam nihilominus esse. Cæterum quod ait, amoto idolo cessare arboris consecrationem, id contra Romanorum Græcorumque opinionem est, quibus lucus & citra idolum sacer erat.

ט בית שבנאו מתחלה שיהיה הבית עצמו נעבד וכן המשתחוה לבית בנוי הרי זה אסור בהנאה היה בנוי וסיידו וכיירו לשם כו"ם עד שנתחדש נוטל מה שחידש והחידוש אסור בהנאה מפני שעשאהו לעובדו ושאר הבית מותר הכנים כו"ם לתוך הבית כל זמן שהיא שם הבית אסור בהנאה הוציאה הותר הבית:

IX. Interdictus est usus domus exstructæ ad cultum idololatricum, vel cui quis se incurvârit. Quod si quis (alio fine) structæ, tectorium induxerit, inque eo pinxerit idololatrici cultus ergo: (interdicitur) donec fuerit renovata. Cum amovetur, quod renovavit; illud quidem, quia factum est ob cultum idololatricum, prohibetur; domus verò conceditur. (Itidem) si idolum illatum est in domum; quamdiu hoc permanet, interdicitur: ubi elatum est, permittitur.

Dum fuerit renovata.] Sive dum permanet in ea tectorium cum pictura idololatrica, quæ domum alio fine exstructam innovarant, aliamque faciem, alium quoque usum induxerant. Sed reductâ veteri facie, hoc est, tectorio cum picturis abraso, domus ad civilem usum conceditur.

י וכן אבן שחצבה מתחלה לעבודה אסורה

X. Item & lapide, cultus caussâ inciso, uti nefas. Si jam dolatum

בהנאה היתה חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ולא צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחדש והוא אסור בהנאה הואיל ונעשה שיעבד ושאר האבן מותר: אבן שהעמיד עליה כו"ם הרי זו אסורה כל זמן שהיא עליה סלקה האבן מותרת:

tum quiſpiam calce incruſtet, & pingat, ut colatur: ſive hæc materiæ lapidis inhæreant; ſive extrinſecus admoveantur; ubi ablatum erit, quod innovat, illud quidem ſit vetitum, quia factum eſt, ut coleretur; at lapide ipſo uti licet. Lapis item, cui impoſitum eſt idolum, prohibetur, quamdiu ei impoſitum: ſed amoto illo, conceſſus eſt.

Si jam delatum quiſpiam calce incruſtet.] Si quis lapidem vulgarem, nec cultus cauſsâ factum, tectorio incruſtet, & pictura exornet cultus idololatrici cauſſa: interdictus eſt lapidis uſus, uſque dum amoto tectorio, & pictura, lapidi vetus redierit facies.

יא מי שהיה ביתו סמוך לעכו"ם ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס לתוך שלו ובונה ואותו הריוח ממלאהו קוצים או צואה כדי שלא ירחיב בבית כו"ם היה הכותל שלו ושל כו"ם נידון מחצה על מחצה מחצה שלו מותר ושל כו"ם אסור בהנאה אבניו עציו ואפרו הכל אסור בהנאה:

XI. Cui domus contigua eſt delubro, ſi ea corruit, inſtaurare eam nequit. Quid ergo aget? Contrahet eam intra proprios fines; quodque ſpatium eſt intermedium, ſpinis ac excrementis replebit, ne fines delubri proferantur. Si & illius, & delubri, paries fuerit communis; judicio ſtatuetur de pariete in duas partes dividendo: ac dimidia pars, quæ domus eſſe cenſetur, licita erit: illicita ad uſum altera, quæ eſt delubri: cujus lapides, ligna, atque adeò cinis, uſibus ſunt interdicta.

Si ea

Si ea corruit, instaurare eam nequit.] Vide AbodaZara cap. III. Mens est, si delubrum, & domus privata, unum eundemque parietem habent, & ille corruit, instaurare nefas est; quia hoc cedit in utilitatem delubri: ideoque aliquanto interiori spatio eriget murum, ita ut fundi sui partem vacuam relinquat: & ne otiosus is locus à delubri antistite occupetur, spinis lolioque conserendus est. Vbi quæri possit, an ille, qui locum sic conserit, nihilominus maneat dominus ejus loci. Videtur aliquod ei dominii indicium statuendum: ut si sepem, aut simile quid, obducat: alioqui deserta loca occupantis fiunt: eoque possint idololatræ ad illius domum usque proferre templum suum. Sed in pariete communi si dignosci possit, qui lapides ab una, qui ab altera muri parte fuerint, volunt Hebræi dividi lapides, ut quisque suum habeat: & suis postea uti licet possessori. Sin internosci nequeunt; potest Israelita alteri, cui libuerit, suum jus divendere.

יב כיצד מאבד כו״ם ושאר דברים האסורין בגללה כגון משמשיה ותקרובת שלה שוחק וזורה לרוח או שורף ומטיל לים המלח. דבר שאין בו תפיסת ידי אדם שנעבד כגון הרים ובהמה ואילן אע״פ שהנעבד עצמו מותר בהנאה צפויו אסור בהנאה והנהנה בכל שהוא מהן לוקה שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם וכל צפוי כו״ם הרי הן בכלל משמשיה:

XII. Quo pacto perdenda sunt idola, & quæcumque eorum caussa interdicuntur: puta, quæ cultui eorum inserviunt, ut & oblationes? Comminuenda hæc, & dispergenda in ventos: aut comburenda, ac projicienda in mare mortuum. Quod autem homo nequit manibus prehendere; uti montes, jumentum, arborem: tametsi ea homines coluerint, concessa tamen sunt usibus humanis. At tegumentum ejus interdictum; ita ut qui vel minimâ ejus particulâ utatur, vapulet. Quia dicitur, *Non* desiderabis argentum, & aurum, quod supra eos.* Omneque operimentum idoli est inter ea, quæ ejus usibus inserviunt.

* Deut. 7. 25.

Comminuenda hæc, & dispergenda in ventos.] Cap. III. Aboda Zara.

Non ſolum iis adimet figuram, ut ne ſint, quod erant : ſed combuſtorum etiam cineres in auras diſperget, ne uſibus cujuſquam inſerviant.

Vti montes.] Nam & montibus quibuſdam divinus tribuebatur cultus. Talis mons Κωγαίωνον, quem Getæ vocant ἱερὸν: ut eſt apud Strabonem in VII. Imò Cappadocibus quoque mons καὶ θεὸς, καὶ ὅρκος καὶ ἄγαλμα: ut eſt apud Maximum Tyrium diſſertat. XXXVIII.

Iumentum.] Vt Apis & Mneuïs, duo vivi boves, imagines gemini numinis, Apis quidem Lunæ, Μνεῦις Solis. Vide Herodoti Euterpen, & Thaliam, Strabonis lib. XVII, & alios.

Arborem.] Non luci modò Diis ſacri ; ſed & certa arbor numini conſecrabatur; ut antè dictum. In Oriente autem imprimis hanc ſuperſtitionem viguiſſe certum. Nec abſurdè aliquis ſuſpicetur, ab eodem fonte promanâſſe, quod Muhammedes ſub arbore ſit inauguratus; ut tradit Elmacinus lib. I hiſt. Sarac. كانت البيعة تحت الشجرة *inauguratio ſub arbore facta eſt.*

יג. כו"ם של כום
שבטלוה גוים קודם שתבא
לידי ישראל הרי זו מותרת
בהנאה שנ׳ פסילי אלהיהן
תשרפון באש כשבאו
לידינו והן נוהגין בהם
אלהות אבל אם בטלום
הרי אלו מותרין:

XIII. Idolum, quod gentiles ipſi, priuſquam in Iſraelitæ manum veniret, profanum judicarunt, in uſum ſuum convertere licet. Dictum enim eſt, *Sculptilia* Deorum illorum igne exuretis.* Quibus verbis ſignificatur, (exurenda,) ſi venerint in manus noſtras, quo tempore iis cultus tribuebatur divinus. Nam, eo deſinente, licita habentur.

* Deut. 7. 25.

Idolum, quod gentiles ipſi profanum judicarunt, in uſum ſuum convertere licet.] Thalmudiſtæ id colligunt ex loco, quem hic R. Moſes allegat: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך *Sculptilia deorum illorum igne comburetis, non cupies argentum & aurum, quod ſupra illa, & accipies tibi.* Cum, inquiunt, interdicat Deus, ne auri illius idololatrici cupiditas nos inceſſat: quanto minùs fas erit accipere illud! Quia igitur ſic reſecanda viderentur hæc verba, *Et accipies tibi:* duplicem

cem inde ſenſum eruunt: prior eſt, ut פסילי ſint *ſculptilia*: alter, ut ſignentur inepta profanaque. Priori modo ſententia ſit, *Sculptilia Deorum illorum igne combuſretis.* Poſteriori mens erit, *Profanatos illorum Deos accipies tibi.* Nempe ut illud, *accipies tibi,* referatur ad vocem פסילי, quatenus *profana* notat. Nam פסל Rabbinis eſt *ineptum ac profanum reddere.* Et hinc in Gemara Aboda Zara cap. IV. §. אמר אביי. legas: מנין לגוי שפוסל אלוהו שנ׳ פסילי אלהיהם תשרפון באש *Vnde conſtat, poſſe gentilem profanare idolum ſuum? Ex verbis, Sculptilia Deorum illorum igne exuretis.* Quo loco iſta פסילי אלהיהם interpretanda ſunt, *profanata idola eorum.*

יד עכו״ם של ישראל
יאנה בטלה לעולם אפילו
היה גוי בה שותפות אין
בטולו מועיל כלום אלא
אסורה בהנאה לעולם
וטעונה גניזה׳ וכן עבודת
כו״ם של גוי שבאת לידי
ישראל ואח״כ בטלה
הגוי אין ביטולו מועיל
כלום לא אסורה בהנאה
לעולם ואין ישראל מבטל
כו״ם ואפי׳ ברשות הגוי:

XIV. Idolum Iſraelitæ nunquam profanari poteſt; tametſi in ejus proprietate partem quoque habeat gentilis, atque ille hoc profanet. Nam profanationis illius non habetur ratio: ſed in perpetuum uſus idoli ejus eſt interdictus; eoque neceſſe eſt abſcondi. Itidem, ſi idolum gentilis, poſtquam in manus pervenerit Iſraelitæ, ab gentili fuerit profanatum, profanatio talis nihil ad rem facit: quia (nihilominus) eſt interdictum. Iſraelita verò idolum nullum valet reddere profanum, ne quidem conſentiente gentili.

Nunquam profanari poteſt.] Ex ſacro reddi profanum, ex illicito licitum, & humanis uſibus conceſſum.

Eoque neceſſe eſt abſcondi.] Sub terram defodi, ita ut nullus illud in uſum ſuum poſſit convertere.

Iſraelita verò nullum idolum reddere valet profanum.] Siquidem non habuit ei honorem divinum: quod gentilis proprium eſt; ut ſolus etiam, præcipuè ſi cultui renunciet gentili, reddere illud profanum poſſit. Quamquam neque gentilis profanare valeat, ſi non ipſe poſſideat. Quippe ſi idolum jam in alîus ſit poteſtate, qui unum colat Iſrae-

lis Deum; ut maximè aliqua agat, quibus pro rejectitio habere idolum videatur: suspicio nihilominus oborietur, eo fecisse, quia spes recuperandi foret nulla. Vt præteream, quòd gentilis, præsertim nec suorum numinum cultor admodum religiosus, videri etiam possit mercede ad hoc conductus. Nec magnopere his adversari censeo, quod inferiùs dicat Maimonides, idolum etiam haberi profanum, licet gentilis ab Israelita adactus illud profanarit. Nam loquitur istic loci de idolo, quod etiamnum in potestate sit hominis gentilis.

טו גוי קטן או שוטה אינו מבטל כו״ם גוי שבטל כו״ם בין שלו בין של גוים אחרים בעל כרחו אע״פ שאנסו ישראל על כך הרי זו בטילה ובלבד שיהא גוי המבטל עובד כו״ם אבל מי שאינו עובד אין בטולו בטול:

XV. Gentilis minorennis, aut stultus, profanum facere idolum nequit. At si gentilis profanârit idolum vel suum, vel alterius gentilis, quamvis invitus, & ab hoc compulsus; certè idolum hoc fuerit profanum: sic tamen, si gentilis ille, qui profanet, ipse sit idololatra. At ejus, qui idola non colit, profanatio non attenditur.

Gentilis minorennis, aut stultus.] Quippe qui non sit suus; sed alienæ obnoxius potestati. Atque idem censendum de gentili, qui in Israele commoretur.

Vel suum, vel alterius gentilis.] Tamen supra dixit, אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. *nullus rem alienam prohibitam facit.* Nisi fortasse potest licitam facere rem alienam; quia hoc pium, illud impium est.

Et ab Israelita ad hoc compulsus.] Talia tamen, si Iuris intelligentes audimus, perinde habentur, ac si acta non fuissent.

יו המבטל עבודת כו״ם ביטל משמשיה ביטל משמשיה משמשיה מותרי׳ והיא אסורה בהנאה כמו שהיתה עד שיבטלנה ותקרובת עכום אינה בטלה

XVI. Qui profanat idolum, eâdem omnia, quæ usibus illius serviunt, profana reddit. Sin ea profana, quæ serviunt ejus usibus; illa quidem licita sunt, idoli verò usus est interdictus, uti ante erat: atque id usque dum ipsum profanetur.

Etiam

לעולם כיצד מקטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה בפניה אע״פ שלא חסרה או שמכרה לצורף ישראל הרי זו בטלה אבל אם משכנה או מכרה לגוי או ישראל שאינו צורף או שנפלה עליה מפולת ולא פינה גנבוה ליסטים ולא תבעה רקק בפניה השתין בפניה גררה זרק בה את הצואה הרי זו אינה בטלה:

Etiam oblata idolis profanari nequeunt. At quomodo fit idoli profanatio? Præcisâ parte imâ vel auris, vel nasi, vel digiti. Tum & contundendo faciem ejus, licet non mutiletur: aut vendendo illud fusori Israelitæ. Et hæc qui agunt, profanant idola. Cæterum si oppigneraverit, vel vendiderit illud gentili, vel Israelitæ, qui faber non sit; aut si quid ruinâ inciderit, nec tamen id amoverit; si item latrones abstulerint, atque ab iis repetitum non sit; si in faciem ejus exspuerint, vel coram minxerint, humive raptarint, vel fædarint injectis excrementis; non eo fuerit profanum.

Qui profanat idolum, &c.] Quia instrumenta, idoli; non hoc illorum caussâ, paratur. Sublatâ caussâ tollitur caussatum; at non contrà.

Oblata idolis profanari nequeunt.] Probatur id in Gemara AbodaZara ex verbis S. Scripturæ: *congregati sunt ad Baal Pehor, & comederunt sacrificia mortuorum*. Quo loco ajunt Thalmudici, sacrificia idololatrica mortuis æquari: quia quemadmodum semper mortui immundi manent; ita & idolis oblata expiari nequeant, sed æternùm sint immunda.

Cæterum si oppigneraverit.] Quia redemturus videtur. Ita & quamvis à latronibus non repetierit. Fortassis enim putat, eos illud colere velle; vel religiosis hominibus magno pretio vendere.

In faciem ejus exspuerint, vel coram minxerint.] Rationem in hoc non video, nisi quòd credi potest imprudens conspuisse. Quod ad mictionem attinet, potuit in balneo fieri, & sine contemtu idoli: alioqui conspuere, & lotio idolum perfundere, sunt contemnentis indicia; uti & humi raptare.

יז עכו״ם שהניחוה עובדיה בשעת שלום מותר בהנאה בטלוה

XVII. Idolum tempore pacis à cultoribus suis derelictum, conceditur usui humano. Sin belli tem-

בשעת מלחמ׳ אסורה מפנ׳ שלא הניחוה אלא מפנ׳ המלחמה:

tempore ſit profanatum, vetatur: quia nonniſi propter bellum videtur relictum.

Propter bellum videtur relictum.] Quippe eo, ut poëta * ait,

—ſquallent abductis arva colonis: Patriamque fugientes non aras minus relinquere coguntur, quàm focos.

* 1. Georg.

יח עכום שנשברה מאיליה שבריה אסורין בהנאה עד שיבטלוה לפיכך המוכר שברי כו״ם הרי אלו אסורין בהנאה שמא לא בטלוה גוים ואם היתה של פרקי׳ והדיוט יכול להחזירם צריך לבטל כל פרק ופרק מפרקיה ואם אינו יכול להחזירם כיון שבטל אבר ממנה בטלו כל השברים:

XVIII. Fragmenta idoli ſuâ ſponte confracti inconceſſa ſunt uſui, donec ipſum idolum profanetur. Iccirco fragmenta idoli à quopiam inventa habentur illicita: fortaſſe enim necdum profana habita à gentilibus. Vtcunque enim in varias fractum ſit partes: tamen aliquis ex imperitis poſſit fragmenta colligere. Itaque neceſſum eſt profanare partem quamque ejus. Quod ſi quis nequeat reperire, inque unum cogere univerſas: uno profanato fragmento, cætera etiam habentur pro profanis.

יט מזבח עכו״ם שנפגם עדין הוא אסור בהנאה עד שינתץ רובו ביד גוים ובימוס שנפגם מותר איזהו בימוס ואיזהו מזבח בימוס אבן אחת מזבח אבנים הרבה: וכיצד

XIX. Misbeah ſive altare idololatricum, quamvis mutilatum, uſui interdicitur, donec major ejus pars ipſis gentilium manibus fuerit everſa. At bimos, ſive ara diſrupta conceditur uſui. Qualis verò *bimos?* quale item *misbeah? Bimos* eſt unius lapidis: *misbeah* eſt lapidum multorum.

Quo-

מבטלין אבני מרקולים כיון שבנה מהן בנין או חפרה בהן את הדרכים וכיוצא באלו הרי הן מותרין בהנאה:

Quomodo profani redduntur lapides Mercurii? quando iis exstruitur domus, aut viæ sternuntur, aut aliquid fit simile, habentur profani, & usibus concessi.

Qualis verò ara? quale item altare?] Distinguit inter מזבח & בימוס & illud quidem ex multis lapidibus, hoc uno tantùm constitisse putat. Vox posterior haud dubiè Græcæ originis ex βωμός. Mirum tamen, quòd eo ait notari aram ex uno saxo factam. Quanquam non negem, tales etiam gentilibus fuisse aras. David de Pomis בימוס exponit, אבן נגזר לעשות אליל או מזבח אלילים *Lapidem incisum ad faciendum idolum, aut aram idolorum.* Eo autem ara unius lapidis est licita, modò disrupta, quia sic esse desinit: sed altare lapidum multorum permanet altare, nisi major lapidum pars fuerit avulsa.

ב כיצד מבטלין את האשרה קרסם ממנה עלה או זירד ממנה יונק נטל ממנה מקל או שרביט או ששפאה שלא לצרכה הרי זו בטלה שפאה לצרכה היא אסורה ושפאיה מותרין ואם היתה של ישראל בין לצרכה בין שלא לצרכה בין היא בין שפאיה אסורה לעולם שעכו״ם של ישראל אין לו ביטול לעולם:

XX. Quomodo profanum reddunt lucum? Decerpendo ex eo folium, aut præscindendo ramum, conficiendoque inde scipionem, aut virgam, vel putando superflua. Atque hæc verè est profanatio. Sin eo quis animo amputarit, quia indigeret: lucus permanet interdictus; sed quæ amputata, conceduntur. Quod si Israelis sit lucus, sive necessariò, sive superfluè id fiat: tum lucus, tum quæ amputata, in perpetuum sunt interdicta: quia ab Israelitis divino honore culta, nunquam possunt profanari.

Quomodo profanum reddunt lucum?] Quæ hic dicit autor, consistere nequeunt, nisi intelligas lucum, cujus privatus aliquis dominus sit.

Nam nullus dixerit, lucum publicâ autoritate consecratum, fieri profanum, quia ab uno aliquo violetur. Quod tantundem esset, ac si dicas, legem aliquam, aut statutum magistratus, irritum fieri, quia hic vel ille id transgreditur. Porrò statuit, decerpendo folium, aut præscindendo ramum, profanari lucum. Certè violari constat. Vnde apud veteres Romanos lucum in suo agro nullus succidebat, nisi antè oblatâ ad placandos Deos porcâ. Qui autem lucum rite exscindebant, *conlucare* eum dicti. Vnde Cato de re rustica cap. CXXXIX. *Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito: Si Deus, si Dea es, quoium illud sacrum est, uti tibi jus siet porco piaculo facere, illiusce sacri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, sive ego, sive quis jussu meo fecerit, uti id rectè factum siet. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto.*

Decerpendo ex eo folium, aut præscindendo ramum.] קרסם, & זירד, significant, *putare, incidere*, חתך. Sed illud, notantibus Hebræis, נופל בעשבים ובעלות *usurpatur de herbis ac foliis*; ut *decerpere*, aut *stringere*, vertendum sit: זירד autem, ביונקות ובפריגים *de ramis, & surculis*; vnde & à Davide de Pomis exponitur per זמר *putare arborem*, quod à זמרה *surculus, ramus*.

פרק תשיעי

שלשה ימים לפני אידיהם לש גוים אסור ליקח מהם ולמכור להם דבר המתקיים וללוות מהן ולהלוותן ליפרע מהן וליפרוע להם מלוה בשטר או על המשכון אבל מלוה על פה נפרעין בהן מפני שהוא כמציל מידם ומותר למכור להן דבר שאינו מתקיים כגון ירקות ותבשיל עד יום אידם:

CAPUT IX.

Triduo ante festa gentilium idola colentium, prohibemur aliis emere, illisve vendere rem ullam duraturam; mutuo quid accipere, vel dare; capere solutionem, aut solvere mutuum, scripto, vel pignore: sed, quod verbis solum mutuo datum est, exigere licet; quia manibus eorum hoc eripi videtur. Licitum & est vendere illis, quod nequit durare: ut olera, vel aliquid coctum; atque id usque ad festum eorum diem.

Triduo ante festa gentilium, idola colentium, prohibemur aliis emere, illisve vendere, rem ullam duraturam.] Haustum ex Aboda Zara cap. I. §. Non modò Hebræus idolum venerari nequit; sed nec caussa esse debet, cur à gentili colatur. Ideoque vetantur Israelitæ negotiari cum gentilibus triduo ante festa eorum: ne, vel si emerint ab iis quicquam, pecuniâ illa festi tempore se oblectent; vel si vendiderint, lætentur gentiles ob rem bono pretio comparatam, ac hilariores ad festum contendant, & diis suis, (uti Mercurio, præsidi mercaturæ, aut aliis) gratias ac laudes pro rerum prospero agant successu. Tantùm vendere licebat illo spatio res parum durabiles: ut olera, carnes coctas, similiaque; quæ die illo absumenda erant, quo, veniente festo, gentilis nec pecuniam haberet, nec merces pro eâ comparatas. Ne debita quidem illis tribus diebus solvere licebat, eandem ob caussam; uti nec debitorum solutionem accipere. Quod tamen R. Iehuda licere putabat: ut cap. I. Aboda Zara est: מפני מיצר הוא לו, *quia hoc dolori illi est*. Sed responderunt sapientes: אע״פ מיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן *quamvis hoc dolori sit ei, postea lætatur alio tempore:* quia, solutis debitis, defecatiore est animo. Mutuum dare, & accipere, non licebat: quia sive gentilis acciperet, poterat eo uti ad colendum Deum suum: sive daret, lætior ad festum iret, quasi Deo suo gratias acturus, quod tanto felicior esset Israelitâ, ut ille sui indigeret. Excipitur casus unus, si debeat gentilis, nec Israelita debiti ullum habeat testimonium; ut chirographum, aut simile quidpiam. Tale enim volunt recipi posse; quia periculum in mora est, & illa res pro perdita habetur. Ratio verò, cur triduum ante festa Hebræi nefastum ponant, profluxisse inde videtur, quia Deus ipse Exod. XIX, 10. populum à Mose in diem tertium sanctificari jusserat: ideoque putabant, nefas esse habere quidquam commune cum gentilibus triduo illo, quod festum præcedebat.

Triduo ante festa gentilium.] Quæ alio vocabulo Hebræi אידין vocant. איד *calamitas, perditio, sive exitium* est: quod nomen fortassis festis imposuerunt, quia putabant, ea exitii caussam esse gentilibus. Sic quoque חגא, quod eodem significatu de festo usurpant, denotat etiam נגר confractionem, & contritionem. Solent enim Hebræi, talibus nomina per contemtum imponere.

Festa gentilium.] Ea commemorantur Aboda Zara cap. I. §. 3. קלנדא וסטורנליא וקרטיסים ויום גנוסיא של מלכים ויום הלידה ויום המיתה *Kalendæ, Saturnalia, inauguralis Kartisim dies, natalis regum, magistratuum natalis, & emortualis.* Quo loco miror, quid sibi illud קרטיסים velit. Gemara habet esse מאי diem שתפסה בו רומי מלכות, *qua Roma regnum*

regnum apprehendit. Ibidem autem ait Rab Ioſeph, bis hoc accidiſſe בימי קלפטרא מלכתא *temporibus Cleopatræ reginæ :* & primùm prœlio Actiaco, ex quo Cæſar Auguſtus imperium Romanum obtinuit ſolus: deinde בימי יונים *temporibus Græcorum :* Quod Rab Iehuda dixit eum diem eſſe, quo Roma regnum acciperet: congruit cum comitiis curiatis, quibus creatos olim Reges Romanorum, ex Halicarnaſſeo, & Livio, diſcimus: nec procul diſtant קרטיסים *Kirtiſim*, & *Curiatis :* nec novum eſt Iudæis, depravare voces externas: quomodo ex *Saturnalia*, quoque fecerunt סטורנורא *Saturnora.* Nam ita hoc loco in Thalmud legitur. Sane curiatis comitiis poſtea item magiſtratuum multi, qui in provincias mittebantur, delecti ſunt. Ea verò, quæ ab R. Ioſeph de Græcorum temporibus addidit, neſcio quorſum referenda. Sed de iſto potiùs ita cenſeo קרטיסים factum ex κράτος, vel κρατυσμὸς, & denotari hac voce diem inauguralem. Diem גנוסיא ait R. Iehuda eſſe מעמידין בו את המלך *quo Regem conſtituunt.* Quod non admitto, niſi גנוסיא & כנוסיא idem ſint, & congregationem notent. Vnde infra §.4. Maimonidæ dies inauguralis eſt יום מתכנסין בו להעמיד המלך *dies, quo congregantur ad creandum Regem.* Mihi tamen hæc vox merè Græca videtur. nam γενέσια diem notant natalitium: qui & γενέθλια: unde apud Matth. XIV. 6. γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ ἡρώδου. Quare rectè in Aruch exponitur, יום הולדת *dies natalis.* Quod ſi quis quærat, cur mox ſubjungatur, יום הלידה, *dies natalis :* dixero, prius accipiendum videri de genethliis principis; alterum de privatorum, quæ privatim celebrantur.

ב בד"א בארץ ישראל
אבל בשאר ארצות אינו
אסור אלא יום אידם בלבד
עבר ונשא ונתן עמהן באותן
הג' ימים הרי זה מותר
בהנאה והנושא ונותן ביום
אידם עמהן הרי זה אסור
בהנאה ואסור לשלוח דורון
לגוי ביום אידו אלא אם
כן נודע לו שאינו מודה

II. Hoc in Iſraelitarum regione locum habet: at in reliquis terris vetitum non eſt, niſi feſto eorum die. Si quis tranſgreſſus ſit negotiando cum iis illo triduo, mercibus uti licet: ſin aliquis cum iis negotietur eorum die feſto, res uſui ſunt interdictæ. Nefas quoque eſt, munus gentili mittere feſto ejus die: niſi conſtet, eum non profiteri cultum idolorum, nec iis ſervire. Quod ſi gentilis quiſpiam die

לעכ״ום ואינו עובדה וכן גוי ששלח דורון לישראל ביום אידו לא יקבלנו ממנו ואם חשש לאיבה נוטל מפניו ואינו נהנה בו עד שיודע לו שזה הגוי אינו עובד כו״ם ואינו מודה בה:

die ſuo feſto miſerit munus Iſraelitæ: ne illud ab eo accipiat; niſi ſuſpicio ſit, offenſum iri. Nec tamen utetur, donec conſtiterit, gentilem non colere idola, nec pro diis illa habere.

ג היה אידם של אותן הגוים ימים הרבה שלש או ארבעה או עשרה כל אותן הימים כיום אחד הן וכולן אסורין עם שלשה ימים לפניהן:

III. Si feſtum hoc idoli multorum ſit dierum; ut trium, quatuor, aut decem: perinde habetur, ac unius ſi diei foret: eoque omnes ſunt interdicti, unà cum triduo, quod præceſſit.

ד יום שמתכנסין בו הגוים להעמיד להן מלך ומקריבין ומקלסין לאלהיהם יום אידם הוא והרי הוא כשאר אידהם אבל גוי שעושה הוא איד לעצמו ומודה לכו״ם שלו ומקלסה ביום שנולד בו ויום תגלחת זקנו או בלוריתו ויום שעלה בו מן הים או שיצא מבית האסורים ויום שעשה בו משתה לבנו וכיוצא באלו אינו אסור אלא אותו היום ואותו האיש בלבד: וכן יום שימות להן בו מת ויעשוהו

IV. Illa quoque dies, quâ idololatræ ad regem conſtituendum conveniunt, ſacrificant, ac Deos ſuos laudant; cæteris feſtorum accenſetur. Quod ſi idololatra ſibi ipſi feſtum diem indixerit, ut veneretur idolum ſuum, ac laudet illud natali ſuo, aut quo die barbam tondet, vel comam, aut quo advenit è mari, vel carcere egreſſus, quo item convivium inſtituit filii cauſsâ, & ſiqui id genus alii ſunt; non interdictum eſt (negotiari) niſi illo tantummodo die, & cum viro iſtoc. Vti & vetitum id cum iis, qui defuncti ergo domi

ſuæ

איד אותם העושים אסורין אותו היום וכל מיתה ששורפין בה כלים ומקטרין קטורת בידוע שיש בה עבודת כוכ:

ſuæ feſtum celebrant. Quocunque autem in funere vaſa comburunt, & ſuffitum offerunt, apertum eſt idolo cultum præſtari.

Quo die barbam tondet.] Apollini plerumque barbam detonſam ſacrabant. Is dies inter lætos. In luctu verò promittebant eam Romani: ut notum ex reis ſquallidis ac ſordidatis. Atque eo fortaſſe referendum, quod mox ſubjungit de egreſſis è carcere.

Aut comam.] בלורית *coma* Rabbinis eſt. qualis ſit, indicat Autor noſter infra, cap. XI. לא יגלח מן הצדדין ויניח השער באמצע *non tondebitur à lateribus relicta in medio coma, quæ dicitur* בלורית. Vide infrà: item Cochum in Maccoth cap. III*. Sacrâſſe comam, indicat Pollux lib. III. tmem. 5. ἔτρεφον δέ τινες ἐκ πλαγίου κόμην, ἢ κατόπιν, ἢ ὑπὲρ τὸ μέτωπον ποταμοῖς, ἢ θεοῖς· καὶ ὠνομάζετο πλοχμὸς, ἢ σκόλυς, ἢ σειρὰ τριχῶν. *Alebant autem nonnulli comam in obliquum vergentem, aut ſuper tergum, aut frontem; fluminibus ſcilicet, aut diis conſecratam:* πλοχμὸς *aut* σκολὺς *nominabatur, aut pilorum catena.*

* p. 124.

Quo advenit è mari.] Poſt peregrinationem Deorum templa adibant gratias acturi pro incolumitate: comam quoque tum præſcindebant, ac Diis dicabant. Notiora hæc, quam ut teſtimoniis ſit opus.

Quo convivium inſtituit.] Rectè. nam feſti dies, teſte Macrobio lib. I. Saturnalium cap. XVI, dividuntur in *ſacrificia, epulas, ludos, ferias.* Atque inter ferias quoque privatas erant natales, & funebres. Ergo & hi feſti dies.

Quocunque in funere comburunt vaſa.] Pleni talium exemplorum autores: nec quicquam vulgatius Romanis, quam pyram, cui cadavera ſuperimpoſita erant, liquoribus pretioſis perfundere, & aurum, veſtes, arma, quæque alia defunctus, dum viveret, chara habuerat, ſimul comburere. Contrà quem morem legibus XII Tabularum cautum legimus: *Ne ſumptuoſa reſperſio fieret:* uti &, *ne aurum adderetur*, aliáque id genus.

ה אין יום האיד אסור אלא לעובדיה בו בלבד אבל הגוים ששמחים בו

V. Dies feſti non ſunt nefaſti, niſi ratione ejus, qui illos colunt. Cum illis verò idololatris, qui hilares eum tranſigunt diem, ac edunt

ואוכלין ושותין ומשמרין אותו מפני מנהג או מפני כבוד המלך אבל הם אין מודין בו הרי אילו מותרים לשאת ולתת עמהן :

edunt, bibunt, eumque diem observant, sive ob consuetudinem, sive in regis honorem, nec tamen pro sacro habent; negotiationem licet exercere.

Ob consuetudinem.] Non religione aliquâ: eoque, ubi de animo constiterit, non laborandum de eo, quod cum cæteris ferietur.

In regis honorem.] Soli enim dies illi censentur sacri, quibus sacrificia, epulationes, ludi, aut feriæ, in Deorum honorem fiunt.

ו דברים שהן מיוחדין למין ממיני כו״ם שבאותו מקום אסור למכור אותן לעובדי כו״ם שבאותו המקום לעולם׳ ודברים שאינן מיוחדין לה מוכרין אותם סתם ואם פירש הגוי שהו׳ קונה אותם לעכו״ם אסור למכור לו אלא אם כן פסלום להקריבו לעבודת כו״ם לפי שאין מקריבין חסר לע״א היו מערבין דברים המיוחדין עם דברים שאינן מיוחדין כגון לבונה זכה בכלל לבונה שחורה מוכר הכל סתם ואין חוששין שמא ילקט הזכה לבדה לעכ״ום וכן כל כיוצא בזה:

VI. Quæ peculiariter addicta sunt certo generi idololatriæ loci cujuspiam, ea idololatris istic loci agentibus divendere, perpetuò est interdictum. Res verò non addictas, simpliciter vendere licitum est. Quod si idololatra disertè dixerit, se idolis ista comparare; divendere erit nefas, nisi prius inepta reddantur ad offerendum idolis; quandoquidem non offerunt iis, quæ mutila sunt. Si ea, quæ certò addicta sunt idolo, permisceantur rebus ei non sacratis; ut thus purum cumulo thuris nigri: junctim ea vendere fas est, quamvis suspicio oboriatur, ne fortasse alter thus purum seligat ad idoli cultum. Eadem in cæteris ratio est.

Quæ peculiariter addicta sunt certo generi idololatriæ.] Declarantur hæc Aboda Zara cap. 1. §. 5. nimirum. אצטרובלין וכנו׳ סוח וכטוטרותיה׳ ולבונה ותרנגל

ותרנגול לבן *Fructus cedri, ficus cum pedunculis, thus & gallus albus.* Vbi אצטרובלין Rabbini exponunt פריא דארזא *fructum cedri.* Sed vox haud dubie eſt facta ex ςρόβιλος, quomodo Græci *nucem pineam* vocant. Itaque malim vertere hoc modo. Pinum Cybelæ apud antiquos ſacram fuiſſe, notiſſimum eſt : unde Dea illa apud Virgil. lib. IX. Æneid.

Pinea ſylva mihi eſt multos dilecta per annos.

Vbi Servius: *Pinus in tutela matris Deûm eſt.* Eandem apud Græcos & Romanos Pani, Fauno, imò & Neptuno, ſacratam fuiſſe, conſtat. Etiam thyrſi à תריא *pinus:* ſed hoc nihil ad hunc locum. Pinus erat arbor luctus. An Rabbini reſpexerint ad funera, quîs *reſina,* addi ſolebat, non facilè dixerim. Nam eſt quoque reſina, quam *ſtrobilinam* medici vocant. בנות שוח David de Pomis interpretatur תאנים לבנים *ficus albas.* שוח haud dubie ex Græco σῦκα. Ficus autem prohibere videntur Hebræi, eò quod ſummo in honore eſſe gentilibus conſpicerent. Reperiſſe ajunt Bacchum : unde Διόνυσος Συκίτης ſive *Ficulnus* Lacedæmoniis colebatur. Naxii verò eundem Μειλίχιον nuncuparunt, quia hominibus monſtraſſet μείλιχα : quod eorum linguâ *ficus* notabat. Eapropter etiam cum Bacchi ſtatua apud eos caput haberet è vitis ligno: Baccho tamen Μειλιχίῳ id erat è ligno ficulno. Apud Athenienſes quoque ſacram fuiſſe ficum, proditum eſt à Plutarcho Sympoſ. lib. VII problem. IV. Potuere etiam Hebræi reſpicere ad ficum Ruminalem, quam Romani pro certiſſimo divini numinis ſigno coluere : unde prodigii loco, quod ea exaruiſſet, habitum eſt, cùm annis ſtetiſſet IↃCCCXL : ut eſt apud Tacitum, & alios. Ficus albas eſſe inter arbores felices, & diis inferis ſacratas, ex pontificum libris docet Macrobius lib. III. Saturn. cap. XX. פטוטרות interpretantur עוקצים, id eſt, *pediculos,* vel *pedunculos.* פטטר ex Græco ποδάριον, quod idem notat, & reperitur apud Pollucem, alioſque. תרנגול Gallum Marti ſacratum fuiſſe conſtat : unde Lacedæmonii eum parta victoria ſacrificare ſoliti. Apud Syros pro Deo colebatur. Apud Romanos magno in honore habitus : unde Plin. lib. X. cap. XXI: *Hi* (Galli) *magiſtratus noſtros quotidie regunt, domoſque ipſis ſuas claudunt, aut reſerant: hi faſces Rom. impellunt, aut retinent; jubent acies, aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auſpices : hi maximè terrarum imperio imperant, extis etiam fibriſque haud aliter, quàm opimæ victoriæ, diis grati.* Quin Marti, Nocti, & Laribus, aliiſque diis, eadem avis ſacra habebatur. Pyrrhum galli albi immolatione lienoſos curare ſolitum, tradit Plutarchus in vita ejus. Fortaſſe, quia Æſculapius medicinæ Deus; cui peculiariter, & præ reliquis, gallus ſacer erat.

Sim-

Simpliciter vendere.] Citra interpretationem, vel conditionis additionem. Quod ſequens antitheſis oſtendit.

Non offerunt rem mutilam iis.] Veriſſimum hoc, unde Suidas: Κόλουρα, ait, τὰ μὴ ἔχοντα κέρκον, ἢ τὰ κολοβὴν ἔχοντα οὐρὰν, ἅπερ ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ θύεται. καθόλου γὰρ εἰ μὴ ἦν τέλειον καὶ ὑγιὲς οὐκ ἐθύετο τοῖς θεοῖς. *Colura, non habentia caudam, vel habentia mutilam caudam, quæ in ſacrificiis non mactantur. Vniversè enim, niſi eſſet perfectum ac ſanum, non ſacrificabatur diis.* Vnde apud Athenæum lib. xv, cap. v, ex Ariſtotelis Sympoſio: οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν πρὸς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ πάντα τέλεια καὶ ὅλα. *Nihil mutilum offerimus diis, ſed omnia perfecta atque integra.* Plinius lib. VIII. hiſt. Natural. cap. XLV: *Vitulos ad aram humeris hominis allatos non ferè litare; ſicut nec claudicante, nec alienâ hoſtiâ, Deos placari.*

Thus purum copiæ thuris nigri.] Thus purum eſt candidum: contrà minus purum, quod rufum, & nigrum. Plinius lib. XII. cap. XIV: *Autumno legitur ex æſtivo partu. Hoc puriſſimum, candidum. Secunda vindemia eſt vere, ad eam hyeme corticibus inciſis. Rufum hoc erit, nec comparandum priori.* Thus autem puriſſimum, & quod candidum, ſolum diis offerebatur; unde ibidem Plinius: *Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, maſculum vocamus; cùm alias non fere mas vocetur, ubi non ſit fœmina. Religioni tributum, ne ſexus alter uſurparetur.* Idem oſtendunt verba ſequentia Maimonidæ: *Vendere poteſt conjunctim: neque ſuſpicio erit, ne forſitan eligat purum ſolum ad idololatriam.*

ז כשם שאין מוכרין לגוים דברים שמחזקין בהן ידיהן לעבודת כו״ם כך אין מוכרין להן דבר שיש נזק לרבים כגון דובים ואריות וכלי זין וכבלים ושלשלאות ואין משחיזין להם את הזיין׃ וכל שאסור למכרו לגוי אסור למכרו לישראל החשוד למכור לגוי וכן אסור למכור כלי נזק לישראל ליסטם׃

VII. Quemadmodum non licet idololatris vendere, quæ eos in idolorum cultu confirment: ita nec vendendum iis, quo nocere publico valeant. Vt ſunt urſi, leones, arma, compedes, aut catenæ. Ne quidem acuenda iis arma. Quicquid autem idololatræ vendere prohibemur: idem nec vendendum Iſraelitæ ejuſcemodi, quem ea gentili venditurum ſuſpicio eſt. Itidem nefas ducitur arma divendere Iſraelitæ latroni.

ח היו ישראל שוכנים בּיני גוים וכרתו להן ברית מותר להן למכור כלי זיין לעובדי המלך וגייסותיו מפני שעושין בהן מלחמה עם צרי המדינה להצילה ונמצאו מגינין עלינו שהרי אנו שרויין בתוכם׳ עיר שיש בה עכו״ם מותר להלך חוצה לה ואסור להכנס בתוכה היה חוצה לה כו״ם מותר להלך בתוכה:

VIII. Si Iſraelitæ inter gentiles habitent, quibuſcum fœdus percuſſerint: licebit arma vendedere ſervis Regis, ejuſque copiis militaribus; ut iis pugnent adverſus illos, qui urbem obſideant; quò ita periculo liberetur, noſque protegamur, quandoquidem ibi ſedem fiximus. Vrbem, in quâ idololatria exercetur, ingredi nefas: fas egredi. At ſi idolum fuerit extra urbem, intrare etiam licet.

Licebit arma vendere ſervis Regis.] Nititur hoc Ierem. XXIX. 7: *Quærite proſperitatem iſtius civitatis, quò vos deportavi, & orate pro ea Dominum: nam in proſperitate ejus futura eſt vobis proſperitas.*

ט ההולך ממקום למקום אסור לו לעבור בעיר שיש בה עכו״ם בד״א בזמן שהדרך מיוחדת לאותו מקום אבל אם יש דרך אחרת ונקרה והלך בזו מותר׳ אסור לבנות עם גוים כיפה שמעמידים בה עכו״ם ואם עבר ובנה שכרו מותר אבל בונה הוא לכתחלה הטרקלין או החצר שיש בה אותה הכיפה:

IX. Iter facienti inconceſſum eſt tranſire urbem, ubi idolum colatur. Quod ſic capere oportet, ſi ea illi loco via fuerit peculiaris. Sin & alia ſit via, ac fortè fortuna per alteram ierit; nullum hîc crimen eſt. Nefas enim unà cum gentili exſtruere fornicem, ubi idolum collocetur. Siquis verò jam exſtruxerit; licitum percipere mercedem. Conſultò tamen ædificare poſſit triclinium, vel atrium, in quo fornix ille.

Nefas enim unà cum gentili exſtruere fornicem.] כפה fornix eſt à curvatura. Nam כפה *curvare.* David de Pomis exponit, בית הסוהר *domus carceris, cippus*

cippus, factus in modum fornicis lapidei. Vnde & כפה pro convexo cœli, ut עמרה מלכים מלכו בכפה *decem reges regnarunt in omnia, quæ sub cœlo sunt*. Balnea veterum quinque partibus constabant, Ἀποδυτηρίῳ seu spoliario; cellâ, quæ, testudinis instar ædificata, πυριατήριον & hypocaustum vocabatur, aut sudatorium; cellâ caldariâ; frigidario; & detersorio, quod & unctuarium, & ἀλειπτήριον. Hic fornicem non referendum esse ad cellam primam, seu ὑπόκαυστον, ex sequentibus paret. Sed potius ad fornices, qui in parietibus: uti si statuam ad egerendas aquas collocarent; quod magis solitum in caldaria cella, aut frigidario. Vetantur autem hic Israelitæ extruere fornicem ejusmodi, quia servit idolo: at cellam non item, quia servit servienti idololatriæ.

ו עיר שיש בה עכו״ם והיו בה חנויות מעוטרות ושאינן מעוטרות המעוטרות אסור ליהנות בהן ובכל מה שבתוכן מפני שחזקתן שבגלל עכו״ם נתעטרו ושאינן מעוטרות מותרות בהנאה׃ חנויות של עכו״ם אסור לשוכרן מפני שמהנה עכו״ם׃ המוכר ביתו לעכו״ם דמיו אסורים בהנאה ויוליכם לים המלח אבל גוי שאנסו ישׂראל וגזלו ביתו והעמידו בו עכו״ם דמיו מותרין וכותב ומעלה בערכאות שלהן וחלילין של עכו״ם אסור לספוד בהן׃

X. Si in urbe idololatrica tabernæ aliæ sint coronatæ, aliæ non coronatæ: prioribus illis non licet uti, neque illis, quæ eis insunt; quia idololatriæ caussâ solent coronari: at non coronatis uti concessum. Tabernas idololatricas conducere prohibitum est, quia id fit cum idololatrarum quæstu. Siquis vendiderit domum suam idolorum cultori; pecuniâ inde proveniente uti interdicitur: sed in mare mortuum præceps danda. Quod si gentilis per vim eripuerit Israelitæ domum suam, collocaritque in ea idolum; pecuniâ uti poterit. Denique & poterit scribere contractum, atque ire cum eo ad judices illorum. Tibiis verò idololatrarum vetitum est lugubre carmen canere.

Tabernæ coronatæ.] Nescio, quò respexerit Maimonides, nisi fortè ad mo-

ad morem veterum, qui coronis ſanctimoniam rei indicabant: adeò ut ſtatuas, victimas, ſacerdotes, imò magiſtratus, & Imperatores coronarent. Vnde & Palilibus ovilium fores Ovidius coronari juſſit Faſt. IV.

Paſtor oves ſaturas ad prima crepuſcula luſtret:
Vnda prius ſpargat, virgaque verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ovilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.

Tertull. quoque de corona militis; *Ipſæ denique fores, ipſæ hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.* Vide accuratiſſimum opus Paſchalii de Corona.

Ire cum eo ad judices.] ערכאות *tribunalia, judicem.* ערך, inquit David de Pomis. בערכאות של גוים פי' מושב הערוך וקבוע לשרים ולשופטי העיר לדון שם *In conſtitutionibus gentium: expoſitio; ſedes eſt ordinata, & conſtituta principibus, & judicibus civitatis, ut judicent ibi.* Diſpiciendum, unde vox originem trahat.

Tibiis verò idololatrarum vetitum eſt lugubre carmen canere.] חלילין, quod *tibias* verti, exponunt, כלי שיר שהיו נוהגים בספדו' לקונן עליהם כדי לעורר הבכי: *inſtrumenta ad canendum, quibus in luctu cantabant ad minuendum fletum.* Hujuſmodi inſtrumentum tibia fuit: quæ propterea *luctus ſignum* vocatur Papinio in VI. Thebaidos. Indeque Artemidorus quoque lib. I. cap. LVIII ait: Αὐλεῖν πυθικοῖς αὐλοῖς πένθος σημαίνει. *Pythicis canere tibiis luctum ſignat.* Ovid. VI. Faſt.

Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Plutarchum, Gellium, Feſtum, alios, ad partes advocare, in re nota, ut puto, nihil attinet. Ambroſius lib. V. in Lucæ cap. IX, ait id factum, *ad incendendos excitandoſque luctus.* Hunc morem, quamvis lege Dei prohibitum, ipſos Iudæos à gentibus hauſiſſe, uſurpaſſeque, diſcimus ex Evang. Matth. IX. 23: ubi ait de præfecti Synagogæ ædibus: Ἐλθὼν δ' Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον, λέγει αὐτοῖς, Ἀναχωρεῖτε. *Cum autem veniſſet Ieſus, in domum principis, & vidiſſet tibicines, & turbam tumultuantem; dicit eis, Recedite.*

יא הולכים ליריד של גוים ולוקחין מהן בהמה עבדים ושפחות בגיותן

XI. Ad nundinas gentilium ire licet, atque emere ab iis beſtias, ſervos, ancillas, quamvis adhuc ſint gentiles: etiam domos, cam-

ובתים ושדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם: בר״א בלוקח מבעל הבי׳ שאינו נותן מכס אבל הלוקח שם מן התגר אסור מפני שהוא נותן מכס והמכ׳ לעכו״ם ונמצא זה מהנה עכו״ם עבר ולקח מן התגר אם בהמה לקח נושר פרסותיה מן הארכובה ולמטה ואם כסות וכלים לקח ירקבו׳ לקח מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח לקח עבד לא מעלין ולא מורידין.

campos, vineas. Scribendis quoque (contractibus) permissum est adire eorum judicia: quia res veluti eripiuntur eorum manibus. Quod ita capiendum, si ematur à cive ædium domino, nec detur vectigal. Eoque ab eo, qui negotiandi caussâ varia circuit loca, emere non licet, quandoquidem is vectigal solvit; vectigal autem idololatriæ gratiâ solvitur: ac proinde hinc quæstus est idololatris. Siquis tamen hæc transgrediens, ab extraneo aut vago ejusmodi mercatore emerit jumentum; ungulas amputabit à junctura ad imum usque. Si vestes, aut vasa emerit; putrescere ea sinet. Si pecuniam acquisivit, aut vasa è metallo; projiciet ea in mare mortuum. Si servum; non educent eum, neque (in puteum) detrudent.

Ad nundinas gentilium ire licet.] יריד David de Pomis interpretatur משא ומתן מתעשה במקום ובזמן קבוע פעם או פעמים בשנה: *Negotiatio, quæ fit loco, ac tempore certo, semel aut bis in anno.* Vocem deductam à ירד *descendere* arbitror; quia confluunt illuc omnis generis homines. Ait autor, posse bestias, servos, agros, alia, emi in nundinis gentilium. Rationes afferunt, tum quia is, qui ea vendit, ex indigentia id faciat, ita ut jacturam sæpe patiatur: tum quia in nundinis minori pretio pleraque veniunt. Sed hoc ita accipiunt, ut emtor ad proprios usus, non ad vendendum ea comparet. Vide Gemaram cap. 1. Aboda Zara.

Quia res veluti eripiuntur ex manibus eorum.] Hoc est, rem pro perdita habitam recipit: nimirum chirographo: quia alioqui, quamvis pretio persoluto, si chirographum non esset, posset gentilis inficiari emtam esse rem. Per בעל הבית, *dominum ædium*, intelligitur civis, aut alius,

alius, qui propriam domum, vel fixam ſedem habet, ad diſtinctionem negotiatorum, qui tantum parvum ad tempus in aliquo loco morantur.

Vngulas amputabit.] Non licet uti hujuſmodi rebus à mercatore comparatis. Itaque jumento ungulæ, aut poplites ſuccidi jubentur, ut ſponte moriatur: veſtes, vaſa lignea, ſimiliaque, abjicienda; ut exedantur à vermibus, ac putreſcant. Pecunia abjicienda in mare; ut & vaſa ex metallo. Servum verò, ſi in puteum inciderit, non educent: at ſi non inciderit, neutiquam eo præcipitabunt. Nempe nec bene, nec male de eo merebuntur; ſed negligent, nec eo utentur.

יב גוי שעשה לבנו ולבתו משתה אסור ליהנות מסעודתו ואפילו לאכול ולשתות הישראל משלו שם אסור הואיל ובמסיבת גוים אכלו ומאימתי אסור לאכול אצלו משיתחיל לעסוק ולהכין צרכי סעודה וכל ימי המשתה ולאחר ימי המשתה ל׳יום ואם עשה סעודה אחרת מחמת הנשואין אפילו לאחר ל׳יום אסור עד י״ב חדש וכל ההרחקה הזאת מפני עכו״ם
Exod. 34. 15.
הוא שנ׳ וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו לבניך וזנו וגומר:

XII. Si gentilis, filii filiæve cauſsâ, convivium inſtituerit, nefas eſt ejus cibis uti. Quin & interdictum Iſraelitæ, ſua illic comedere, quia comederet ea aſſidens gentili. Quando autem comedere ea non licet? ex quò occupari cœperit neceſſaria convivio præparando; omnique convivii tempore; ac à convivio diebus proximis triginta. Quod ſi alterum quoque convivium inſtituerit propter nuptias: alteris etiam xxx diebus, hoc eſt, uſque dum exacti ſint menſes duodecim, id vetitum eſt. Hoc autem intervalli ſtatuitur idololatriæ ergo: quia dicitur, *Et * vocet te, & comedas de ſacrificio ejus, & accipias filias ejus filiis tuis, iique errent*, &c.

XII. Si gentilis, filii aut filiæ cauſſa, convivium inſtituerit, nefas eſt uti cibis ejus.] Exemplum habes in Daniele cap. 1. 9. Apoſtolus 1. Corinth. x. 27. minus hic rigidus eſt. Εἰ δέ τις inquit, καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ

θέλετε

θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐάν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἑτέρου. *Quod si quis infidelium vos vocat, & vultis ire; quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicavit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo ejus. Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius.* Verùm Iudæis non videtur tantum licuisse; quos vetuerat Deus communionem habere cum gentilibus.

יג׳ בת ישראל לא תניק את בנה של נכרית מפני שמגדלת בן לעכו״ם ולא תילד את הנכרית אבל מילדת היא בשכר משום איבה והנכרית מילדת את בת ישראל ומניקה את בנה ברשותה כדי שלא תהרגנו׃

XIII. Mulier Israelitica non lactabit filium idolis servientis; quia is filium ad idololatriam educat. Itidem nec obstetricabitur paganæ idola colenti. Sed licet pro mercede odii caussa obstetricari. Paganæ verò obstetricis operâ uti mulieri Israeliticæ licet. Etiam ad lactandum filium suum uti eâ licet: sed domi matris, ne occidat eum.

Odii caussa obstetricari.] Cur ex odio permittit obstetricari? Num quia occasionem sic habitura interimendi fœtus, vel etiam puerperæ, aut parturientis? Vix persuadere mihi possum, rem adeo detestabilem à Maimonide præcipi. Vera proinde interpretatio est, odii caussa posse obstetricari, hoc est, ad odium effugiendum. Sive ne odium gliscat, sed potius occurratur iis, qui, si negetur hoc officium, pejus odissent, magisque malefacerent. Neque hic gratificari me Maimonidæ, sed re verâ hanc ejus fuisse sententiam; liquet ex capitis sequentis sectione secunda; ubi clarè ait, si quis sibi metuat ab iis, qui religionis sunt disparis; posse ad odium evitandum medicam admovere manum; non gratis tamen, sed pro mercede.

יד׳ ההולכין ליריד אסור לשאת ולתת עמהן

XIV. Cum euntibus ad nundinas idololatrarum non licet nego-

והבאין מותרין והוא שלא יהו קשורין זה בזה שאם היו קשורין שמא דעתן לחזור וישראל ההולך ביריד בהליכה מותר לשאת ולתת עמו שמא יחזור בו ובחזירה אסור:

negotiari: at cum redeuntibus inde, conceditur, dummodo ne ſit tota ſocietas. Nam id ſi fuerit, fortaſſe ea cupiet reverti. Cum Iſraelita ad nundinas tendenti licet negotiari. Fieri quippe poſſit, ut deſerat hoc propoſitum. At cum revertenti inde eſt interdictum.

Cum euntibus.] Puta idololatris; ut intelligitur ex antitheſi Iſraelitarum, quæ ſubjicitur.

Non licet negotiari.] Ne idololatras pecunia augeas, qua in nundinis promoveant idololatriam.

Cum redeuntibus conceditur.] Quia, nundinis exactis, nihil periculi eſt, ne in idololatricis nundinis idola emant, vel quomodocunque idolorum cultum roborent.

Dummodo ne ſint pars ſocietatis.] קשורין זה בזה *ligati alter ad alterum:* i.e. ut vulgo dicimus, *en compagnie.* Porrò eo, ſi alligati aliis ſint, interdicitur, quia pars fortaſſe ſocietatis in nundinis remanſit: atque ad eam poſſit reverti, pecuniâque, qua eos auxeris, ad idololatriam abuti.

Vt deſerat hoc propoſitum.] Nempe ubi vidit humanitatem tuam, quâ cum eo, licet ad nundinas idololatrarum tendente, ſeque conjiciente in periculum cultus idololatrici, nihilominus negotieris.

Cum referenti eſt interdictum.] Quia iam ab inſtituto revocare ſerum eſt, poſtquam ad nundinas idololatrarum ivit, & ea egit, quibus idolorum cultus gliſcat. Atque hæc plus lucis accipient ex §. ſeq.

טו ישראל משומד בין בהליכה בין בחזירה אסור׳ ישראל שהלך ליריד של גוים בחזירה אסור לשאת ולתת עמו שמא עבודת כו״ס מכר להן שם ודמי עבודת כו״ס ביד

XV. Cum Iſraelita, qui ad idolorum cultum defecit, tam in abitu, quàm reditu, negotiari interdictum eſt: cum Iſraelita alio, ad nundinas gentilium eunti, tantummodo in reditu negotiari prohibemur. Fortaſſe enim idolorum, vel aliquid ejus cultui dicatum, vendi-

ישראל אסורים בהנאה
וביד גוי מותרין בהנאה:
ומפני זה נושאים ונותנין
עם הגוי הבא מן היריד של
עכו"ם ואין נושאין ונותנין
עם ישראל הבא מן היריד
ההוא ולא עם המשומד לא
בהליכתו ולא בחזירתו:

vendiderit: unde æs conflatum ab Iſraelita eſt uſui inconceſſum: ſin æs fuerit penes gentilem, uti eo licebit. Iccirco negotiandum cum idololatris, quando à nundinis idololatricis veniunt: non item cum Iſraelita religionem ſuam deſerente, ſive ad nundinas tendat, ſive inde redeat.

פרק עשירי

אין כורתין ברית
לעובדי כו"ם כדי שנעשה
עמהן שלום ונניח אותם
לעובדם שנאמר לא תכרות
להם אלא יחזרו מעבודתם
או יהרגו ואסור לרחם
עליהם שנאמר ולא תחנם
לפיכך אם ראה גוי עובד
כו"ם אובד או טובע בנהר
לא יעלנו: ראהו נטוי למות
לא יצילנו אבל לאבדו בידו
או לדפחו וכיוצא בזה
אסור מפני שאינו עושה
עמנו מלחמה:

Caput X.

Ne paciſcantur cum idololatris, ita ut iis concedant idola colendi licentiam: quia dicitur, *Non *percuties cum eis*, &c. Sed vel à cultu avertant, vel occidant. Nec eorum miſereri licet: quia dicitur, *Nec *miſereberis eorum.* Iccirco, ſiquis viderit gentilem pereuntem, vel aquis demerſum, ne opem ferat. Si eum morti proximum viderit, ne eripiat morti. Attamen manu ſuâ eum perdere, præcipitem in puteum dare, vel ſiquid huic ſimile, nefas eſt, quia nobiſcum bellum non gerit.

* Deut. 7. 2.

* Ibid.

Noti paciſcentur cum idololatris.] Interdictum, quod eſt Exodi XIII. 2. ſolùm refertur, ad ſeptem nationes terræ Canaan. Ad omnes verò gentiles, aut idololatras, extendere illud velle, planè fuerit crudele. Quia igitur, ibi mandatum id non habet locum; habebit alterum, quod non Scriptura ſolum, ſed ratio etiam nos docet. Eſt illud,

Ne occidas. Nam occidit etiam, qui cum opitulari perituro alioqui poſſet, id negligit. Maimoniden hic qui purgem, non ſatis video. Non eum de ſolis Cananææ gentibus, ſed universè de gentilibus idola colentibus, locutum eſſe; vel illud fidem fecerit, quod initio ſequentis paragraphi generatim dicat, *Hæc dicta ſunt de idololatris.*

ב בד"א בע"כום
אבל המוסרים והאפיקורוסין
מישראל מצוה לאבדן ביד
ולהורידן עד באר שחת
מפני שהן מצירין לישראל
ומסירין את העם מאחרי ה'.
מכאן אתה למד שאסור
לרפאות עובדי כו"ם אפילו
בשכר ואם היה מתיירא
מהן או שהיה חושש משום
איבה מרפא בשכר אבל
בחנם אסור׳ וגר תושב
הואיל ואתה מצווה
להחיותו מרפאים אותו
בחנם:

II. Hæc dicta ſunt de idololatris. Sed Iſraelitarum illos, qui à religione deſciverint, vel Epicurei evaſerint, trucidare, atque ad inferos uſque perſequi jubemur. Quippe affligunt Iſraelem, populumque à Deo avertunt. Hinc diſcere eſt, prohibitum quoque eſſe, ne medicinam idololatris faciamus, utcunque mercedem reciperemus. Cæterùm ſiquis ſibi ab iis metuat, ac ſe propterea fore credat exoſum: mercede ſanabit, gratis verò non licet. Proſelytum autem inter Iſraelitas degentem, quia incolumem eum ſervare jubentur, gratis etiam curabunt.

Proſelytum autem inter Iſraelitas degentem.] Duplices Hebræis ſunt peregrini. Eorum alii, religione priori deſertâ, prorſus ſe legi Moſaicæ ſubjiciunt, ac ceremonias quoque Iudaicas ſervant. Tales nuncupantur גרי צדק *peregrini juſtitiæ.* Alii autem ſolùm obſervant ſeptem præcepta Noacho data: nam abſtinent idolorum cultu, cæde, furto, & adulterio; nec vivo animali membrum amputant ad comedendum; nomini divino non maledicunt; & judices inſtituunt, quorum curâ hæc præcepta conſerventur. Atque appellantur גרי תושבים *peregrini habitantes* ſive *habitationis:* quia habitare inter Iſraelitas iis licebat. Autor VII §. hujus capitis: &c. לא יעבור בארצינו עד שיקבל עליו ז' מצות שנצטוו בני נח אם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב *Non tranſibit per terram noſtram, donec ſuſceperit* VII *præcepta Noachidis data, &c. Si ſuſcepit ſeptem præcepta, eſt peregrinus*

regrinus habitationis. Atque hæc non parum capient lucis ex iis, quæ disserit vir nobilis, atque eximium seculi decus, Hugo Grotius, de Iure belli & pacis cap. I, sect. XVI.

ג. אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשם שכונה ואין שכונה פחות משלשה ואין משכירין להם שדות ובסוריא משכירים להם שדות ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתים מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצינו:

III. Idololatræ non vendentur domus, vel agri in terra sancta. In Syria autem domos quidem vendent, at non agros. Locabunt autem iis domos in terra Israel: cæterum ita, ut ne fiat vicinia: vicinia autem minimùm è tribus constat. Nec agros hic iis elocabunt: in Syria tamen id conceditur. Cur verò gravati id sint in agris permittere, gemina ratio concurrit. Siquidem immunem eum à decimis reddit, sedemque ei in suo concedit. In iis tamen locis, quæ sunt extra terram sanctam, licet iis domos divendere atque agros: quia illa non sunt soli nostri.

Idololatris non vendentur domus, aut agri.] Haustum ex primo cap. Aboda Zara. Ratio nititur Deut. VII. 2: לא תכרת להם ברית ולא תחנם *Non percuties cum eis fedus, neque gratiam iis facies.* Quoniam autem τὸ תחנם varia recipit puncta; quadruplicem hujus loci sensum Hebræi faciunt. Primus est, ut תחנם juxta vulgatam scripturam notet, *gratiam iis facias*, aut *misericordia ducaris*. Alter est, significatione deducta à חנה, *castra metari*. Quare exponunt, *ne des illis locum morandi*: ùnde inferunt, nefas esse campum, aut domum, in terra sancta gentili vendere. At in Syria, seu Aram, quam David subegit, permittunt venum dare; quia non ejus sit sanctimoniæ, cujus sancta terra: sed agros non item; quoniam in damnum Levitarum, & pauperum, id redundet: quippe gentiles decimas non pendunt. Tertia interpretatio est, *ne des illis gratiosè*,

tiosè.i.e. ne dones illis. Quarta,*ne tribuas illis gratiam*,à חן deductâ significatione,i.e. ne ea laudes, ne ullam in oculis tuis gratiam inveniant, neque tibi placeant. Has omnes expositiones locum habere Thalmudici volunt, quia תחנם sine ו scriptum est: si ו adesset, tantum primæ interpretationi locus esset.

ד אף במקום שהתירו להשכיר לא לבית דירה התירו מפני שהוא מכנים לתוכה עכו"ם ונאמר לא תביא תועבה אל ביתך: אבל משכיר להן בתים לעשותן אוצר ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע אבל מוכר הוא משיקוץ או מוכר לו על מנת לקוץ וקוצץ ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא:

IV. Cùm verò locum iis statuunt locari posse, non intelligitur ad inhabitandum. Siquidem posset gentilis inferre in eam idola. Atqui dictum est: *Ne * inferas abominationem in domum tuam.* Sed elocabunt iis domos eâ lege, ut pro horreis utantur. Nec fructus, similesve proventus, aut ulla è terra nascentia, divendere iis licet, quamdiu adhærent solo: sed demum vendere concessum, ubi præscideris, vel conditione eâ, ut continuò præscindant. At cur aliter vendere prohibentur? Quia dicitur לא תחנם; hoc est,*Ne * des iis locum morandi in solo.* Nam si terra eorum non sit propria, ex accidenti solum fit, ut in ea moram trahant.

* Deut.7.26.

* Deut.7.2.

Ex accidenti.]Ex occasione fit,non primò vel præcipuè proponitur.

ה וכן אסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה גוי זה בצורתו קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם

V. Itidem nec concessum,aliqua profari in laudem idolorum,atque adeò dicere, Quàm bella hæc figura! Quanto minus laudare(licet) opera ipsa, vel aliquid eorum cultui inserviens! Siquidem dicitur,

לא

שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים ואסור ליתן להם מתנות חנם אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה:

לא תחנם, *Ne gratia ulla iis ſit in oculis tuis.* Quippe id occaſio fit adhærendi iis, & mala addiſcendi opera eorum. Prohibitum quoque munera illis gratuita donare. Sed licet ea donare proſelyto, qui inter Iſraelitas habitet. Quia dicitur,* *Peregrino, qui in civitatibus tuis eſt, ea dabis:* ut comedat ea, aut vendat gentili: vendat autem, non donet. * Deut.14.29.

Quanto minus laudare.] קל וחומר *leve, & grave,* i. argumentum à minori ad majus, aut contrà. Reſpondet autem Latinorum huic phraſi, *quanto minus.* Vti in Pirke Aboth. cap. 1. באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו *propria dixerunt: quanto minus cum uxore proximi!*

ו מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ואין ממחין בידי עניי גוים בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום ושואלין בשלומם ואפילו ביום אידם מפני דרכי שלום: ואין כופלין להן שלום לעולם ולא יכנס לביתו של נכרי ביום אידו לתת לו שלום מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכובד ראש:

VI. Suſtentabuntur egeni gentilium unà cum egenis Iſraelis, pacis cauſſa: nec obſtandum, quo minus gentium egeni in angulis relicta colligant, atque id quietis ergo. Cujus gratiâ etiam ſalutabunt eos feſto illorum die. Nec tamen bis eos ſalutabunt: aut die feſto ſalutandi ergò eorum ingredientur domos. Si quis in plateis offenderit, ſubmiſsâ voce, & capite ſubmiſſo, ſalutem dicet.

Quo minus gentium egeni in angulis relicta.] שכחה *quod per oblivionem in agro relictum eſt,* & viduis, orphanis, ac egentibus cedit. פאות *anguli* agrorum, quos domino demetere non licebat; ſed pauperibus relinquendi erant.

Nec tamen bis eos ſalutabunt.] Pacis cauſſa ſemel ſalutem dicendam ajunt, ſed non geminandam, quia שלום *pax*, vocabulum quo Hebræi ſalutant, eſt inter attributa Dei, quæ temere apud gentiles uſurpanda non ſint. Iud. VI. 24. *Et vocavit illud, Dominus pacis.*

ז אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או שיד הגוים תקיפה על ישראל אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם אסור לנו להניח גוי עובד כו"ס בינינו אפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר לא ישבו בארצך אפילו לפי שעה ואם קבל עליו ז' מצות הרי זה גר תושב ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד:

VII. Hæc locum non habent, niſi Iſraelita à gentilibus detineatur captivus, vel ii Iſraelitis fuerint potentiores. At ubi Iſraelitæ viribus prævalent, nefas ullum inter nos relinquere idololatram; etſi tantummodo forte fortunâ inter nos commoretur, aut uno ex loco in alterum commeet mercaturæ gratiâ. Imò nec pertranſire terras ſinemus, niſi antè receperit ſeptem præcepta Noachidis data. Quia dicitur, * *Ne commorentur in terra tua:* ne horæ quidem ſpatio. Si ſeptem illa præcepta receperint; pro peregrinis ejuſmodi habentur, quibus habitare in Iſraelitarum terra liceat. Nec habitare permittitur ejuſmodi peregrino, niſi tempore jubilæi: extra id tempus nullus recipitur, niſi peregrinus juſtitiæ.

* *Exod.* 23. 33.

Niſi tempore Iubilæi.] Arachin cap. VIII, & Auctor noſter in Halachoth Hiſure Biha cap. XIV. In cauſſa eſt, quod Iſraelita adſtringatur ad victum iis ſuppeditandum. Id autem facilius fieri poteſt tempore Iubilæi; quo agros colere, & fructus colligere Iſraelitis non licebat.

Niſi peregrinus juſtitiæ.] Quomodo differat peregrinus juſtitiæ à peregrino habitationis, dixi ad §. 2.

CAPUT

פרק אחד עשר

Caput XI.

אין הולכין בחקות גוים ולא מדמין להן לא במלבוש ולא בשער וכיוצא בהן שנאמר ולא תלכו בחקות הגוים ונאמר ובחוקותיהם לא תלכו ונאמר השמר לך פן תנקש אחריהם הכל בענין אחד הוא מזהיר שלא ידמה להן אלא יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו וכן הוא אומר ואבדיל אתכם מן העמים:

NOn ſequentur (Iſraelitæ) gentium ſtatuta, nec ſimiles erunt vel veſtium habitu, vel capillis, & aliis id genus. Quia dicitur, * *Neque ambulabitis in ſtatutis gentium.* Dictum quoque: *Cave ne poſt eas illaqueeris.* Vtrumque hoc eodem ſpectat: nimirum nequis in re quapiam iis aſſimiletur, ſed diſſimilis ſit; atque id ex habitu, & actibus reluceat; uti doctrina ac ſententia longe alia eſt. Vnde dictum eſt, * *Et ſeparabo vos à gentibus.*

* Levit. 20.23.

* Ibid. 20.26.

ב לא ילבש במלבוש המיוחד להן ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם ולא יגלח מן הצדים ויניח השער באמצע כמו שהן עשין וזהו הנקרא בלורית ולא יגלח השער מכנגר פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחריו כדרך שעשין הן ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עכו"ם כדי שיכנסו בה רבים כמו שהן עשין וכל העשה אחת מאלו וכיוצא בהן לוקה:

II. Non veſtem induet gentilibus peculiarem, non eorum inſtar capillis erit promiſſis, non utrimque tondebitur, relictis in medio capillis, nec à fronte præcidet capillos ab una aurium ad alteram, relicta occipitis coma, quandoquidem is mos gentilibus. Non ad modum, quo delubra idololatrica exſtruuntur, ædificaturus eſt, quò multitudo iſtic conveniat juxta ritus gentium. Quiſquis aliquid iſtorum, vel his ſimile committit, vapulat.

Non

Non utrimque tondebitur relictis in medio capillis.] Rasuræ similis meminit Herodotus lib. IV. Macæ, inquit, λόφους κείρονται· τὸ μὲν μέσον τῶν τριχῶν ἀνιέντες αὔξεσθαι, τὰ δὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν κείροντες ἐν χροΐ. *Cristas tondendo efficiunt. Nam in medio capillos sinentes crescere, hinc & inde ad cutem usque raduntur.* Rectissime doctissimus Cochus observat, λόφον hîc cristam esse; quod malè Valla verterat *verticem capitis*. בלורית unde originem trahat, ignoro.

Nec præcidet capillos ab una aurium ad alteram.] Tonsuram designat, quam veteres nuncupavere. Ἑκτόρειον κουράν. De qua Iulius Pollux: Ἐκαλεῖτο δέ τις κουρὰ καὶ Ἑκτόρειος κόμη περὶ ἧς φησιν Ἀναξίλας·

Τὴν Ἑκτορείην τὴν ἐφίμερον κόμην.

Τιμαῖος δὲ τὴν κουρὰν ταύτην περιεστάλθαι μὲν δεῖν περὶ τὸ μέτωπον λέγει, περικεχύσθαι δὲ τῷ τραχήλῳ· *Hectorea verò tonsura quædam, ac coma item vocabatur: de qua Anaxilaus ait: Hectoream & amabilem comam. Timæus autem ait, in tonsura hac circa frontem quidem præcidi comam: ac posteriorem per cervicem diffluere.* Tonsura hujusmodi etiam dicta est Theseia. Cujus rei caussam adfert Plutarchus in vita Thesei, his verbis: Ἔθους δὲ ὄντος ἔτι τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ Θεῷ τῆς κόμης, ἦλθε μὲν εἰς Δελφοὺς ὁ Θησεὺς, καὶ τόπον ἀπ' αὐτοῦ τὴν Θησείαν ἔτι νῦν ὀνομάζεσθαι λέγουσιν. ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον, ὥσπερ Ὅμηρος ἔφη τοὺς Ἄβαντας, καὶ τοῦτο τῆς κουρᾶς τὸ γένος Θησηῒς ὠνομάσθη δι' ἐκεῖνον. *Cum verò consuetudo foret, ut qui ex pueris excederent, Delphos profecti comæ primitias Deo consecrarent; adiit & Theseus Delphos, & locum hac quoque memoria ab eo Theseam vocari arbitrantur. Tonsum autem sinciput solum; ut de Abantibus refert Homerus: atque hoc est tonsuræ genus, quod ab eo dicitur Theseis.* Negat Maimonides, Iudæis hunc morem sequi licere. Fecere tamen, si Nonno credimus, paraphrasi Ioan. cap. II: ubi Galilæos ὀπισθοκόμους appellat:

Χριστὸς ὀπισθοκόμων μερόπων θοινήτορι λαῷ
Κλητὸς ἔην σύνδορπος.
Christus retrocrinitorum hominum epulanti populo
Vocatus erat conviva.

Non tamen assentio viro eruditissimo, qui existimat, idem esse ὀπισθοκομᾶν, & περικυκλοῦν τῆς κεφαλῆς. Siquidem potest quis promittere retro pendulos crines, etsi κυκληδὸν, sive ὑποτροχαλὸν, hoc est, in orbem non fuerit detonsus.

III. Is-

ג מי שהיה מסתפר מישראל כיון שהגיע לבלוריתו קרוב לשלוש אצבעות לכל רוח שומט את ידו׳ ישראל שהיה קרוב למלכות וצריך לישב לפני מלכיהם והיה לו גנאי לפי שלא ידמה להן הרי זה מותר ללבוש במלבושן ולגלח כנגד פניו כדרך שהן עושין :

ד אין מנחשין כגוים שנאמר לא תנחשו כיצד הוא הנחש כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפצי נעשים הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום שאם יצאתי יפגעני אדם רמאי וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרי׳ יהיה כך ולא יהיה כך טוב לעשות דבר פלוני ורע לעשות דבר פלוני וכן אלו שאומרים שחוט תרנגול זה שקרא ערבי שחוט תרנגולת שקראה כמו תרנגול ׳ וכן השמים סימנין

III. Israelita gentilem tondens, ubi quasi ad tertium ab omni parte comæ digitum pervenerit, reliquo supersedebit. Israelita regi (gentili) familiaris, quem coram rege considère est necesse, si turpe fuerit non sequi morem istic receptum, licebit indui habitu, qui ibi obtinet, ac eorum instar caput tondebit.

IV. Non captabunt auguria more gentilium: quia dicitur, *Non* utemini auguriis.* Augurium autem est, quando quis dicit: Si offa ori exciderit, aut baculus manui, non accedam hodie locum istum: quia si id agerem, negotia non succederent. Aut, si vulpe dextram meam prætergressa, non egrediar foribus domus meæ, ne forsan egresso obviam fiat impostor. Itidem cum attendunt avium cantus, atque inde colligentes, ajunt: Hoc ita eveniet; istoc facere expedit, illud non item. Similiter cum gallum jubent necari, quia cacillet, aut gallinam ob cantum. Etiam quando aliquod sibi signum statuunt, hoc

* Levit. 19. 26.

לעצמו אם יארע לי כך וכך
אעשה דבר פלוני ואם לא
יארע לי לא אעשה כאליעזר
עבד אברהם וכן כל כיוצא
בדברים האלו הכל אסור
וכל העושה מעשה אפילו דבר מדברים אלו לוקה:

animo: Si istoc evenerit, faciam hoc; sin minùs contingat, non faciam: uti fecit Eliezer, Abrahami servus. Ac quisquis fecerit horum aliquid, vel tale aliud, vapulat.

Augurium autem est.] Augurium hîc Maimonides describit. נחם verbum natura *μέσον*. Aliquando est, *explorare, indagare, prudentiâ aliquid assequi, ex rerum circumstantiis conjectare*. Aliquando, *omina captare, auguria sectari*. Vnde semper נחם LXX senes transtulerunt *οἰωνίζεσθαι*. Quam latè se vox extendat, non facilè dixeris. Numer. XXIV. I. habemus vocem מנחם seu augurem. Nam ait S. S. לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים *non ivit hac vice, ut antea, ad auguria captanda*. Vult, ni fallor, divinus Moses, Bilhamum, postquam iteratò advertisset, ex ore Dei prospera omnia Israelitis portendi, noluisse tertiò captare omina; sed, quasi confidentem, jam ivisse, ut prosequeretur, quod spiritus Dei dictaret. Respiciunt autem hæc verba ad caput superius, quo traditum erat, eum cæsis bestiis, & altari impositis, digressum; credo, ad observanda prætervolantium avium omina, aut simile quippiam, quod casu offeratur. Ita נחם Bilhami fuerit propriè augurium. Et cum idem ait: לא נחם ביעקב ולא קסם בישראל mentem hanc puto, *Non est augurium*, vel *omen, contra Iacobum, nec divinatio contra Israelem*. Atque inde verba, *Fortasse obviam fiet Deus mihi*, &, *quamcunque rem ostenderit mihi, indicabo tibi*. i. e. videbo, quale mihi signum Deus offerat, & tibi renuntiabo. Gerundensis ad Deut. XVIII 19. vult, מעונן, & מנחם esse species generis קסם. Hoc *μάντις* est senibus LXX: ut מעונן *κληδονιζόμενος*, מנחם *οἰωνιζόμενος*. מעונן Rabbini ab עונה deducunt, ut notet temporum observatorem: alii, sed minùs verisimiliter, derivant ab ענן *nubibus*: ut *mathematicum* notet: alii ab עונן *præstigiis uti*: illud ab עין, quia præstigiator אוחז העינים, *oculos eludit*. Sed si, ut arbitror, ab עין deducenda vox est: liceat & dicere, מעונן venire à speculando, proprieque notare *auspicem*, *ὀρνεοσκόπον*. מנחם autem sit, qui qualiacunque omnia vel signa attendit, etiam terrestria: uti hic est in Maimonidæ descriptione.

Si offa ori exciderit.] Vt in tripudio solistimo; de quo Cicero lib. II. de Divinat. Livius lib. X. & Festus.

Si vulpes

Si vulpes dextram meam,&c.] De divinatione ex vulpe, lupo, cane, quadrupedum aliis, vide eos, qui de Divinatione ſcripſerunt. Hujuſmodi auſpicia pedeſtria dicebantur.

Avium cantus.] Oſcines aves, cantu, ut præpetes volatu, auſpicium faciebant. Vide, præter alios, Agellium lib. VI cap. VI.

Quia cacillet.] Quod gallinæ proprium, ut eſt apud auctorem Philomelæ: *Cucurrire ſolet gallus, gallina cacillat.* Vt *cantillo* à *canto*: ſic *cacillo* à *caculo*: quod Belgis itidem *Kakelen.* In Aldina, uti & veteri Veneta anni CIƆCCCC LXXXVI, pro *cacillat* eſt *gracillat.* Sed ſequor Mssos meliores: quos & Schottus expreſſit obſervationum Humanarum lib. II cap. III. Exiſtimet aliquis, verti potuiſſe *propter pipatum*: quia id gallinarum proprium. Varro in Aboriginibus: *Mugit bos, ovis balat, equi hinniunt, gallina pipat, grunnit ſus.* Sed puto Varronem pullum gallinaceum ſignare, cujus *pipare*, vel *pipire*: ut apud Columellam lib. VIII cap. V. Imò & accipitri tribuit auctor Philomelæ. Quare nihil proprium magis cacillatione. Et tamen vocabulum id majoris eſſet auctoritatis, ſi ſcriptor Philomelæ eſſet Ovidius ipſe, non Grammaticus quiſpiam, quod res clamat; atque is Chriſtianus; ut extremi verſus oſtendunt.

Gallinam ob cantum.] De hoc, & aliis, Terent. Phorm. act. IV. ſc. IV.

Quot res? poſtilla, monſtra evenerunt mihi.
Introiit in ædes ater alienus canis.
Anguis per impluvium decidit de tegulis.
Gallina cecinit: interdixit hariolus.
Aruſpex vetuit ante brumam autem novi
Negoti incipere.

Vti fecit Eliezer, Abrahami ſervus.] Signorum, quæ homines petunt, alia certo judicio, alia temere petuntur: ut obſervat avus meus, Franciſcus Iunius, ad XXIV. cap. Gen. in Analyſi. Quæ judicio certo petuntur, illa aut aperto Dei mandato, aut occulto ejus inſtinctu poſtulantur. Vtrumque autem à ſpiritu Dei eſt: quemadmodum à Gedeone, & Ionathane, factum legimus. Elihezeri poſtulatum ex inſtinctu Dei fuit; nempe recumbente eo in promiſſiones illius, quas ipſe tum fide perceperat, tum Abraham, auctor itineris, pronuntiaverat. Vnde miror, Maimoniden petitionem Elihezeri inter illicitas reponere. Fortè putabat, tentationem Dei eſſe; quod tamen ſentiendum non eſt. Meliùs Moſes Gerundenſis verba hæc ait prolata דרך תפלה *per modum rogantis.* Gemara Holin cap. VII. ait, כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש *Quæcunque conjectio non eſt inſtar conjectionis*

Elihezeris servi Abrahami, & Ionathanis, filii Sauli, non est conjectio. Mens ejus dicti, juxta Hebræos tantùm licitum esse divinandi illud genus, quo, ante eventum rei, homo signum aliquod concipiat; ex cujus eventu conjectet, quid sibi faciendum sit. Quia si signum illud, quod animo concepit, eveniat, ipse Deus videatur consilium ejus approbare. Itaque posse aliquem exemplum Elihezeris, & Ionathanis, sequi: at si res quæpiam fortuitò evenerit, priusquam homo secum signum aliquod conciperet, uti si inopinanti lupus offeratur; non licere id pro omine habere.

ה מי שאמר דירה זו שבניתי סימן טוב היתה עלי אשה זו שנשאתי ובהמה זו שקניתי מבורכת היתה ומעתה שקניתיה העשרתי וכן השואל לתינוק אי זה פסוק אתה לומד אם אמר לו פסוק מן הברכו׳ ישמח ויאמר זה סימן טוב הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה סימן זה לעצמו לדבר שכבר היה הרי זה מותר:

V. Dixerit aliquis, Ex quo domum hanc exstruxi, aut mulierem hanc duxi, aut animal hoc emi, prosperè mihi res cessere; quippe opibus sum auctus. Item, interroget quis puerum; quem versum didicerit; atque ille referat versum quempiam ex benedictionibus: tum (alter) subjiciat, bono se id omini ducere: tantùm ne propterea progrediatur in opere, vel ab eo cesset: sed duntaxat pro signo habeat rei jam præteritæ. Sanè pacto isto pro licitis habentur.

Ex quo domum hanc exstruxi.] Holin cap. VII. legas בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן *Domus, puerulus, & mulier, tametsi non sint auguria, sunt signa.* Id est, si post ædificationem aut emtionem domus, alicui fortuitum aliquid evenerit, lætum aut improsperum, potest hoc habere pro lætitiæ aut tristitiæ signo, & conjectare inde, rectè, an malè fecerit. Ideoque licet dicere puero, פסוק לי פסוקיך *Recita mihi versum tuum*; ut si versus fuerit tristis, tristitiam; si lætus, gaudium inde capiat. Hoc, inquit Maimonides, post rem jam peractam facere conceditur: at non ita conjectare licet de re futura; quia omen tale possit hominem impellere, ut idcirco hoc, vel illud faciat, ab altero autem abstineat: idque ille fieri debere negat. Sed aliter Hebræorum aliis visum.

Nam

Nam eodem cap. Holin legas, R. Iohanan, cùm Babylonem petiturus esset ad visendum Semuelem, jussisse, puerum quempiam sibi recitare versum, quem didicisset: eumque protulisse verba Semuel XXVIII. 3: *Et Semuel mortuus est:* indeque conjectasse, mortuum jam esse Semuelem, quem invisere volebat, eoque itinere abstinuisse. Idem ab aliis magistris factum. Volunt etenim Thalmudici, postquam Prophetæ esse desierunt, sæpe pueros futura solitos prædicere, & esse vaticinium aliquod in versu hoc, vel illo, quem è S. Scriptura protulissent. Cæterùm talia pro omine habere, nefas omnino videtur: & ex Hellenismo hoc tractum, non obscurè observasse mihi videor. Ait enim Plutarchus lib. de Iside & Osiride, Ægyptios putare, *παιδάρια μαντικὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ μάλιστα ταῖς τούτων ὀττεύεσθαι κληδόσι παιζόντων ἐν ἱεροῖς καὶ φθεγγομένων ὅ,τι ἂν τύχωσι, pueros facultate divinandi esse præditos, & maximè ominis loco accipi, siquid ii in templis ludentes fortè pronuntient*, Addit, superstitionem inde natam, quòd Isis, quærens arcam, cui Osirin Typhon incluserat, cùm ex cæteris nihil resciscerent, tandem quod vellet, ex pueris cognoverit, qui arcam natantem in flumine viderant. Simile & huic alterum sortium genus, ex nobilis poetæ versibus: quod ῥαψῳδομαντείαν dixere. Eoque pertinent *sortes Virgilianæ*; de quibus Spartianus in vita Hadriani. Quid, quod Christiani nonnulli itidem ex Sacræ Scripturæ loco, qui aperienti eas se forte fortuna primò obtulisset, quid faciendum, futurumve esset, statuebant, oraculi id loco habentes? ut ex Gregorii Turonensis lib. IV, & V, constat. Etiam mos gentibus fuit, ut si in negotio quopiam minus viderent, quid facto opus foret: in publicum prodeuntes, vocem, quam audirent, pro omine haberent. Nec multum abludit, quod Cicero II. lib. de Divinat. refert: *Cùm*, inquit, *M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauneas, clamitabat. Dicamus si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret.* Veteres quippe Romani V consonum pronunciabant ut Germani W: nempe *cave*, quasi esset *cawe*: ita ut *Cauneas* sonaret, quasi *cave ne eas*. Hebræi, qui licita hæc censent, eò ajunt pertinere illud Iesaiæ XXX. 21: *Et aures tuæ audient à tergo tuo dicentium, Hæc illa est via, incedite per eam, cùm dexteram aut sinistram petetis*. Eodem etiam referunt, quod Iud. VII. 11 Deus jubet, Gideonem ire ad castra Midianitarum, & audire, quos inter se sermones habeant. Sed profectò quantum hæc distant, ut quis istoc agat ex mandato Dei, & absque illo! quorum posterius quin superstitiosum sit, minimè dubitandum.

ו איזהו קוסם זה העושה מעשה משאר המעשיות כדי שישוב ותפנה מחשבתו מכל הדברים עד שיאמר דברים שעתידים להיות ויאמר דבר פלוני עתיד להיות או אינו הווה או שיאמר שראוי לעשות כך הזהרו מכך:

VI. Cujusmodi est divinator? Qui hoc, vel illud agit, cogitationibus nulli intentis rei, donec futura prædixerit, statuendo, hoc vel illud futurum, aut istoc vel aliud facere oportere. A cujusmodi cavendum nobis.

Cujusmodi est divinator?] קסם, quod Maimonides usurpat, nunc in bonam, nunc malam partem sumitur. Inmalam passim accipi videas: ut cum signat divinationem eam, quæ præstigiis fit, aut malorum spirituum commercio. Vt Sam. XXVIII. I. קסמי לי באוב, *divina quæso mihi per Pythonem*. Vnde D. de Pomis inquit: מלה כוללת לכל מיני חרטומות לראות את הנולד' כמו גיאומנטיאה נגרומנטיאה אונומנטיאה קירומנטיאה ואחרים זולתם: *generale vocabulum diversis divinandi generibus: ut sunt* γενεθλιακή, γεομαντεία, νεκρομαντεία, ὀνομαντεία, χειρομαντεία, *aliaque præterea*. Geomantiam designat Maimonides, cum seq. §. ait, divinantium nonnullos uti arenâ. Morem eorum circulum aut lineas terræ inscribendi, & spatia ad certam normam distinguendi, memorare hic supervacuum est: quippe vana hæc, & aliis plusquam satis memorata sunt. Et fortassis קוסמים peculiariter iidem erant, qui γεομάντεις, quos Orienti notissimos fuisse, dubitandum non videtur. Tradit Leo Africanus lib. III, hanc divinationis speciem maximè apud Africanos in usu esse. Et qui ea utuntur, vocari Muhazzimin.

Cogitationibus nulli intentis rei.] Designat alienationem mentis attonitæ cum impotentia sui: sive vehementem imaginationem, qua sic abripitur animus, ut quasi extra hominem sit, corporeasque functiones negligere prorsus videatur. Ἔκστασιν dixere, quæ vox & sanctis convenit prophetis. Est enim vox media: unde Tertullianus lib. de anima: *Ecstasis hoc operatur de suo proprio, ut sic nobis sapientiæ imaginem inserat, ut & errorum.* In divinis vatibus SS. Patres etiam κατοχὴν vocant: quando ita animus Spiritu S. afflatur, ut terrena negligens, à sensibus corporeis vacuus, solùm divinis se occupet.

VII. Sunt

ו יש מן הקוסמים שממששים בחול או באבנים ויש מי שגוהר לארץ וצועק ויש מי שיסתכל במראה של ברזל או בעששית ומדמין ואומרים ויש מי שאוחז מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר הוא שהנביא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו :

VII. Sunt inter divinatores, qui utantur arenâ, vel lapidibus: ſunt item, qui humi procumbentes divinent: alii etiam, qui ſpeculum ferreum, vel vitreum vas inſpiciant, ac ubi ſecum cogitarunt, proloquantur. Sunt itidem, qui arrepto in manum baculo eidem innitantur, mox terram percutiant, donec cogitata proferant. De hoc propheta ait: *Populus* * *meus lignum ſuum conſulit, ut baculus ejus indicet ipſi.* Hoſ.4.11.

Vel lapidibus.] λιθομαντείαν deſignari dixeris: de qua pauca apud veteres leguntur. Volunt ſignari ab Orpheo, ubi de Siderite lapide agit: meminiſſe item Iamblichum. Etiam exiſtimant, ad hanc divinationis ſpeciem reſpici Levit. XXVI, 1. ubi prohibentur אבן משכית', quod transferunt *lapidem imaginationis.* Sed melius ii, qui *lapidem figuratum* vertêre. Chaldæus, אבן סיגדא habet, *lapidem adorationis.* Arabs حجرة مزوقة *lapidem pictum.* Græci λίθον σκοπόν.

Qui humi procumbentes divinent.] Exſtaſin patientes intelligere videtur.

Qui inſpiciant ſpeculum ferreum.] Exemplum apud Spartianum habes de Iuliano; qui ſic Severi adventum, & Iuliani deceſſionem, vidiſſe dicitur. κατοπτρομαντείαν vocant.

Vel vitreum vas.] γαστρομαντεία hæc nuncupatur: nempe ἀπὸ τῆς γάστρης, vaſe vitreo, ac ventricoſo. Genus hoc divinationis eſt & Turcis in uſu. Leo Africanus lib. III. cap. de fatiloquis: *Alii,* inquit, *aquam catino vitreo infuſam, olei guttulâ admixtâ, lucidam & tranſparentem reddunt, in qua tanquam in ſpeculo dæmones confertim ſe videre affirmant, qui exercitum numeroſum repræſentant, quorum nonnulli in itinere ſunt, alii rivum tranſmittunt, alii terreſtre prælium gerunt: quos ubi quietos vident, de rebus quas ſcire cupiunt interrogant: dæmones porrò nutibus reſpondent, vel aliquo manuum vel oculorum indicio: adeò temeraria atque damnanda eſt horum hâc in re credulitas. Vitreum*

illud

illud vas pueris interdum, vix octavum egressis annum, in manum dant, à quibus num hunc vel illum viderint dæmonum, interrogant. Non absimilis huic est λεκανομαντεία: cujus & Tzetzes meminit Chil. II. 44. de Proteo:

Ἐγὼ δὲ λεκανόμαντιν τοῦτον τὸν ἄνδρα λέγω,
Ἅπαντα προδεικνύοντα ταῖς λεκανομαντείαις.
Ego verò per pelves vaticinatum hunc virum dico,
Omnia præmonstrantem divinationibus per pelves.

Qui arrepto in manum, &c.] Refert locum Hoseæ ad ῥαβδομαντείαν: quòd & B. Hieronymus facit. Iarchi, & Aben Ezra, accipiunt de simulachro ligneo: & ita quoque Ionathan transtulit; quem libentiùs sequar, quia simplicius videtur. Quamquam non ideo improbem opinionem alteram. Nam ex Herodoto lib. IV. constat, Scythas virgis in divinando usos: sed alio modo, quàm hic Maimonides tradit. Nam illi virgas singulas humi sternebant, ac vaticinantes interea prehendebant eas, componebantque. Vide etiam Strabonem de Persarum Magis lib. XV.

ח אסור לקסום ולשאול לקוסם אלא שהשואל לקוסם מכין אותו מכת מרדות אבל הקוסם עצמו אם עשה מעשה מכל אלו וכיוצא בהן לוקה שנאמר לא ימצא בך קוסם קסמים:

VIII. Divinare prohibemur, ut & divinatorem consulere: eoque hoc qui egerit, pœna rebellium afficitur. Ac divinator ipse, siquid horum, vel illis simile egerit, vapulat. Quoniam dicitur: *Nec * reperiatur in te divinatione divinans.*

* Deut. 18. 10.

ט איזהו מעונן אלו נותני עתים שאומרי׳ באצטגנינות יום פלוני טוב ויום פלוני רע ראוי לעשות בו מלאכה פלונית שנה פלונית או חודש פלוני רע לדבר פלוני:

IX. Cujusmodi est mathematicus? Sunt ii, qui distinguunt tempora, & ex astris prædicunt, hunc illumve diem faustum esse vel infaustum; vel annum hunc, aut mensem, certo negotio vel convenire, vel infelicem fore.

Cujusmodi

Cujusmodi est Mathematicus ?] Censeo, מעונן eosdem esse, ac מכספים. Qui eo differunt à מרים, quod hi ex siderum constitutione futura divinent : illi ex siderum dispositione statuant, ecquid, quod animo agitant, feliciter sit successurum, necne. Ita distinguit Aben-Esra. Priores illi, quos מעונן, & מכספים, vocari dicebamus, Græcis *ὡροσκόποι* nuncupantur, & ars ipsa *ὡροσκοπία*, quando ex hora natali, & constitutione astrorum, fatum alicujus dijudicabatur : unde *ὡροσκοπῶν ἀςὴρ*, *stella natalitia*, quæ observatâ nativitatis horâ futurorum eventus ostendit. Veteribus ad hanc rem usurpati Genethliaci, Mathematici, ac Chaldæi; quibus ars ista propria. Vnde *artem Chaldæam* Tacitus vocat. Sed מעונן esse dicebamus, qui siderum adspectu operantur. Estque ab עונה, id est, *decretum ac statutum tempus*. Ergo non incommodè verteris, *temporarii*. Iubent enim in agendo aliquid observare tempus. Nec tamen id faciunt more Romano, quibus ater dies, quo cladem ab hoste accepissent : sed Ægyptio ritu; unde & diebus Ægyptiis nomen, sine dubio ab superstitione Ægyptia, quæ siderum conjunctionem & oppositionem attendebat : atque inde de influxu in inferiora hæc colligens, judicabat, ecquid eo die agere oporteret. Putant huc respexisse B. Apostolum Paulum ad Galatas IV: *Dies observatis, & menses, & tempora, & annos.* Vbi, nisi fallit inscriptio, sic B. Ambrosius : *Dies observant*, inquit, *qui dicunt, ut puta, Crastino proficiscendum non est : post crastinum enim non debet aliquid inchoari : & sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus Lunæ perscrutantur, dicentes utpote, Septimâ lunâ instrumenta confici non debent : nonâ lunâ servum, emptum ut puta, domum ducere non oportet : & per hæc facilius solent adversa provenire*, &c. Tandem ait: *Hac superstitione utuntur, quæ longè debet esse à servis Dei. Si enim Deus ex toto corde diligatur ; nulla debet esse formido, neque suspicio harum rerum. Prosperè enim potest cedere, quicquid simpliciter sub Dei devotione fit*. B. August. Comment. in cap. XV. Epist. ad Galatas, id vocavit, *tempora rerum agendarum à Mathematicis accipere*.

י אסור לעונן אע״פ שלא
עשה מעשה אלא הודיע
אותן הכזבים שהסכלים
מדמין שהן דברי אמת
ודברי חכמה: וכל העושה

X. Tempus certis rebus assignare, etsi (secundùm hoc) non opereris, nefas est: sed vanitas ejus detegenda, quando quid pro re vera, ac sapientum sententiâ, habent stolidi. Quicunque autem juxta

מעשה מפני האצטגנינות וכיון מלאכתו או הליכתו באותו העת שקבעו הוברי שמים הרי זה לוקה שנאמר לא תעוננו וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעשה מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן ולוקה:

*Levit. 19.26.

tempus ab Astrologis statutum operatur, iterve suscipit, vapulat: quia dicitur, *Ne * tempora observes.* Itidem, qui oculos præstinguit, ita ut aspicientibus videatur miranda agere, cùm nihil agat ejusmodi; sub mathematici nomine comprehenditur, eóque vapulat.

Iuxta tempus ab Astrologis statutum.] De hoc discrimine temporum, juxta Chaldæos sive Babylonios, etiam veterum plerique accipiunt locum Pauli ad Gal. IV. 10. *Dies observatis, & menses, & tempora, & annos.* Vide August, epist. CXIX, & Enchirid. cap. LXXIX. Sed rectius Chrysostomus, Hieronymus, alii, de Iudaicorum festorum observatione interpretantur: uti de noviluniis, festo tabernaculorum, anno septimo, & aliis id genus: cujusmodi legales dierum observationes pseudoapostoli urgebant.

יא אי זהו חובר זהו שמדבר בדברים שאינן לשון עם ואין להם ענין ומעלה על דעתו בסכלותו שאותן הדברים מועילים עד שהן אומרים שהאומר כך וכך על הנחש או על העקרב אינו מזיק והאומר כך וכך על האיש אינו ניזוק ומהן אוחז בידו בעת שמדבר מפתח או סלע וכיוצא בדברים האלו הכל אסור:

XI. Qualis est incantator? Qui verbis utitur nulli genti usitatis, & nihil significantibus, stultitiaque hac aliis it persuasum, verba ista prodesse. Ita dicunt, Si quis hæc, vel ista profatus sit coram serpente, aut scorpione, nihil damni dabit: vel si protulerit in virum, nocere is non poterit. Sunt in his etiam, qui, inter loquendum, clavem arripiant, aut nummum, vel hujus generis aliud. Omnia verò hæc nefaria habentur.

Qualis est incantator.] חובר *incantator* à חבר. Hoc notat *associare, conjungere*. Sed cur inde incantatori sit nomen, non satis est apertum. Communior est opinio, ex eo esse, quia incantatores sic serpentes, aliaque noxia socient animantia, ut nullam afferant noxam. Hebræi enim interpretes exponunt, *sociare animalia per incantationes*. Vnde חבר גדול, & חבר קטן, pro magnis & parvis animalibus, quæ incantantur. Alii censent, attendi societatem & consortium incantatoris cum dæmone. Quid si & tertiam in incantatione addamus societatem? puta verborum, & venenorum. Seneca Medeâ:

Addit venenis verba non istis minus Metuenda.

Interea metuo, nequid horum vera sit nominis caussa: ac potius alia, eaque minus obvia fuerit verbi חבר significatio, unde חובר derivetur.

Clavem arripiant.] Κλειδομαντείας nomen inde ortum: cujus superstitionis hodieque reliquiæ manent.

יב והחובר עצמו שאחז בידו כלום או שעשה מעשה עם דבורו אפילו הראה באצבעו הרי זה לוקה שנא' לא ימצא בך וגו' וחובר חבר אבל אם אמר דברים בלבד ולא הניד לא אצבע ולא ראש ולא היה בידו כלום וכן אדם שאמר עליו החובר אותן הקולות והוא יושב לפניו ומדמה שיש לו בזה הנאה מכין אותו מכת מרדות מפני שנשתתף בסכלות החובר וכל אותן הקולות והשמות המשונים המכוערי' לא ירעו וגם היטב אין אותם:

XII. Incantator quippiam manu prehendens, aut verbis (apud incantatores) receptis opus peragens, vel etiam digito quid demonstrans, plectendus est, quia dicitur: *Ne* inveniatur inter vos .... incantans incantationem.* At quid si verba protulerit absque digiti vel capitis motu, nec quicquam manu tenuerit? Sic quoque is, coram quo verba sint prolata, modò ille iis fidat, ac profore sibi habeat persuasum, plectendus est verberibus rebellionis, quia particeps fit stultitiæ incantatoris. Omnia autem verba nomináque illa mutata ac turpia, nihil boni vel mali adferent.

* Deut. 18. 10.

יג מי שנשכו עקרב או
נחש מותר ללחוש על
מקום הנשיכה ואפילו
בשבת כדי ליישב דעתו
ולחזק לבו אע״פ שאין
הדבר מועיל כלום הואיל
ומסוכן הוא התירו לו כדי
שלא תטרף דעתו עליו:

XIII. Si quem ſcorpio, aut ſerpens momorderit, poſſit parti corporis læſæ adhibere incantationem; idque vel ſabbatho ipſo: nempe ut animus ſic conquieſcat, & cor firmetur. Vtcumque enim nihil incantamentum juvet: permittitur tamen, quia periculoſum eſt animo perſiſtere ſic perturbato.

Poſſit parti corporis læſi adhibere incantationem.] Sanedrin cap. XI. §. I. inter eos, quibus non eſt חלק לעולם הבא *ſors futuri ſæculi,* reponitur הלוחש על המכה, *qui plagæ adſuſurrat* verba certa. Erant ea Exod. XXV. 26. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך *Omnem languorem, quem impoſui Ægypto, non imponam tibi. Nam ego dominus medens tibi.* Solebant autem deſpuere in terram incantatores illi, quod conjunctum cum irreverentia nominis divini. Vnde R. Iohanan Miſnam tantùm accipiendum putabat ברוקק לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה: *de eo, qui deſpuit. Quia nomen Dei proferendum non eſt ad ſputi ejectionem.* Alii verò id illicitum quoque rebantur, quamvis nec Dei nomen efferretur, nec ſpueretur. Id concedebant, ut quis valetudine proſperâ fruens legeret certa Pſalmorum verba, quo iis ceu φυλακτηρίῳ adverſus dæmones & improſpera muniretut. Vide eruditiſſimi Cochi notas ad citatum locum. Itaque verba Deut. cap. V: quæ incipiunt שמע ישראל *Audi Iſrael* (unde & קריאת שמע appellantur) uſque ad בשעריך *in portis tuis*, quotidie mane & veſperi legunt, & ſchedulæ inſcripta gerunt, ut noxia quæque averruncent. Perinde atque Turcæ tutos ſe adverſus omnia pericula arbitrantur, ſi precatiunculas ſuas circumgeſtent. Totam rem nihil præter ſuperſtitiones illicitas continere, manifeſtius eſt, quam ut admoneri debeat. Ad eas autem Iudæorum maximè proni ſunt Cabaliſtæ; quorum regulis præſtigiatores in Africa uti, tradit quoque Io. Leo Africanus lib. III.

XIV. Qvi

יד׳ הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה וכן הקורא על תינוק שלא יבעת והמניח ספר תורה או תפלין על הקטן בשביל שישן לא די להם שהם בכלל מנחשים וחברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות שנאמ׳ ויהיו חיים לנפשך: אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתלים כדי שתגן עליו זכות קריאתן וינצל מצרות ומנזקים הרי זה מותר :

XIV. Qui vulneribus incantârit, è Lege versum legendo; quive super puero legerit, ne conturbetur; aut qui librum Legis, vel phylacteria puerulo imposuerit, ut somnum capiat: hi, ut generali conjectorum ac incantantium appellatione continentur; ita etiam comprehenduntur amplo eorum vocabulo, qui Legem negant. Siquidem verba Legis (juxta eum) medicinam faciunt corporalem, cùm solùm animis medeantur: quia dicitur, * *Et erunt vita animæ tuæ.* At siquis sanus versiculum legat, vel psalmum, ut protectionem legendo promereatur, angustiasque & damna evitet; ejusmodi sanè nihil illiciti facit. * Deut. 14. 19.

Phylacteria.] תפלין Chaldæis, & Rabbinis, dicitur frontale, & armilla, quædam continens minuto charactere exscripta è lege Dei. Frontale apponebatur fronti super intercilium, hoc est, locum inter oculorum cilia interjectum. Armilla alligabatur manui sinistræ. φυλακτήρια dicuntur Matth. cap. XXIII. S. quasi dicas *conservativa*: nimirum quia proforent ad memoriam Legis melius conservandam. Ait ibi Christus, dilatâsse ea Scribas, ac Pharisæos: puta ut longiùs illa conspicerentur, eoque ipsi legis crederentur observantiores. Græcam autem vocem retinuimus cum vulgato interprete. Ex Maimonide verò hic videmus, cœpisse ea quoque adhiberi ad res procurandas, quæ corpus spectarent. Quomodo nempe initium Euangelii Ioannis à nonnullis adhibetur morbo averruncando. Hoc sensu φυλακτήρια dicantur, non à memoria, sed valetudine conservanda. Latini ab amoliendo vocant *amoleta*. Glossæ Philoxeni: *Amoletum*, φυλακτήριον.

טו אי זהו דורש אל
המתים זה המרעיב את
עצמו והולך ולן בבית
הקברות כדי שיבא מת
בחלום ויודיעו מה שישאל
אליו׳ ויש אחרים שהם
לובשים מלבושים ידועים
ואומרים דברים ומקטירין
קטורת ידועה וישנים לבדן
כדי שיבא מת פלוני ויספר
עמו בחלום יכללו של דבר
כל העושה מעשה כדי
שיבוא תמה ויודיעו לוקה
שנאמר לא ימצא בך מעביר
וגו׳ ודורש אל המתים :

XV. Quis eſt, qui mortuos conſulit? Qui, ubi fame ſe afflixit, in cœmeterium abit, atque ibi decumbit, donec in ſomnio ei mortuus appareat, ac indicet, quod quærebat. Tales quoque, qui, certo veſtis genere induti, verba conſueta proferunt, & ex more ſuffitum faciunt, hinc ſoli dormiunt, quò mortuus, quem expetunt, accedat, ac in ſomnis ſermonem ſecum habeat. Sententia de his ejuſmodi eſt, quisquis de re ulla à mortuis reſponſum poſcit, plecti verberibus oportere. Quippe dictum: * *Ne inveniatur inter te qui traducat, ... & necromantis.*

* Deut. 7. 2.

Quis eſt, qui mortuos conſulit.] Sive *necromantis*. Latiùs verò patet *necromantæ* appellatio, quàm Maimonides hic deſcribit. Nam & ſic vocantur, qui carmine, virgâ, circulo magico, (ut mittam herbam Oſiritim, viſcus lyncis, oculos draconis, & alia id genus ſacramenta dæmoniaca, quæ & ipſa per ſe nihil poſſunt) animas ſe excire ab inferis arbitrantur, ut ab iis non in ſomnio, ſed vigilantes accipiant reſponſum, ſive per os cadaveris recentis ac calidi, ſive etiam eo abſente. De iſtis vide, qui de Divinatione ſcripſerunt: in his Georgium Raguſeium, Theologum ac Medicum Patavinum, lib. II, de Divin. epiſt. VII.

יו אסור לשאול בעל
אוב או בעל ידעוני שנאמר
לא ימצא בך מעביר וגו׳
ושואל אוב וידעוני׳ נמצאת
למד שבעל אוב וידעוני

XVI. Pythonem, vel ariolum conſulere prohibemur. Nam dicitur, * *Ne inveniatur inter vos traducens . . . . & conſulens pythonem, vel hariolum.* Comperimus autem pythones, & hariolos, lapidibus

* Deu. 18. 10. 11.

עצמן בסקילה והנשאל בהן
באזהרה ומכין אותו מכת
מרדות ואם כיון מעשיו
ועשה כפי מאמרן לוקה׃
והמכשף חייב בסקילה
והוא שעשה מעשה כשפים
אבל האוחז את העינים
והוא שיראה שעשה והוא
לא עשה לוקה מרדות מפני
שלאו זה שנא׳ במכשף
בכלל לא ימצא בך הוא
ולאו שניתן לאזהרת מיתת
ב״ד הוא . ואין לוקין עליו
שנא׳ מכשפה לא תחיה׃

dibus obrui: qui verò eos consulunt, increpari, & rebellium ictibus plecti. Quod siqui ad eorum præscriptum actiones suas composuerint; vapulant. Præstigiator lapidatur: nempe qui reapse præstigiosa facit. At qui oculos eludit, nec ea præstat, quæ facere videtur, pœnâ rebellium afficitur: quia interdictum hoc de præstigiatoribus continetur sub generali illo: * *Ne inveniatur apud te.* Ac interdictum hoc pœnam habet mortis à senatu irrogandæ. Non enim tantummodo vapulat, quia dicitur: * *Præstigiatricem ne sinito vivere.*

* Ibid.
* Deut. 7. 26.

Nempe qui reapse, &c.] Maimonides duo hic statuit genera præstigiarum: unum dæmoniacum, alterum delusorium. Prioris generis præstigias exercebant Iannes & Mambres, qui se Mosi opposuerunt coram Pharaone. Tales ait Maimonides lapidandos. Alterius generis præstigiis utuntur agyrtæ, & circulatores: quarum effectus non sunt qui videntur, nec ab dæmonum commercio proveniunt, sed manuum agilitate. Hujusmodi impostores verberibus afficiendi, juxta Maimonidem.

Interdictum hoc de præstigiatoribus.] Nempe de præstigiatoribus priori loco memoratis, hoc est, commercium cum maligno spiritu habentibus: quos lapidibus obruendos, Maimonides ait. Ratio adfertur, quia interdictum hoc speciale continetur sub generali, cujus pœna mors. Vt minimè satis sit, si verberibus multis durisque excipiantur. Vti fit in præstigiatoribus, qui hominibus agilitate quadam illudunt.

יז ודברים האלו כולן
דברי שקר וכזב הן והם
שהטעו בהן עובדי כו״ם

XVII. Omnia verò ista sunt fraudulenta, ac falsa: perque ea idololatræ primi seduxerunt gentes.

הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ונאמר כי הגוים האלה אשר יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו׳ :

tes. Nec decet Iſraelitas, ſapientiæ eximios, vana ejuſmodi ſectari; imò ne quidem cogitandum iis, utilitatis inde quippiam redundare. Quippe dicitur : * *Non eſt conjector in Iacob, nec incantator in Iſrael.* Item, * *Nam gentes iſtæ, in quarum hæreditatem tu venis, mathematicos, & omina conſiderantes audiebant : at tu non ita*, &c.

* *Num.* 23.27.
* *Deut.* 18.19.

Omnia verò iſta ſunt fraudulenta.] Mens Maimonidæ eſt, nihil eſſe niſi præſtigias, & impoſturas, quia nulli ſint dæmones. Eadem in opinione fuit R. Aben Eſra : & uterque putat, Scripturam hæc non prohibere, quia revera talia fieri poſſint; ſed quia per impoſturas fieri credebantur. Quam tamen opinionem rejiciunt Gerundenſis, Abravanel, & Rabbinorum alii; qui perſuaſum habent dæmones à Deo creatos, ut inſtrumenta iræ forent; unde eos vocant מלאכי חבלה *angelos pœnæ*, aut *tormenti*. Et huc allegant verba Davidis Pſalm. LXXVIII. 49. *mittens angelos malos*. & Proverb. XVII. 11. *Rebellionem quærit malus, & angelus crudelis mittetur contra eum.*

יח כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודברי חכמה אבל התורה אסרתן אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטני׳ שאין דעתן שלמה· אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברי׳ שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא

XVIII. Si quis his rebus, vel ſimilibus, habuerit fidem, cogitans veras eſſe, ac ſapientiam continere, quamvis legibus Moſaicis prohibeantur : pro inſano, ſimulque imperito haberi debet, pueriſque & mulieribus accenſendus, quorum ratio eſt imperfecta. Sapientes verò & eruditi certis indiciis ſciunt, quæcunque in Lege

vetita

תהו והבל שנמשכו בהן
חסרי הדעת ונטשו כל דרכי
האמת בגללן ומפני זה
אמרה תורה כשהזהירה
על כל אלו ההבלים תמים
תהיה עם השם אלהיך:

vetita sunt, non sapientiæ opera esse; sed inania ac stolida; eoque imperitos illa amplecti, relictâ, quæ ad veritatem ducit, viâ. Ideoque in Lege, ubi à vanis istis dehortatur, scriptum est: * *Perfectus eris cum Domino Deo tuo.* *Deut. 18. 13.

פרק שנים עשר

אין מגלחין פאתי
הראש כמו שהיו עושין עובדי
כו"ס וכומריה שנא' לא
תקיפו פאת ראשכם וחייב
על כל פאה ופאה לפיכך
המגלח שני צדדיו אפילו
בבת אחת והתראה אחת
לוקה שתים· אחד המגלח
העיאות בלבד ומניח שער
כל הראש או המגלח כל
הראש כאחד לוקה הואיל
וגילח הפיאות·

Caput XII.

Nequis more illo, quo idololatræ, eorumque sacerdotes solent, extremam cæsariem tondeat: quia dicitur, * *Ne circumtondete latus capitis vestri.* Reus autem aliquis fit ob quodque ejus latus. Propterea qui utrumque latus detondet, utcunque semel duntaxat admonitus fuerit, bis vapulat. Perinde etiam est, utrùm quis latera tantùm, alios relinquens capillos, detondeat, an cæsariem rescindat universam. Vterque enim, quia totonderit latera, vapulat. * Levit. 19. 27.

Extremam cæsariem tondeat.] Vide Levit. XIX. 27. Theodotio vertit, Οὐ κυκλώσετε τὸ φαὰδ τῆς κεφαλῆς σου. Vbi videmus, retinuisse vocem פאת. Aquila pro eo habet κλίμα. Nam vertit, Οὐ περικυκλώσεις τὸ κλίμα τῆς κεφαλῆς σου. Est id capitis inclinatio, sive declivitas, vel devexitas. Pro quo alii dixere, *angulus*, vel *extremitas*. Sententia igitur est, non esse in circuitu, sive, in orbem attondendam comam. Quod facere solent Arabes, gentesque vicinæ. Herodotus Thalia cap. VIII: Καὶ τῶν τριχῶν τὴν κουρὴν κείρεσθαι φασὶ, καθάπερ αὐτὸν τὸν Διόνυσον κεκάρθαι· κείρονται δὲ περιτρόχαλα, περιξυροῦντες τοὺς κροτάφους.

Eodem modo se tonderi ajunt, quo Dionysus tonsus est: tondentur autem in rotundum, tempora subradentes. Idem confirmare videntur hæc verba Ieremiæ IX. 26. כל קצוצי פאה היושבים במדבר *Omnes detonsos extremam cæsariem, habitantes in deserto.* Scio, non Lyram solum, & Pagninum, ac Vatablum; sed etiam David Kimchi, & Salomonem Iarchi, interpretari de iis, qui in extremo habitant plagæ, sive regionis: sed aliter Chaldæus paraphrastes, item LXX seniores, qui vertêre: Ἐπὶ πάντα περικειρόμενον τὰ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ ἐρήμῳ. *Super omnem attonsum circa faciem suam, habitantem in deserto.* Vulgatus hoc pacto: *Super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto.* Beatus quoque Hieronymus in Ierem. XXV, ubi itidem vocem קצוצי habes, scribit: *Hæ gentes* (Dedan, Theman, Buz) *in solitudine sunt, vicinæ & mixtæ regionibus Ismaelitarum, quos nunc Sarracenos vocant: & de quibus dicitur, qui attonsi sunt in comam.* Per comam autem intelligi videtur capillus extimus caput ambiens, ut cæsaries ea dicatur resecta ad modum coronæ. Ac ratio, cur hoc Deus vetuerit, illa videtur, quòd pronos ad idololatriam Israelitas sciret; quantóque plura cum gentilibus communia haberent, tanto faciliùs in eorum instituta transituros.

Reus autem fit ob quodque ejus latus] Sumta hæc ex cap. III. Maccoth. §. 5.

ב בד"א באיש המגלח אבל איש המתגלח אינו לוקה אלא אם כן סייע למגלח והמגלח את הקטן לוקה האשה שגלחה פאת ראש האיש או שנתגלחה פטורה שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כל שישנו בבל תשחית ישנו בבל תקיף ואשה אינה בבל תשחית לפי שאין לה זקן לפיכך העבדים הואיל ויש להם זקן אסורין בהקפם:

II. Hæc de tonsore accipienda. Nam, qui tondetur, nequaquam vapulat, nisi adjuverit tonsorem. Qui puero (ratione ea) præciderit capillos, vapulat. Mulier, quæ extremam viri cæsariem præciderit, vel ipsa fuerit detonsa, libera est. Quia dicitur: * *Ne circumcidite latus capitis vestri, neque radito extremitatem barbæ tuæ.* Quicunque reus fit verbis his, *Ne radito:* idem & istis, *Ne circumcidito.* Mulier autem non est subjecta verbis; *Ne radito:* quia barbâ caret. Eoque & servi, quippè barbati, extrema capitis detondere prohibentur.

* Levit. 19. 27

Nisi adjuverit tonsorem.] Adjumentum illud de assensu accipio: nimirum si is, qui tondetur, jusserit hoc pacto tonsorem facere; aut si, illo sua sponte caput circumtondente, speculum inspexerit, nec ei obstiterit.

Quicunque reus sit.] Mira consequentia. Quia mulier barbam non habeat, eò nihil ad illam præceptum non corrumpendi barbam. Ergo nec ad eam præceptum de non abradendis temporibus. Quærere libet, si feminæ gentiles morem habuissent tempora detondendi, an Israelitidi fas foret similiter tempora radere? Nisi fortè id Rabbini velint, quia gentiles feminæ id facere non solebant, ideo Israelitides id facere potuisse. Atqui constat eas id fecisse. Lucianus de Dea Syria: Τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅκως Αἰγύπτιοι, ἀποθανόντος Ἄπιος. γυναικῶν δὲ, ὁκόσαι οὐκ ἐθέλουσι ξυρέεσθαι, τοιήνδε ζημίην ἐκτελέουσι. ἐν μιῇ ἡμέρῃ ἐπὶ πρήσει τῆς ὥρης ἵστανται. ἡ δὲ ἀγορὴ, μούνοισι ξείνοισι παρακέαται, καὶ ὁ μισθὸς ἐς τὴν Ἀφροδίτην, θυσίη γίνεται. *Capita detondent, ut Ægyptii, cùm mortuus est Apis. Quæcumque autem mulieres tonderi nolunt, talem pœnam exsolvunt. Diem unum ad quæstum corpore faciendum prostant. Eorum autem illud solis peregrinis exhibetur: &, quod inde mercedis auferunt, Veneri in sacrificium datur.*

ג. כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתי׳ וכל המצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקדוש היום ואכילת מצה בלילי הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חייבות׃ טומטום ואנדרוגינס הרי הן ספק נותנין עליהן

III. Omnia Legis interdicta tam mulieres, quàm viros, tangunt, his solùm exceptis: *Ne corrumpito*; &, *Ne circumcidito*; &, *Ne se polluat sacerdos propter mortuum.* Mandatis verò, quia certis tantum temporibus observantur, eoque perpetua non sunt, mulieres non tenentur. Excipiuntur tamen dies Kidus, & azymorum, quæ paschali nocte comeduntur; & comestio agni paschalis, ejusque jugulatio; item congregatio ac lætitia. Ad ista enim & mulieres adstringuntur. De obstructis, & androgynis, dubitatur. Vbique tamen iis im-

חומרי האיש וחומרי האשה בכל מקום וחייבין בכל ואם עברו אינם לוקין :

ponuntur onera virorum ac mulierum : cæterùm ſi negligant, non vapulant.

Omnia legis interdicta.] Non ſatis apertum eſt de omnibus, cùm quædam ad mulieres pertinere non poſſint : ut interdictum illud de barba. Niſi κρησφυγέτον illud placet, quod & aliquæ inveniantur barbatulæ. Et quid attinebat excipere de ſacerdote ſe cadaveris contactu polluente ? Nam ſacerdotes Hebræis ſoli viri, non, ut gentibus, feminæ etiam. Quamquam & hinc ſe expedire conantur Thalmudici. Ajunt enim Levit. XXI. I. vocabulum כהנים *ſacerdotes* non referri ad ſolos eos, qui miniſterio fungebantur; ſed ad totam ſtirpem Aaronis : & nequis putaret fœminas quoque huic præcepto incluſas, ideo ſubdi, כהנים בני אהרן *ſacerdotes filios Aharon* : ולא בנות *& non filias*, inquit Raſi.

Mandatis verò, &c.] Vide Kiduſin cap. I.

De obſtructis, & androgynis.] טמטם *claudere, obſtruere, obturare*: unde טומטום eſt, מערותו סתומה ולא נראה בו זכרות ולא נקבות, *cujus membrum genitale obturatum eſt, ita ut non appareat, utrùm maſculus, an fœmina ſit* : inquit David De Pomis. Nempe in androgyno ſive hermaphrodito utriuſque ſexus membrum concurrit : in obturato neutrum, ſed ſolùm eſt rima, qua effluat faccatus corporis humor. Exſtitit olim codex inſcriptus ספר טמטום *liber Tomtom*, ſive *de obſtructis*. Cujus meminit Maimonides noſter in More Nebuchim Part. III. cap. XXXVII, item XLI, & alibi.

Androgynis.] אנדרוגינס quin à Græcis accepta ſit, dubium non eſt. Planè enim eſt ipſum ἀνδρογύνης, ſive ἀνδρόγυνος : quod ad verbum expreſſeris, *mariſœmina*. Aliter γύνανδρος, vel ἑρμαφρόδιτος, item ἀῤῥενόθηλυς. Androgyni vocem retinet Tullius I de Divin. *Semimarem* dicit Livius lib. IX. At lib. XXVII, *ambiguo inter marem ac fœminam ſexu.* Plinius lib. VII cap. II vocat *utriuſque naturæ* ; & cap. III. *utriuſque ſexus. Gignuntur*, inquit, *& utriuſque ſexus, quos hermaphroditos vocamus, olim androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc in deliciis.* Quæ verba ex eo etiam Agellius adducit lib. IX. cap. IV. Quod verò hic de antiquis Romanorum temporibus dicitur; abunde paret ex Livii lib. IX, Iulio Obſequente, & aliis : qui tales ajunt in mare ſolitos deportari, carmen etiam à ter novenis virginibus cantatum per urbem, donumque unoni oblatum. Porrò etſi nunc utriuſque, nunc ambigui ſexus, dicantur : ejus tamen ſexus cenſentur, qui prævalet : ut eſt L. Quæritur.

§. De

§. De ſtatu hominum. In hæreditate verò adeunda apud Hebræos filiabus accenſentur. Nam androgyni par hîc ratio ac tomtomi, ſive obſtructi. Tali autem, in luculenta atque opima hæreditate, filii, hæreditatis domini, haut aliter ac filiabus, alimenta debebant. Sed ſi hæreditas tum exigua foret, ut tantummodo eſſet, unde filiæ alerentur, hæ genitalibus obſtructum remittebant ad mares: ac eorum eſſe conditione jubebant. Ita ut ſemper obſtructi iis accenſerentur, quorum inter liberos conditio deterior foret. Atque hoc pluribus exponitur in Miſna, tit. Baba bathra cap. IX. item è junioribus à ſummo viro, Ioanne Seldeno libro ad Leges Hebræorum de ſucceſſionibus cap. XI.

ה אע״פ שהאשה מותרת לגלח פאת ראשה הרי היא אסורה לגלח פאת ראש האיש ואפילו קטן אסור לה לגלח לו פאה׃ ופאה זו שמניחים בצדע לא נתנו בו חכמים שיעור ושמענו מזקננו שאינו מניח פחות ממ׳ שערות ומותר ללקוט הפאות במספריים׳ לא נאסר אלא השחתה בתער :

IV. Quamquam autem mulieri permittatur circumtondere extremam cæſariem ſuam: extremam tamen viri detondere ei eſt nefas. Quàm latè illud extremitatis vocabulum ſe extendat, non eſt à ſapientibus definitum. Accepimus autem à ſenioribus, non relinquendos eſſe pilos pauciores quadragenis. Licet verò extremitatem auferre forfice; at ſcalpro non licet.

Forſice, at ſcalpro non licet.] מספרים & תער differunt, quod illius bina crura, hujus unum ſit: unde ſi pro מספרים dicas in ſingulari מספר idem habebis, quod תער *novacula*. David de Pomis in ספר

ה דרך כומרי עובדי כו״ם היה להשחית זקנם לפיכ׳ אסרה תורה להשחית הזקן׳ וחמש פאות יש בו לחי העליון ולחי התחתון מימין וכן משמאל ושבלת

V. Sacerdotes idololatrici ſolebant barbam radere; eaque de cauſſa lege interdictum, ne barbam radamus. Quinque autem ſunt extremitates barbæ; maxillæ ſuperioris & inferioris à dextro latere, totidem à ſiniſtro, ac præ-

 terea

הזקן ולוקה על כל פיאה ופיאה׃ ואם נטלן כולן כאחד לוקה חמש ואינו חייב עד שיגלחנו בתער שנ׳ ולא תשחית את פאת זקנך גילוח שיש בו השחתה לפיכך אם גילח זקנו במספריים פטור ואין המתגלח לוקה עד שיסייע׳ ואשה מותרת להשחית זקנה אם יש לה שער בזקן ואם השחיתה זקן האיש פטורה׃

terea cuſpis barbæ. Ac ob horum aliquam reciſam verbera infliguntur. Quod ſiquis omnes ſimul raſerit, quinquies vapulat. Nec tamen reus fit, priuſquam ſcalpro raſerit. Quia dicitur, *Ne excidito extremitatem barbæ tuæ.* Puta, per raſuram. Ideoque ſi forfice detonderit, liber habetur. Qui raditur, reus non eſt, niſi radentem adjuverit. Mulieri, ſi pilos in mento habuerit, radere barbam licet. Eadem ſi barbam viri raſerit, libera eſt.

Sacerdotes idololatrici ſolebant radere barbam.] Herodot. Euterp. cap. 36. Τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι νόμος ἅμα κήδεϊ κεκάρθαι τὰς κεφαλὰς, τοὺς μάλιστα ἱκνέεται. Αἰγύπτιοι δὲ ὑπὸ τοὺς θανάτους ἀνιεῖσι τὰς τρίχας αὔξεσθαι, τάς τε ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ γενείῳ, τέως ἐξυμένοι. *Apud alios homines mos obtinet, ut in luctu ſtatim capita tondeantur ab iis, quos potiſſimum is attingit: at Ægyptii in morte ſuorum ſinunt capitis barbæque pilos creſcere, cum alioqui antea fuerint raſi.*

Et cuſpis barbæ.] סבלת *ſpica, ariſta,* & à ſimilitudine ſpicæ, *cuſpis barbæ*: eodem modo, quo ἀκίδα ſeu cuſpidem barbæ Homerus γλωχῖνα appellavit: quæ vox à γλῶχες *ſpicæ, ariſtæ*, unde περιγλῶχες apud Heſiodum in Clypeo Herculis:

Τῆμος δὲ κεγχροῖσι περιγλῶχες τελέθουσι.
Quando item & milia circum ariſtæ naſcuntur.

Quem ad locum Tzetzes. περιγλῶχες αἱ γωνίαι τοῦ στάχυος, περιφραστικῶς δὲ τὸν στάχυν.

ז השפה מותר לגלחו בתער והוא השער שעל גב השפה העליונה וכן השער

VI. Labri ſuperioris pilos forfice auferre licet: ut & illos labri inferioris, qui non ſunt barbæ contigui.

המדולדל מן השפה התחתונה ואע״פ שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתה אלא יגלח קצתו עד שלא יעכב אכילה ושתייה:

tigui. Etsi verò id liceat, non tamen moris est Israelitis eos auferre: sed partem tantummodo recidunt, ne comedenti, vel bibenti, sint impedimento.

Labii superioris.] Non opus fuisset addere *superioris*, & *inferioris*, si veteres observarent discrimen, quod Donatus vel Asper statuit in Eun. II. III: *Labra*, inquit, *sunt superiora, labia inferiora.* Nunc quia id discrimen negligitur, maluimus cum Cæsare loqui: cujus illud in V de bello Gall. *Capilloque sunt promisso, atque omni parte corporis rasa, præter caput, & labrum superius.*

ז העברת השער משאר הגוף כגון בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה אלא מדברי סופרי׳ והמעבירו מכין אותו מכת מרדות בד״א במקום שאין מעבירין אותו אלא נשים כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים אבל במקו׳ שמעבירין השער הנשים ואנשי׳ אם העביר אין מכין אותו ומותר להעביר שער שאר איברי׳ במספריים בכל מקום:

VII. Alias corporis partes, ut axillas, & pubem, depilare, non Lege, sed verbis sapientum prohibetur. Et eum, qui depilat, ictibus rebellionis puniunt. Atque hæc accipienda de locis, ubi solæ se mulieres depilant, ne se ornare mulierum ornamentis videatur. Sed si depilârit se, ubi id tam viri, quàm mulieres facere solent, non vapulat. Reliquorum membrorum pilos novaculà recidere licet.

ח לא תעדה אשה עדי האיש כגון שתשי׳ בראשה מצנפת או כובע או שתלבש שריין או כיוצא בו או

VII. Mulier ne se ornet virili ornatu; ut imponendo capiti cidarim, aut galeam, vel induendo loricam. Nec capillos, virorum more, præcidat. Similiter vir ne mulie-

שתגלח ראשה כאיש ולא
יעדה איש עדי אשה כגון
שילבש בגדי צבעונים וחלי
זהב במקום שאין לובשין
אותן הכלים ואין משימים
אותו החלי אלא נשים הכל כמנהג המדינה :

muliebri se decoret ornatu; ut indûtu vestis versicoloris, vel monili aureo; iis imprimis locis, ubi solæ mulieres sic ornantur. Omnia enim (æstimanda) pro regionis more.

Versicoloris.] a. v. vestis colorum, h. e. diversicolor. Græcè πολύμιτος.

ט איש שעדה עדי
אשה ואשה שעדה עדי איש
לוקין׳ המלקט שערות
לבנות מתוך השחורות
מראשו ומזקנו משילקט
שערה אחת לוקה מפני
שעדה עדי אשה׳ וכן אם
צבע שערו שחור משיצבע
שערה לבנה אחת לוקה
טומטום ואנדרוגינוס אינו
עוטף כאשה ולא מגלח
ראשו כאיש ואם עשה כן אינו לוקה :

IX. Vir qui muliebri, vel mulier, quæ virili se habitu ornârit, vapulat. Qui canos capitis aut barbæ pilos è nigris evulserit, ut vel unicus fuerit pilus, plectitur; quia mulierum ornatum imitatur. Itidem si tincturâ nigrum iis colorem induxerit, ac vel unum è canis nigrum reddiderit, confestim vapulat. Obturatus, & hermaphroditus, nec se tegat mulierum instar, nec tondeatur, ut viri: si tamen fecerit, non vapulat.

Obturatus.] De eo dictum §. 3.

י כתובת קעקע האמור
בתורה הוא שישרט על
בשרו וימלא מקום השריטה
בחול או דיו או שאר
צבעונים הרושמים וזה הידה
מנהג גוים שרושמין עצמן

X. Scriptum stigmatis, cujus in lege mentio fit; appellatur, quando quis incisâ carne suâ incisuram implet fuco, atramento, vel aliis, queis pingitur, coloribus. Hunc enim in modum solent gentiles in idoli honorem notare servum,

eo

לעבודת כו"ם כלומר שהוא עבד מכור לה ומורשם לעבודתה ומעת שירשום באחת מדברים הרושמין אחר שישרוט באיזה מקום מן הגוף בין איש בין אשה לוקה:

eo indicantes, illum venditum, culturæque ergo signatum. Simulatque verò notâ ejusmodi insignis erit Israelita; quacunque id corporis parte fuerit, seu vir, seu mulier, vapulat.

Scriptura stigmatis.] Mos Orientis; ut Assyriorum. Lucianus de Dea Syria: Στίζονται δὲ πάντες, οἱ μὲν ἐς καρπούς· οἱ δὲ ἐς αὐχένας· καὶ ἀπὸ τοῦδε ἅπαντες Ἀσσύριοι στιγματηφορέουσι. *Omnes autem notis sunt compuncti; alii in vola, alii in cervice: atque inde est, quòd omnes Assyrii stigmata gerunt.*

Incisuram implet fuco, &c.] Stigmata, qualia Maimonides memorat, apud Britannos, sed extra luctum, erant: de quibus Solinus cap. xxv: *Regionem partim tenent barbari, quibus per artifices plagarum figuras jam inde à pueris variæ animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus hominis incremento pigmenti notæ crescunt. Neque quidquam magis patientiæ loco nationes feræ ducunt, quàm ut per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant.* Sed nihil reperio de coloribus extra luctum illinendis. Verùm Ægyptiæ mulieres in luctu faciem luto illinebant. Herod. Euterp. Τοῖσι ἂν ἀπογένηται ἐκ τῶν οἰκηίων ἄνθρωπος, τοῦ τις καὶ λόγος ᾖ, τὸ θῆλυ γένος πᾶν ἐκ τῶν οἰκηίων τούτων καὶ ὧν ἐπλάσατο τὴν κεφαλὴν πηλῷ καὶ τὸ πρόσωπον. *Quibuscunque aliquis ex domesticis decessit, homo alicujus momenti, omnes fœminæ illius familiæ caput & vultum luto oblinunt.*

יא כתב ולא רשם בצבע או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה פטור עד שיכתוב ויקעקע שנאמר וכתובת קעקע בד"א בכותב אבל זה שכתבו בבשרו וקעקעו בו אינו חייב אלא אם כן סייע כדי שיעשה

XI. Si quis se inciderit, nec colore infecerit; vel infecerit quidem, nec tamen inciderit; liber est, usque dum & inciderit, & infecerit. Quia dicitur, * *Scriptura stigmatis*: quod accipiendum de eo, qui inscribit. Sed is, cujus carnem alii inscripserunt, & inciderunt; nisi ipse in eo adjuverit, reus

* Levit. 19.28.

מעשה אבל אם לא עשה כלום אינו לוקה:

non eſt. Si nihil ipſe egerit, non vapulat.

Siquis ſe inciderit, &c.] Hæc, & ſequentia, hauſta ſunt ex Maccoth cap, III. §.VI.

יב השורט שריטה אחת על המת לוקה שנאמר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אחד כהן ואחד ישרא׳ שרט שריטה אחת על ה׳ מתים או ה׳ שריטות על מת אחד לוקה חמשה: והוא שהתרו בו על כל אחת ואחת:

XII. Qui ſe laniat laniatu uno propter mortuum, vapulat: quia dicitur, * *Non propter defunctum lacerabitis carnem veſtram.* Et perinde eſt, utrùm ſacerdos, an Iſraelita ſit. Si lacerârit ſe uno laniatu ob plures mortuos, aut quinque laniatibus ob unum defunctum, quinquies vapulat. Quod locum habet, ſi de unoquoque præmonitus fuerit.

* *Levit.*12.98.

Qui ſe laniat laniatu uno.] סרט, quod vulgo transferunt *incidere*, vertendum eſt ſecundùm Rabbinos, *laniare*. Nam præceptum, quod Levit. XIX. 28. & XXI. 5. eſt לא ישרטו שרטת, diverſum eſſe volunt ab altero, quod eſt Deut. XIV. I. לא תתגדדו. Prius illud Levit. vetat lacerare unguibus ſeſe: unde & Græci tranſtulerunt, ἐπὶ τὰς σάρκας αὐτῶν οὐ κατατεμοῦσιν ἐντομίδας. quod non de inciſura accipiendum, ſed laniatu. nam ἐντομὶς quoque notat lacerationem corporis, quæ in luctu fiebat: unde ἐντομίδαι apud Suidam, qui laniatu vultum ſuum in luctu fœdabant; uti apud Maronem Anna; de qua illud,

Vnguibus ora ſoror fœdans.

Servius III. Æneid. *Varro dicit, mulieres in exequiis, & luctu, ideo ſolitas ora lacerare, ut ſanguine oſtenſo inferis ſatisfaciant.* Sane ſcripturæ verba de laniatu oris acceperunt Thalmudici. Maccoth cap. III. §. 5. השורט שריטה אחת על המת חייב רטג שריטה א׳ על ה׳ מתים או ה׳ שריטות על מת א׳ חייב על כל א׳ ואחת: i.e. *Qui laniat ſeſe laniatu uno ob mortuum, reus eſt. Si laniaverit laniatu uno ſuper quinque mortuis, aut quinctuplici propter unum mortuum, ob unumquemque reus eſt.* Quinctuplicem ponunt laniatum pro numero totidem digitorum. Nam quæſtio erat, utrùm, qui pariter ſe

quinque

quinque digitis laniâsset, culpæ unius, an quinctuplicis, reus esset. Vt proinde minus videatur assecutus Hebræorum mentem doctissimus Cochus, quando vertit: *qui se secat unâ cæsurâ ob defunctum, tenetur. Vnâ si secuerit cæsurâ ob quinos demortuos, aut quinis cæsuris ob unum, ob quamlibet tenetur.* Illustrantur hæc verbis Rasi ad citatum Levitici locum, quando ait: לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיב' זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואיני יודע שהיא שרטת *Quandoquidem toti Israeli præceptum erat,* (cap. XIX. 28.) *Et laniationem propter mortuum non facietis: dicere possimus, si quinque laniatibus se laniaverit, tantum unius culpæ reum fore. Sed ideo dictum est, non laniabunt laniatu, ut reus fieret propter quemlibet laniatum. Nam vox illa supervacua est ad explicandum. Scribendum fuerat tantum, non laniabunt. Nonne satis constaret esse laniatum?* At altero præcepto Deut. XIV. 1. vetuit Deus incidere corpus cultro, aut alio quovis ferro: quod ostendunt loca Ierem. XLI. 5. & 1. Reg. XVIII. 28.

י״ג גדידה ושריטה אחד היא וכשם שהיו הגוים שורטי' בבשר' על מתיהם מפני הצער כך היו חובלין לעצמם לעכו"ם שנאמר ויתגודדו כמשפטן גם זה אסרה תורה שנאמר לא תתגודדו לא שעל המת בין שרט בידו בין שרט בכלי לוקה לעכו"ם בכלי חייב מלקות בידו פטור ׃ ובכלל אזהרה זו שלא יהו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר שדבר זה גורם למחלוקת גדול שנאמ' לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות ׃

XIII. Incisio, & laceratio, pro eodem habentur. Et quemadmodum, præ dolore ob defunctum, carnem suam incidebant gentiles: sic quoque in idolorum honorem se unguibus carpebant. Quippe dicitur: *Et* * *incidebant se more suo.* (* 1. Reg. 18. 28.) At similiter lege est interdictum: quia dicitur: *Ne* * *vos ipsos incidatis.* (* Deut. 14. 1.) Eo qui, seu manu, seu instrumento, se mortui caussâ lædit, vapulat: qui idoli ergo egerit, solum plectitur, si instrumento: nam si manu, liber est. Generali etiam continetur, ne una in urbe Senatus sit duplex, quorum ille hunc in modum, alter alio judicium ferat. Quippe hoc magni sit dissidii caussa: quia dicitur; לא תתגודדו: id est, *non facietis diversos cœtus.*

Ob defunctum carnem suam incidebant.] Ita Scythæ, Rege mortuo, *βραχίονας περιτάμνονται, brachiis circumciduntur*; ut est apud Herodotum Melpom. cap. LXXI.

In idolorum honorem se unguibus carpebant.] Vel etiam incidebant: uti sacerdotes in supplicando Baal; quemadmodum est 1. Reg. XVIII, 28. Nempe, ut faciliùs hoc tristi spectaculo misericordiam moverent. A Bellonæ etiam sacerdotibus, ut est apud Tertullianum Apolog. cap. IX, *sacratus sanguis de femore proscisso in palmulam exceptus, & suis datus signatis.* Lactantius similiter lib. I. cap. XXI. ubi de Bellonæ sacris: *In quibus,* inquit, *ipsi sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sectis namque humeris, & utrâque manu districtos gladios exerentes, currunt, efferuntur, insaniunt.* Horatium vide, & quæ ad eum Acro notavit sat. III. lib. I: ut Tibullum, Lucanum, alios, mittam.

Generali hoc monito.] Generale dictum vocat, *Ne incidatis.* Propriè id signat, *Ne incidatis corporis vestri membra.* Sed non ineptè applicatur corpori Reip. cujus Senatus in contraria scindi studia non debet. De quo mox subdit Maimonides noster,

Ne faciatis diversos cœtus.] Quæstio hic movetur à Rabbinis, cur, qui carnem incîdit, vapulet, cùm præceptum לא יתגדדו sit ambiguum; quia non solum designat, *Ne incidatis*; sed etiam, *Ne faciatis cœtus diversos*: Rabbinorum autem pronunciatum sit, vapulare neminem ob præceptum negativum, quod ancipitem habeat sententiam. Respondent ipsi, tum duntaxat hoc velle Rabbinos, si ignoretur, quis nativus ac primarius sit sensus: id hîc locum non habere, quia abunde constet, יתגדדו propriè denotare *incidatis*: eóque genuinum hunc esse hujus loci sensum: ac solùm secundariò adaptari illi interpretationem alteram, *Non facietis cœtus.*

יד׳ הקורח קרחה על
המת לוקה שנאמר ולא
תשימו קרחה בין עיניכם
למת אחד ישראל ואחד
כהן שקרח על המת אינו
לוקה אלא אחת·הקורח ד׳

XIV. Qui ob defunctum, capillos evellendo, uno se loco calvum reddit, vapulat. Quia dicitur; * *Ne faciatis calvitium inter oculos vestros propter mortuum.* Ac pari ratione, seu sacerdos fuerit, seu Israelita, si mortui ergo calvum se reddat, uno verbere plectitur. Si quis quatuor vel quinque locis capillos evulserit ob defunctum:

* Deut. 14. 1.

או ה׳ קרחות על מת אחד לוקה כמנין הקרחות והוא שהתרו בו על כל קרחה וקרחה:

functum: pro numero locorum, quibus calvitium induxit, etiam se numerus habet ictuum, quibus plectitur. Cæterùm id locum habet, si de unoquoque calvitii loco præmonitus fuerit.

Vno se loco calvum reddit.] Volunt Hebræi, Scripturam, quando ait, קורח קרחה, innuere, ob unumquemque locum, qui calvus sit, hominem vapulare.

טו אחד הקורח בידו או בסם או הטובל ה׳ אצבעותיו בסם והניחם בחמש מקומות בראשו בבת אחת הואיל וקרח ה׳ קרחות אע״פ שהיא התראה אחת לוקה חמשה שהרי כולן באין כאחת׳ וחייב על כל הראש כבין העינים שנאמר לא יקרחו קרחה בראשם׳ וכמה שיעור הקרחה כדי שיראה מראשו כגרים פנוי בלי שער:

XV. Sive autem manu se calvum reddiderit, sive medicamento; ut si quinque digitos eo inunxerit, eos quinque locis capitis imposuerit, atque iis se ita glabrum ac depilem reddiderit: utcunque semel duntaxat præmonitus erit, nihilominus, cùm eo pacto quinque sit locis depilatus, quinquies plectitur: quippe uno tempore hæc commisit. Et reus est ob caput totum, sicut cum inter oculos. Quia dicitur, *Ne inducant calvitium capiti suo.* Quæ verò quantitas requiritur, ut quis calvitium dicatur induxisse? ut locum fecerit glabrum ac depilem magnitudine fabæ.

Reus est ob caput totum.] Hoc ex Levit. XXI. 5. adstruunt per גזרה שוה secundâ regulâ ex XIII illis Rabbi Ismaelis.

Inter oculos.] Respicit locum Deuteron. XIV. *Neque inducite calvitium inter oculos vestros propter mortuum.* Hoc est, ne radatis eam sincipitis partem, ubi capilli imminent intercilio, sive spatio oculis interjecto. Quam mentem esse, etiam ex Rasi, sive Salomone Iarchi liquet.

יז הקורח ראשו או השורט בבשרו על ביתו שנפל ועל ספינתו שנטבעה בים פטור׃ ואינו לוקה אלא על המת בלבד או השורט לעכ״ום׃ הקורח קרחה בראש של חברו והשורט שריטה בבשר חברו והכותב כתובת קעקע בבשרו של חברו והיה חברו מסייע בזמן ששניהן מזידין שניהן לוקין אחד שוגג ואחד מזיד המזיד משניהם לוקה׃ והשוגג פטור׃

בריך רחמנא דסייען׃

XVI. Qui calvitiem capiti inducit, aut carnem ſuam lacerat propter ruinam domus, aut navim mari ſubmerſam, liber eſt. Neque enim vapulat quis, niſi ſe defuncti, vel idoli ergo, carpſerit. Eſt qui caput alterius reddiderit calvum, vel carnem ejus carpſerit, quique alterius carni inſcripſerit notas; ſit alter, qui adjuverit: uterque verò id per contumaciam egerit: uterque vapulat. Sin unus errore, alter ſciens volens deliquerit, ac ſtudio legis violandæ: hic quidem verberibus afficitur, alter ab iis eſt immunis.

Benedictus ſit Miſericors, qui nos juvit.

Propter ruinam domus.] Dixerit quis, non plecti aliquem, quia præ mœrore genas laniârit, ob damnum aliquod in re familiari: plecti, ſi idem fecerit defuncto patre, uxore, unigenito, aut primogenito. Atqui facilius aliquid mœrori concedendum in cariſſimorum morte, quàm in fortunis; præſertim ſiquis opulentus, aut magna damni reſarciendi ſpes affulgeat. Sed eò Rabbini reſpexerunt, quòd Deus diſertim interdicat, nequis genas, vel aliam corporis partem, carpat ob carorum mortem: at ſi idem ob ruinam domus, vel aliud rei familiaris damnum fiat, nullum habeamus præceptum. Non dubium quidem, quin ſi Deo hæc impatientia diſplicuerit in graviori malo; minus eam in minori probârit. Sed noluere plecti, ubi nihil tale Deus expreſſiſſet. Aliud etiam cauſſæ accedere potuit. Nam conſuetudo illa gentilium in luctu ob mortem ſuorum quaſi abierat in religionem. Credebant enim id Dîs manibus gratiſſimum eſſe, qui ſanguine placarentur. Quid mirum igitur, ſi de eo præceptum eſſet; de rei domeſticæ damno non item?

Per contumaciam egerint.] καθ᾽ λέξιν, *egerint ſuperbientes*, hoc eſt, ex contemtu Legis.

FINIS.

ERRATA

In Hebraicis.

Pag.	3.	Verſ.	21.	pro	זקרא	lege	בקרא
	37.		2.		פורעין לפניז		פורעין לפניו
			ibid.		וטובילין		ומובילין
	77.		2.		אחבים		אחרים
	82.		23.		תמכות		תמכית
	92.		1.		בכפרום		בכפרים
	100.		2.		מאן יבה		מאן בה
	108.		5.		ומג		ומט
	111.		6.		הרמא		אמרה
	117.		2.		יאנה		אינה
	122.		2.		לש		של
	128.		12.		בגות		בנות
	133.		2.		ובסמן		ובזמן
	143.		8.		אחהיהם		אחריהם
	ibid.		20.		מכננו		מכנגד
	158.		13.		תמרה		המרה
	161.		16.		העיאות		הפיאות
	167.		pen.		שתלכש		שתלבש

Etiam in Latinis quædam occurrunt, ut :

Pag.	16.	Verſ.	23.	pro	*plantis*	lege	*planetis*
	18.		24.		*ac*		*ad*
	28.		5.		*negat*		*negant*
	37.		1.		idololatriam,		idololatram ,
	76.		16.		*lege*		in draconem commutatum eſſe
	84.		18.		ornatus		ornatius
	106.		26.		Ægypti		Ægyptii
	119.		11.		fit		ſit
	133.		29.		veniunt		veneunt
	137.		24.		*Noti paciſcentur*		*Non paciſcantur*
	145.		18.		vulpe		vulpes
	146.		32.		omnia		omina
	164.		20.		faccatus		ſaccatus
	164.		35.		unoni		Iunoni

Minutiora monere operæ non videtur.

175

K